

**ПРАТ «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»
ЛЬВІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ**

**ЦЕНТР ДОСЛІДЖЕНЬ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНОГО
РОЗВИТКУ ТА УПРАВЛІННЯ «ДЕМОС»
при НУ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА «ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ ІМЕНІ М. І. ДОЛІШНЬОГО»**

**ЛЬВІВСЬКИЙ
ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

СУСПІЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ І БЕЗПЕКА: ЛЮДИНА, ДЕРЖАВА, СОЦІУМ

*Матеріали доповідей Всеукраїнської
науково-практичної конференції
(м. Львів, 14 червня 2018 р.)*

**Львів
2018**

УДК 316.3:338.22+65.012.32+159.9
ББК 65.012.2
С 904

Суспільні трансформації і безпека: людина, держава, соціум : матеріали доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (14 червня 2018 р.). – Львів : Львівський інститут МАУП, 2018. – 137 с.

Рекомендовано до друку Вченою радою Львівського інституту МАУП (протокол № 01/18/19 від 30 серпня 2018 р.)

Збірник містить матеріали доповідей конференції, присвяченій проблемам суспільних трансформацій в Україні та світі. Досліджуються соціокультурний, економічний контекст суспільних трансформацій у глобальному, національному та особистісному вимірах. Особлива увага зосереджена на проблемах соціалізації особистості та міграції людських ресурсів як чинниках суспільних трансформацій та формування нового глобального світу.

Редакційна колегія:

<i>Лелик Л.І.</i>	директор Львівського інституту МАУП
<i>Садова У.Я.</i>	професор кафедри теоретичної та прикладної економіки НУ «Львівська політехніка», керівник Науково-дослідного центру «Демос» НУ «Львівська політехніка»
<i>Данилюк Л.Г.</i>	завідувач кафедри менеджменту організацій
<i>Дмишко О.С.</i>	завідувач кафедри психології
<i>Магас Н.В.</i>	завідувач кафедри економіки та підприємництва
<i>Леськів М.М.</i>	завідувач кафедри соціально-гуманітарних і фундаментальних дисциплін
<i>Яворська В.Г.</i>	завідувач кафедри права

Комп'ютерний макет   фахівець кафедри менеджменту організацій
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
Попович Т.О.

- © Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП», 2018
- © ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», 2018
- © НДЦ досліджень соціально-демографічного розвитку та управління «Демос», 2018

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. ІСТОРИЧНИЙ, СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ТА ПОЛІТИЧНИЙ КОНТЕКСТИ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	6
Dumka С.Е. Intertextual Irony in Media Text.....	7
Леськів М.М. Вдосконалення викладання соціально-гуманітарних дисциплін у вищих навчальних закладах.....	11
Матюшко Л.І. Соціальна адаптація випускників інтернатних закладів України.....	14
СЕКЦІЯ 2. СУСПІЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ОСВІТНИМИ ПРОЦЕСАМИ В СУСПІЛЬСТВІ ЗНАНЬ.....	18
Задорожна М.І. Соціалізація особистості як громадянина і захист від маніпуляцій суспільною свідомістю.....	19
Зошій І.В. Професійна компетентність майбутніх юристів як наукова проблема.....	22
Компанович М.С. Засади побудови програми психокорекції емоційних переживань у підлітків із психосоматичними серцево-судинними захворюваннями.....	26
Павлюк Н.М., Зошій Ю.Ю. Запобігання та врегулювання конфлікту інтересів.....	29
Петринич О.Г., Мартинюк О.В. Особливості психокорекційної роботи практичного психолога у дошкільному навчальному закладі.....	32
СЕКЦІЯ 3. СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА ТА СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ. ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА.....	37
Вільчинська О.М. Системний аналіз рівня життя населення в контексті соціальної безпеки регіонів України.....	38
Гудзовата О.О. Врахування параметрів державного регулювання в грошово-кредитній сфері в цілях забезпечення фінансової безпеки бізнесу.....	42
Гураль Н.Р., Гураль Р.С. Розвиток дорожньої інфраструктури як запорука ефективної економіки.....	44
Магас Н.В. Методи нейтралізації фінансових ризиків підприємства.....	48

Магас Н.В., Дацько Л.-М.Я. Методи аналізу та оцінки фінансового стану підприємства.....	51
Марець О.Р. Сучасні методи аналізу даних в економіці домогосподарств	54
Мединська Т.В., Дубов А.В., Кондрич С.В. Податок на прибуток підприємств в умовах євроінтеграції.....	59
Мединська Т.В., Керод Т.Р. Податкова політика на регіональному рівні в умовах децентралізації.....	61
Мединська Т.В., Марич Г.І. Сучасний стан спрощеної системи оподаткування в Україні та її вплив на розвиток підприємництва.....	65
Мединська Т.В., Талько А.Л. Єдиний соціальний внесок як основне джерело фінансових ресурсів Пенсійного фонду України.....	68
Парфенюк Є.І. Рейдерство в Україні як загроза підприємницькій діяльності.....	71
Рішняк О.Р., Божик І.В. Behavioral economics: crisis in Ukraine.....	74
Руцишин Н.М., Дяків І.І. Проблеми та перспективи розвитку споживчої кооперації в Україні.....	77
Чабанюк О.М., Сакаль М.М. Організація обліку в закладах ресторанного господарства.....	80
Чабанюк О.М., Сивик В.М. Організація обліку в готельних господарствах.....	82
Чабанюк О.М., Торонтій І.М. Особливості звітності суб'єктів малого підприємництва.....	84
Шушкова Ю.В., Сказик М.М. Актуальні проблеми розвитку малого бізнесу в Україні та шляхи їх подолання.....	86
СЕКЦІЯ 4. ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ. МІГРАЦІЯ ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ НОВОГО ГЛОБАЛЬНОГО СВІТУ. БЕЗПЕКА БІЗНЕСУ ТА РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	90
Бараняк І.Є. Демографічний профіль українських мігрантів Німеччини...	91
Бідак В.Я. Мінімізація ризикогенності інтеграції внутрішніх мігрантів в приймаючі регіони-соціуми.....	94
Біль М.М. Прикладні аспекти соціального захисту мобільних громадян України за кордоном.....	98
Гринькевич О.С. Сучасні тренди у побудові рейтингів конкурентоспроможності у вищій освіті.....	102
Danyliuk L.H., Danyliuk V.A. Metody zarządzania aktywami banków komercyjnych w Polsce.....	104
Лелик Л.І., Гринькевич В.М. Використання рейтингів в публічному управлінні і менеджменті закладів вищої освіти.....	108

Луцишин А.І. Особливості навчання студентів у закладах вищої освіти США: уроки для України.....	111
Olihovska M.V., Lelyk L.I. The sphere of recreational services in the conditions of European integration.....	114
Риндзак О.Т. Оцінка міграційного потенціалу в системі механізмів регулювання міграції населення.....	121
Романич І.Б., Кучма М.М. Задачі концептуальної моделі удосконалення операцій в поштовому зв'язку.....	125
Садова У.Я. Нові види праці та зайнятості у регіональних стратегіях модернізації економіки.....	130

**ІСТОРИЧНИЙ, СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ТА
ПОЛІТИЧНИЙ КОНТЕКСТИ
СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ**

INTERTEXTUAL IRONY IN MEDIA TEXT

To speak about *intertextual irony* as a special kind of intertextuality, we first of all have to make clear the term intertextuality in itself. And that's why we must dwell on the style of the time. That is to speak about postmodernism.

Postmodernism is a term originating in architecture, literally "after the modern", denoting a style that is more ornamental than modernism, and which borrows from previous architectural styles, often in a playful or ironic fashion.

Later, the term was used in painting, music and philosophy for any pluralistic style that is a reaction against the pretensions of high modernism [2]. It is used in critical theory and has been the point of departure for works of literature, architecture and design, as well as in marketing and business and the interpretation of history, law and culture in the late 20th century.

Postmodernism was originally a reaction to modernism. Largely influenced by the Western European disillusionment induced by World War II, postmodernism tends to refer to a cultural, intellectual or artistic state lacking a clear central hierarchy or organizing principle and embodying extreme complexity, contradiction, ambiguity, diversity and interconnectedness or interreferentiality [2].

Postmodernity is a derivative referring to non-art aspects of history that were influenced by the new movement, namely developments in society, economy and culture since the 1960s. The term is closely linked with *poststructuralism* and with modernism in terms of a rejection of its bourgeois, elitist culture [2].

The term was used as early as 1914 in an article in *The Hibbert Journal* (a quarterly philosophical review) written by J. M. Thompson. In this context it was used to describe fundamental changes in attitudes and beliefs within Christian society of the time. Postmodernism in architecture is marked by the re-emergence of surface ornament, reference to surrounding buildings in urban architecture, historical reference in decorative forms and non-orthogonal angles. It may be a response to the modernist architectural movement known as the *International Style*.

The name is only an apparent paradox since Carbon-14 dating shows that the present was in 1950. Hence we are currently 68 years into the post-modern epoch [7].

In fact, to be precise, *intertextual irony* is not, strictly speaking, a form of irony. Irony consists on saying not the opposite of the truth but the opposite of what one presumes the interlocutor thinks is true. It is ironic to define a stupid person as very intelligent, but only if the addressee knows that the person is stupid. If he does not know, then the irony is missed and what one has is only false information. Thus irony becomes simply a lie when the addressee is not aware of the game.

The semiotic notion of intertextuality introduced by Julia Kristeva is primarily with poststructuralist theorists. Kristeva referred to texts in terms of two axes: a *horizontal axis*, connecting the author and reader of a text, and a *vertical axis*, which connects the text to other texts [5].

Intertextuality refers to far more than the "influences" of writers on each other. For structuralists, language has powers which not only exceed individual control but also determine subjectivity. The ideology of individualism is a post-Renaissance legacy which reached its peak in Romanticism but which still dominates popular discourse. Contemporary theorists have referred to the subject as being spoken by language. To communicate we must utilize existing concepts and conventions [5].

The concept of intertextuality reminds us that each text exists in relation to others. In fact, texts owe more to other texts than to their own makers. Texts are framed by others in many ways. Most obvious are formal frames: a television programme, for instance, may be part of a series and part of a genre (such as *soap* or *sitcom*). Our understanding of any individual text relates to such framings.

Texts provide contexts within other texts may be created and interpreted. Texts draw upon multiple codes from wider contexts – both textual and social. The assignment of a text to a genre provides the interpreter of the text with a key intertextual framework. Genre theory is an important field in its own right and genre theorists do not necessarily embrace semiotics. Within semiotics genres can be seen as sign system or codes – conventionalized but dynamic structures [6].

Awareness of the importance of intertextuality should lead us to examine the functions of those images and written or spoken text used in close association within a text not only in terms of their respective codes, but in terms of their overall rhetorical orchestration [6].

Sometimes intertextuality is taken as plagiarism as in the case of Spanish writer Lucia Etxebarria whose poem collection *Estacion de infierno* (2001) was found to contain metaphors and verses from Antonio Colinas. Etxebarria claimed that she admired him and applied intertextuality [5].

Some examples of intertextuality in literature include:

- *East of Eden* (1952) by John Steinbeck: a retelling of the story of Genesis, set in the Salinas Valley of Northern California.
- *Ulysses* (1918) by James Joyce: a retelling of Homer's *Odyssey*, set in Dublin.
- *The Dead Fathers Club* (2006) by Matt Haig: a retelling of Shakespeare's *Hamlet*, set in modern England.

Intertextuality occurs frequently in popular media such as television shows, movies, novels and even interactive video games. Intertextuality is often used to provide depth to the fictional reality portrayed in the medium, such as characters in one television show mentioning characters from another. Notable examples of intertextuality include animated series like *The Simpsons*, *Futurama* and *Family Guy* which are very heavily dependent upon intertextual references as a source of humor.

Intertextuality is the shaping of texts meaning by other texts. It can refer to an author's borrowing and transformation of a prior text or to a reader's referencing of one text in reading another. The term "intertextuality" has been borrowed and transformed many times since it was coined by poststructuralist Julia Kristeva in 1966. As critic William Irwin says, the term "has come to have almost as many meanings as users from those faithful to Kristeva's original vision to those who simply use it as a stylish way of talking about allusion and influence" [5].

Gerard Genette proposed the term "transtextuality" as a more inclusive term than "intertextuality" [3]. He listed five subtypes:

1. *Intertextuality*: quotation, plagiarism, allusion;
2. *Paratextuality*: the relation between a text and its paratext – that which surrounds the main body of the text – such as titles, headings, prefaces, epigraphs, dedications, acknowledgements, footnotes, illustrations, dust jackets;
3. *Architextuality*: designation of a text as part of a genre or genres;
4. *Metatextuality*: explicit or implicit critical commentary of one text on another text;
5. *Hypotextuality* (Genette's term was *hypertextuality*): the relation between a text and a preceding hypotext – a text or genre on which it is based but which it transforms, modifies, elaborates or extends (parody, spoof, sequel, translation).

Intertextuality is not a feature of the text alone but of the contract which reading it forges between its author and reader. Some defining *features of intertextuality* might include the following:

- *Reflexivity*: how reflexive the use of intertextuality seems to be;
- *Alteration*: the alteration of sources;
- *Explicitness*: the specificity and explicitness of reference to other text;
- *Criticality to comprehension*: how important it would be for the reader to recognize the intertextuality involved;
- *Scale of adoption*: the overall scale of allusion within the text;
- *Structural unboundedness*: to what extent the text is presented as a part of or tied to a larger structure.

Advertisements use intertextuality for two main functions in this campaign. Intertextuality is employed to subtly suggest appealing characteristics about their brand of cigarette. They also use it to aid interpretation of their advertisements, so they can produce adverts for which the product is instantaneously recognisable, but which encourage the viewers to think about the product and hence increase their associations with the product.

Irony is a literary or rhetorical device, in which there is a gap or incongruity between what a speaker or a writer says and what is generally understood (either at the time or in the later context of history). Irony may also arise from a discordance between acts and results, especially if it is striking, and seen by an outside audience. Irony is understood as an aesthetic evaluation by an audience, which relies on a sharp discordance between the real and the ideal and which is variously applied to texts, speech, events, acts and even fashion [3].

The connection between irony and humor is somewhat revealed when an expected result of an action does not occur but is instead a surprise that startles us into laughter. However, not all irony is humorous: “grim irony” and “stark irony” are familiar.

There are different kinds of irony:

- *Tragic (dramatic) irony* occurs when a character on stage or in a story is ignorant, but the audience watching know his or her eventual fate, as in Shakespeare’s play “Romeo and Juliet”;
- *Socratic irony* takes place when someone pretends to be foolish or ignorant, to expose the ignorance of another;
- *Cosmic irony* is when a higher being or force interferes in a character’s life, creating ironic settings [3].

Verbal irony is distinguished from related phenomena such as situational irony and dramatic irony in that it is produced intentionally by speakers. There are examples of verbal irony that do not rely on saying the opposite of what one means and there are cases where all the traditional criteria of irony exist and the utterance is not ironic. Research shows that most instances of verbal irony are considered to be sarcastic, suggesting that the term sarcasm is more widely used than its technical definition suggests it should be [4].

A “no smoking” notice adorns the Sherlock Holmes tiles in Baker Street tube station, a prime example of situational irony. The word “irony” is used in many different situations in which an issue or result seems to contradict normal expectations derived from the previous state or condition.

Irony of situation is a discrepancy between the expected result and actual results when enlivened by “perverse appropriateness”.

A situation immortalized in O. Henry’s story “The Gift of the Magi”, in which a young couple is too poor to buy each other Christmas gifts. The man finally pawns his heirloom pocket watch to buy his wife a set of combs for her long, beautiful, prized hair. She, meanwhile, cuts off her treasured hair to sell it to a wig-maker for money to buy her

husband a watch-chain. The irony is twofold: the couple, having parted with their tangible valuables, is caused by the act to discover the richness of the intangible.

When John Hinckley attempted to assassinate President Ronald Reagan, all of his shots initially missed the President; however a bullet ricocheted off the bullet-proof windows of the Presidential limousine and struck Reagan in the chest. Thus, the windows made to protect the President from gunfire were partially responsible for his being shot.

Speaking about intertextual irony we have to admit that one of the main founders, probably, the biggest one, in a theory of intertextual irony is Umberto Eco. His one of the most famous works is "The Name of the Rose", where he dwells on certain characteristics of so-called postmodern narrative. These features are metanarrative, dialogism, "double coding" and intertextual irony.

Reflecting on the use of intertextuality in the context of media analysis, there are essentially four areas of research that can be usefully mobilized in media students: 1) concepts of dialogue; 2) the functions and development of genres; 3) chronotopes; 4) the carnival [1].

Intertextual irony provides an intertextual second sense for readers who have been secularised and who no longer have any spiritual senses to look for in the text. The intertextual second sense is horizontal, labyrinthine, convoluted and infinite. Intertextual irony presupposes an absolute immanentism. It provides revelations to those who have lost the sense of transcendence [1].

Speaking about types of intertextual irony we may distinguish two main types. They are *structural classification* and *semantic classification*. Of course, there are some other types. A provisional conclusion may be drawn at this stage. Everything saying above would appear to support that part of the practical problem of intertextual irony is an inability to identify the point as worth special attention in the first place. Making a conclusion we may say that the most common *functions of intertextual irony* is to enhance the communicative message; to make the media text more attractive; to pass judgment; to evaluate. We understand that unmodified frames may include idioms, proverbs, catchphrases and allusions to various sources. Not all use of frames for playful effect involves wordplay. Frames are sometimes used without linguistic modification and their effect is then due to the way they are modified situationally [1]. Drawing on intertext, except topicality, novelty and evaluation, has two more important functions. It is a kind of intertextual call for the reader, that is made to make the material attractive and intriguing for more exquisite audience in the end. And the second, the presence of other text makes the artistic and stylistic scale of new structure more diverse and rich, gives the fresh sound, puts a new look on it.

Bibliography

1. Eco U. The role of the reader: explorations in the semiotics of texts / U. Eco // Indiana University Press. – 1984. – № 8. – P. 198-273.
2. Fillmore C. Ideal reader and real readers / C. Fillmore // Georgetown University Press. – 1981. – P. 56-67.
3. Genette G. Paratexts: Thresholds of Interpretation / G. Genette // Cambridge university Press. – 1997. – P. 86-104.
4. Irwin W. Against Intertextuality / W. Irwin // Philosophy and Literature. – 2004. – № 2. – P. 227-242.
5. Kristeva J. Desire in language: a semiotic approach to literature and art / J. Kristeva // Columbia University Press. – 1980. – P. 86-167.
6. Porter S. E. The use of the Old Testament in the New Testament: a brief comment on method and terminology / S. E. Porter // Sheffield Academic Press. – 1997. – № 14. – P. 79-96.
7. Wolfson L. The contact between text, mind and one's own word / L. Wolfson // Multilingual Matters. – 2005. – № 4. – P. 14-26.

М.М. Леськів,
*к.і.н., доцент, завідувач кафедри соціально-гуманітарних і
фундаментальних дисциплін Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИКЛАДАННЯ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Вирішальне значення для ефективного та стабільного самоствердження країни, попри важливість наукових і технічних знань, має велика потреба у розвиткові моральних якостей громадян, їх інтелектуального і творчого потенціалу, вміння діяти в непередбачуваних ситуаціях, ініціативності. Запорукою успіху нашої країни на шляху євроінтеграції є впровадження нових технологій навчання й підходів до розгляду розвитку освіти, науки, культури, зміни в системі економічних відносин.

В теперішньому часі є втілення в життя нової освітньої парадигми вищої освіти, яка визначає пріоритетними становлення компетентності, ерудиції, творчості, культури особистості в гармонійному поєднанні з глибокими знаннями та вміннями з фундаментальних та спеціальних дисциплін. Тому відчутно мають змінюватися й завдання вищої школи.

Реформування системи освіти в Україні, ступінь якого розкривають Закон України «Про вищу освіту» [3, 4], Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття) [2], Національна стратегія розвитку освіти України на період 2012–2021 рр. [8], стверджують необхідність реформування системи освіти з позиції її олюднення й актуалізують цю проблему. У Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 року [6] зазначено, що освіта України ґрунтується на культурно-історичних цінностях українського народу, його традиціях і духовності.

Досвід переконує, що кінцевою метою освіти у вищій школі є людина, її внутрішній світ та здоров'я – духовне, інтелектуальне та фізичне. Виховувати свідому особистість, пробуджувати і культивувати у ній найвищі духовні цінності та чесноти – ось що повинно бути в центрі уваги теорії і практики вищої освіти. Отже, основний ціннісний орієнтир у діяльності вищої школи – особистість студента, його людський потенціал – духовно-моральний, інтелектуально-творчий, фізичний [7, с. 222].

У вищих навчальних закладах відбувається не тільки професійне становлення особистості, але й формується громадянин, повноцінний суб'єкт суспільно-політичного життя, майбутній лідер, політик, громадський діяч. Слід також зазначити, що освіта без виховання не здатна сформувати повноцінного професіонала й громадянина.

Цикл соціально-гуманітарних дисциплін у вищій школі тією чи іншою мірою реалізує завдання формування системи знань студентів. Значний вплив на формування культури студентів мають такі навчальні дисципліни, як українська мова та література, іноземна мова, філософія, політологія, соціологія, історія України та ін. Кожна з названих дисциплін має своє окреме конкретне місце і завдання в системі освіти і виховання у виші. Але ефективність виховання буде досягнута лише за умови взаємодії, взаємовпливу, взаємопов'язаності знань з усіх дисциплін, які молодь отримує у навчальному закладі.

Курс філософії вводить студентів у коло проблем філософії людини, знайомить з історією і сучасними досягненнями теоретичного мислення в пізнанні закономірностей світу.

Курс соціології у вищій школі займає в структурі виховання студентів важливе місце. Вивчення соціології дає можливість студентам усвідомити своє місце в соціальній структурі суспільства та функції, які покладаються на цю групу.

Курс історії України у вищих навчальних закладах посідає особливе місце у вихованні студентської молоді і виконує ряд функцій в процесі формування культури. Викладання історії України дає можливість вивчення студентами досвіду історичного минулого народу України, закономірностей політичних і соціально-детермінованих процесів, що відбувалися на її території, суті політичних вчень і формування української нації, проблем і перспектив розвитку української державності та особливостей історичного розвитку українських земель у складі різних державних утворень. Вивчення курсу історії України допоможе студенту всебічно аналізувати історичні процеси, події та факти, тлумачити їх, робити власні обґрунтовані висновки, висловлювати своє ставлення до історичних подій, державних діячів, а також брати активну участь в громадсько-політичному житті, мати чітку громадянську позицію.

У процесі вивчення іноземної мови, значущим є розуміння того, що іноземна мова, як власне й українська, є не однорідною. Культура лінгвістичної більшості є унормованою мовою, а культура різних груп людей – це особливі утворення. Схожість таких мовних фактів дозволяє сформувати уявлення про культурне різноманіття як про норму співіснування культур в сучасному полікультурному світі. Відмінності фокусують увагу, стимулюють інтерес, породжують неупередженість та толерантність до представників інших культур. Таким чином, полікультурність світу стає нормальним явищем, а діалог культур виконує функцію зв'язку і рівності.

Освітній процес передбачає інтелектуальну, творчу діяльність у сфері вищої освіти, що провадиться через систему науково-методичних та педагогічних заходів і спрямована на примноження, передачу, засвоєння і використання знань, умінь та інших компетентностей в осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості [5]. При цьому важливого значення набуває вміння науково-педагогічного працівника мотивувати студентів до самостійної творчої діяльності. Проте, така навчальна діяльність повинна відбуватись під методичним керівництвом та контролем викладача, без його прямої участі.

Забезпечення навчально-виховного процесу неможливе без матеріальних засобів передачі навчальної інформації, які є інструментом навчальної діяльності викладача і студента. Оптимальне створення умов для вивчення соціально-гуманітарних дисциплін у вищій школі можливе з використанням таких матеріальних засобів передачі навчальної інформації, як:

- друкована навчальна інформація (навчальні посібники, підручники, довідники, словники, таблиці, плакати, карти, історичні джерела, інформаційні стенди);

- технічні засоби навчання (мультимедійний проектор, слайди, відеофільми, звукозаписи, електронна бібліотека тощо).

Оптимальне поєднання загально дидактичних методів, засобів, прийомів викладання і розкриває зміст терміна «методика викладання». Ці засоби і прийоми застосовуються в таких традиційних формах навчання, як лекції, семінарські та практичні заняття, написання та захист рефератів, курсових і дипломних робіт, науково-дослідна робота, практика. Методика викладання соціально-гуманітарних дисциплін покликана забезпечити високий теоретичний та практичний рівень викладання, науковість, доступність подачі навчального матеріалу [1].

Важливе значення в процесі підготовки висококваліфікованих фахівців мають не лише практичні навички викладача, які впливають на формування у студентів

зацікавленості, професійної мотивації, а також сприяють виробленню критичного професійного мислення, а разом з тим й інноваційні підходи у діяльності науково-педагогічних працівників.

Система нашої освіти все ще суттєво відстає від сучасних вимог і тому потребує глибокої модернізації, яка передбачає комплексне, всебічне оновлення всіх ланок освітньої системи й усіх сфер освітньої діяльності відповідно до вимог сучасного життя, при збереженні та примноженні кращих традицій вітчизняної освіти [10]. Модернізація методів та форм навчання включає ділові, ситуативні або імітаційні ігри, тренінги, тести для контролю знань, творчу роботу з понятійним апаратом, вирішення тематичних кросвордів, проведення різноманітних експериментів, соціологічні дослідження тощо. Чим активнішу роль виконує студент під час вивчення соціально-гуманітарних дисциплін, тим різнобічніше розвивається його особистість, навички майбутнього фахівця, виробляються гнучкість, креативність і критичність мислення, а також звичка зосереджуватися. Слід зауважити, що проявляють зацікавленість навіть найпасивніші студенти.

Заслужують особливої уваги, інтерактивні методи навчання, які передбачають спільне навчання студента і викладача. Процес навчання спрямований на досягнення кінцевого результату, тобто на коефіцієнт засвоєння навчального матеріалу середнім студентом.

В процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін ефективними є також методи взаємодіючого навчання. До таких методів відносяться: обговорення або дискусія; мозковий штурм; навчальні групи, які співпрацюють; схеми або таблиці досвіду; дебати; взаємонавчання; інтерв'ювання; логічне структурування; рольові ігри; консультативна група; усні виступи, повідомлення тощо. З метою отримання відповідного педагогічного результату – високого рівня знань, перед тим як студенти почнуть працювати з навчальним матеріалом, важливо, щоб вони розуміли, чого повинні досягти в окресленому завданні, скільки у них є часу на роботу, якими мають бути конкретні процедури повідомлень, доповідей, записів тощо. Використовувати такі методи навчання найкраще у малих групах.

Важливе місце в соціально-гуманітарній освіті належить наочності, яка пов'язана з візуальним та аудіовізуальним сприйняттям інформації. Можна виділити умовно-графічну наочність (схеми, графіки, діаграми тощо); технічні засоби навчання (аудіо записи, кінофільми, соціальні реклами тощо).

Застосовуючи наочні засоби навчання вдається перетворити складний матеріал на більш зрозумілий та доступний.

Для підвищення удосконалення рівня викладання та оптимізації циклу предметів соціально-гуманітарного спрямування цілком вмотивованим є розроблення підручників та посібників, використання медіа та Інтернет ресурсів у навчальному процесі вищої школи; збільшення часу студентам на самостійне опанування дисциплінами; зміна ролі викладача з лекторства до тьюторства.

Такі шляхи удосконалення викладання соціально-гуманітарних дисциплін з власними здобутками, апробованими методиками й технологіями навчання, квітесенцією історичного досвіду співзвучні загальноєвропейським підходам.

Література

1. Грицуленко С. І. Методика викладання економічних дисциплін : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / С. І. Грицуленко, Н. Ю. Потапова-Сінько, К. М. Гарбера. – Одеса : ОНАЗ ім. О. С. Попова, 2012. – 224 с.
2. Державна національна програма «Освіта»: Україна ХХІ століття. – Київ : Райдуга, 1994. – 61 с.

3. Закон України «Про вищу освіту» : за станом на 19 жовтня 2006 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Київ : Парламентське вид-во, 2006. – 64 с. – (Серія «Закони України»).
4. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс] : прийняття від 01.07.2014 р. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
5. Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р. № 1556-VII // Відомості Верховної Ради України від 19.09.2014 р. – № 37-38.
6. Концепція гуманітарного розвитку України на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/30817/
7. Манько В. М. Тенденції розвитку вищої освіти України та США / В. М. Манько, А. В. Манько // Вища освіта України. – 2013. – № 3. – Дод. 1. – Темат. вип. «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». – Т. 2. – 296 с.
8. Національна стратегія розвитку освіти України на період 2012-2021 рр. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>
9. Оптимізація циклу соціально-гуманітарних дисциплін у вищій освіті України в контексті євроінтеграції : монографія (рукопис) / [Б. А. Воронкова, М. А. Дебич, Н. М. Дем'яненко, Н. О. Дівінська та ін.] ; за заг. ред. Г. В. Онкович. – Київ, 2014. – 326 с.
10. Пінчук Є. А. Модернізація української системи освіти як теоретико-філософська і практична проблема [Електронний ресурс] / Є. А. Пінчук. – Режим доступу : http://irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2011/11PEAFPP.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1.

Л.І. Матюшко,
*к.і.н., доцент кафедри соціально-гуманітарних і
фундаментальних дисциплін Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ВИПУСКНИКІВ ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ

Особливої підтримки на шляху соціальної та психологічної адаптації до самостійного життя в соціумі потребують вразливі й незахищені категорії населення, до яких відносяться діти-сироти, а також діти, позбавлені батьківського піклування та особи з їх числа, які виховуються в інтернатних закладах і перебувають під опікою держави. До системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, належать будинки дитини, дитячі будинки, загально-освітні та спеціалізовані школи-інтернати, які функціонують в системі Міністерства охорони здоров'я, Міністерства освіти і науки й Міністерства праці та соціальної політики [5, с. 11-12].

Ключовим напрямом діяльності інтернатних закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, визнано підготовку вихованців до самостійного життя у суспільстві через налагодження механізмів повноцінної соціальної адаптації. Це на практиці передбачає пристосування індивіда до умов соціального середовища, формування адекватної системи відносин із соціальними об'єктами, рольова пластичність поведінки, інтеграція особистості у соціальні групи, діяльність щодо освоєння стабільних соціальних умов життя, прийняття норм і

цінностей нового соціального середовища, формування соціальної взаємодії [7, с. 141].

Разом з тим, умови проживання, навчання і виховання дітей в інтернатних установах в повній мірі не сприяють успішній соціалізації, а після виходу зі стін інтернату вони стикаються з низкою проблем, які не спроможні вирішити самостійно. Дотримання норм щодо захисту прав та інтересів випускників інтернатних заходів забезпечується нормативно-правовою базою України, орієнтованою на дотримання норм міжнародного права (Конституція України, Конвенція ООН про права дитини та інші міжнародні договори).

Однак реальна практика свідчить про труднощі, які виникають на етапі подальшого влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, після закінчення навчання в інтернатному закладі, що у свою чергу, потребує розробки новітніх механізмів патронажу та соціальної реабілітації молодих людей із числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, запровадження інноваційних технологій та методик проходження успішної соціальної адаптації випускниками інтернатних закладів, розбудови державної системи захисту їхніх прав та свобод.

Практичний рівень задоволення основних потреб та гарантування конституційних прав випускників інтернатних закладів досягається державною соціальною політикою, спрямованою на їх доступ до професійно-технічних та вищих навчальних закладів, подальше забезпечення житлом і місцем праці, всебічною соціальною підтримкою з боку державних структур, психологічну реабілітацію та допомогу. Несформованість життєвої компетентності вихованців шкіл-інтернатів України покликані вирішити центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, професійна діяльність яких регламентується Законом України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (№ 2342 IV від 13 січня 2005 р.) і передбачає проведення комплексу заходів щодо надання окресленій категорії населення соціально-психологічної підтримки, соціально-правової допомоги, профорієнтаційних консультацій з вибору професії, захисту майнових та житлових прав тощо [6].

Зміст, обсяг, умови та порядок надання соціальної послуги соціальної інтеграції випускникам інтернатних установ, фіксуючи якісні показники для суб'єктів усіх форм власності та господарювання визначає Державний стандарт послуги соціальної інтеграції випускників інтернатних закладів [3].

Технологічний алгоритм надання «соціальної послуги соціальної адаптації» випускникам інтернатних закладів передбачає три етапи. На підготовчому етапі вивчається соціальна ситуація клієнта й оточення, діагностуються психосоціальні характеристики клієнта і середовища, на основі аналізу зібраної інформації формулюється проблема, визначаються пріоритетні потреби, цілі та завдання, прогнозується, моделюється й обґрунтовується майбутня діяльність, обираються методи і засоби втручання, визначаються оціночні критерії, розробляється план дій, документуються домовленості, угоди, контракти тощо. На другому етапі здійснюється процес соціального супроводу, який стандартизований тим, що соціальний працівник виступає в ролі соціального менеджера, який виконує ряд типових функцій, зокрема: оцінювальну (визначає конкретні потреби клієнтів і наявних ресурсів); організаційну (ініціює зусилля різних установ і фахівців з метою задоволення потреб клієнтів та забезпечення якості послуг); освітньо-виховну (забезпечує клієнта необхідними знаннями й навичками); посередницьку (спрямовує клієнтів у відповідні установи, до конкретних фахівців); координаційну (об'єднує та розподіляє зусилля різних установ і фахівців для надання допомоги); адміністративну (здійснює планування, облік і контроль заходів із надання допомоги

клієнтам та оцінки її ефективності); аналітичну (збирає та аналізує інформацію, необхідну для прийняття рішень [5, с. 45]. Підсумковий етап включає аналіз і оцінку результатів, що стосується як окремих пріоритетів клієнта, так і вирішення проблеми в цілому, поступове припинення активного втручання, за потреби – додаткове кураторство для профілактики небажаних явищ, закріплення позитивних змін, простеження довгострокових наслідків роботи [5, с. 32].

На думку провідних спеціалістів, професійна діяльність соціальних працівників у напрямі формування успішної соціальної адаптації може проходити серед випускників інтернатів, які проживають у соціальних гуртожитках. При формуванні індивідуального плану роботи з отримувачем послуг у соціальному гуртожитку для сиріт необхідно враховувати такі напрями життєдіяльності: підтримка здоров'я, лікування, дотримання здорового (безпечного) способу життя; ведення домашнього господарства; формування бюджету; освіта, додаткове навчання, розвиток здібностей; забезпечення гарантованими пільгами, виплатами; працевлаштування, забезпечення житлом; організація змістовного дозвілля; розвиток особистості, вироблення навичок виконання соціальних ролей; встановлення та підтримка стосунків з соціальним оточенням [8, с. 200].

Результати соціологічних досліджень доводять низьку ефективність, а подекуди і повну відсутність соціального супроводу осіб, з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Права вихованців інтернатних закладів, які закріплені в законодавстві, не завжди дотримуються. Для усунення цього недоліку необхідно застосовувати систему соціального супроводу випускників інтернатних закладів, яка діє за кордоном, зокрема у Польщі, Великобританії та ін. [1; 4]. В західних країнах при збереженні інтернатних установ на державному рівні розроблені обов'язкові для всіх вихованців курси «незалежного проживання», по закінченню яких видається державний сертифікат. Це є одним із дієвих механізмів соціальної адаптації дітей, що знаходилися під державною опікою. Для України є важливим зосередитися на вирішенні проблемних моментів щодо захисту прав випускників інтернатних закладів, на основі адаптації зарубіжного досвіду до місцевих реалій.

Крім того, в інтернатах не ведеться робота щодо індивідуального планування подальшого життя дитини. Для забезпечення соціальних гарантій та успішної адаптації випускників інтернатів до нових умов життя виникла необхідність в інтенсивному інтерактивному навчанні дітей-сиріт. Вихід за межі закритого закладу у «доросле життя» колишніх вихованців буде найменш болючим у тому випадку, коли програми соціальної адаптації будуть впроваджуватись ще в інтернаті і продовжуватись два-три роки після випуску. До реалізації подібних програм необхідно залучати вихователів, соціальних працівників та психологів інтернатних закладів проводити їх навчання і підготовку до роботи із соціальної адаптації з вихованцями старшого віку.

Соціальні працівники, здійснюючи соціальний супровід значну увагу повинні приділяти психокорекційній роботі шляхом проведення як індивідуальної роботи з клієнтами, так і короткотермінових групових тренінгів з формування життєвих навичок. Така форма роботи є цікавою і ефективною, а інформація, яку діти отримують на тренінгах, є для них новою, практичні вправи покликані підвищити рівень засвоєння інформації [2].

Отже, впродовж останніх років в Україні активно відбувається реформування системи захисту прав дитини, особливо дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які виховуються в інтернатних закладах. Однак, проголошений нашою державою пріоритет прав людини на практиці залишається на рівні декларацій та побажань і потребує подальшого вдосконалення на рівні законодавчих ініціатив та науково-методичних напрацювань, що сприятимуть

успішній соціальній адаптації та реалізації особистості в складних умовах сучасного суспільства.

Література

1. Алешко А. Проблема сиротства и опыт ее решения в Австрии, Болгарии и Польше. Возможные уроки для Беларуси / А. Алешко, А. Рудович. – Варшава, 2013. – 60 с.
2. Демчук О. М. «Шлях до тебе!» – підготовка до самостійного життя випускників інтернатних закладів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vinrda.gov.ua/>
3. Державний стандарт соціальної послуги соціальної інтеграції випускників інтернатних закладів (установ) / Наказ Міністерства соціальної політики 26.09.2016 № 1067 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/>
4. Лучків І. Зарубіжний досвід соціальної інтеграції випускників інтернатних закладів / І. Лучків // Social Work and Education. – 2014. – № 1. – С. 37-42.
5. Модель соціальної підтримки молоді з уразливих соціальних груп : [метод. посіб. з надання послуг молоді з уразливих соціальних груп]. – Київ, 2006. – Ч. І. – 105 с.
6. Підготовка учнів інтернатних закладів до життєдіяльності у відкритому суспільстві : [навч.-метод. посіб.] / [Л. В. Канішевська, Л. В. Кузьменко, С. О. Свириденко та ін.]. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 336 с.
7. Тюття Л. Соціальна робота: теорія і практика : [навч. посіб.] / Л. Т. Тюття, І. Б. Іванова. – Київ : Знання, 2008. – 574 с.
8. Чернякова А. Організаційні засади волонтерської роботи з молоддю з числа дітей-сиріт в умовах соціального гуртожитку / А. В. Чернякова, В. Г. Зінич, Ю. В. Якушко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. – Серія : Педагогічні науки. – 2017. – Вип. 142. – С. 200-203.

**СУСПІЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА
ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ
ОСОБИСТОСТІ.
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
УПРАВЛІННЯ ОСВІТНІМИ ПРОЦЕСАМИ В
СУСПІЛЬСТВІ ЗНАНЬ**

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ГРОМАДЯНИНА І ЗАХИСТ ВІД МАНІПУЛЯЦІЙ СУСПІЛЬНОЮ СВІДОМІСТЮ

Взаємовплив суспільства і держави, соціально-економічний розвиток як умова технічного поступу, історично здійснювались у формі зв'язків, впливу влади через освіту, релігію, пропаганду, рекламу, масову культуру (які не завжди мають однозначно позитивний характер). Це швидше згубно, ніж гуманізуюче впливало на суспільну свідомість.

Культура впливу на маси сьогодні відіграє вирішальну роль не лише в розвитку виробництва, а й значною мірою в соціальній регуляції, в забезпеченні рівноваги суспільної системи, в знятті протиріч між владою і суспільством, бізнесом і суспільством, людиною і суспільством. Однак рівень культури впливу на маси, на людину маси цілком залежить від взаємодії різних видів культури – матеріальної, духовної, політичної, культури людського побуту (взаємодія і розвиток цінностей).

Через поєднання індивідуального, приватного і суспільного виникають дієвіші та більш прийнятні для підвладного форми контролю, об'єднання людей. Тоталітарна тенденція цього контролю утверджується шляхом поширення в менш розвинутих і навіть доіндустріальних сферах і регіонах світу, а також шляхом створення спільного «обличчя» світу індустріального. Панування перейшло в спосіб, яким влада організовує життя людей. Передбачаються тільки «дозволені» зміни, відкидаючи інші. Культура, політика, економіка через технології зливаються у всюдисущу систему, що поглинає або відштовхує всі альтернативи, а притаманний їм потенціал виробництва і росту стабілізує суспільство і утримує технічний прогрес в рамках панування (приклад – радіо і телебачення). Права і свободи втрачають традиційні раціональні підстави і зміст. В умовах підвищення рівня життя невідкорення системі стає «безглуздом», особливо, коли це пов'язано з економічними і політичними невигодами і загрожує безперервній діяльності цілого.

Інформаційне суспільство спричинило інформаційні війни. Інформаційна війна – форма ведення інформаційного протистояння між різними суб'єктами (державами, неурядовими, економічними та іншими структурами), яка передбачає проведення комплексу з нанесення шкоди інформаційній сфері конкуруючої сторони і захисту власної інформаційної сфери, конкуруючої сторони і захисту власної інформаційної безпеки.

Завдання інформаційної війни:

- створення атмосфери бездуховності, негативного ставлення до культури та історичної спадщини у суспільстві конкурента чи ворога;
- маніпулювання громадською думкою і політичною орієнтацією населення держави з метою створення політичного напруження та стану, близького до хаосу;
- дестабілізація політичних відносин між партіями, об'єднаннями та рухами з метою розпалення конфліктів, стимулювання недовіри, підозри, загострення ворожнечі, боротьба за владу;
- провокування соціальних, політичних, національно-етнічних і релігійних зіткнень;
- провокування, застосування репресивних дій з боку влади щодо опозиції;
- зниження рівня інформаційного забезпечення органів влади та управління, інспірація помилкових управлінських рішень;

- уведення населення в оману щодо роботи державних органів влади, підрив їх авторитету, дискредитація їх дій;
- ініціювання страйків, масових заворушень, інших акцій протесту та непокори;
- підрив міжнародного авторитету держави, її співпраці з іншими державами;
- створення чи посилення опозиційних угруповань чи рухів;
- дискредитація фактів історичної, національної самобутності народу;
- зміна системи цінностей, які визначають спосіб життя і світогляд людей;
- применшення та нівелювання визнаних світових досягнень у науці, техніці та інших галузях, перебільшення значення помилок, недоліків, наслідків хибних дій та некваліфікованих урядових рішень;
- формування передумов до економічної, духовної чи військової поразки, втрати волі до боротьби та перемоги;
- представлення свого способу життя як поведінки та світогляду майбутнього, які мають наслідувати інші народи;
- підрив морального духу населення і, як наслідок, зниження обороноздатності та бойового потенціалу;
- здійснення іншого деструктивного ідеологічного впливу;
- нанесення шкоди безпеці інформаційно-технічної інфраструктури (машинно-технічним засобам, програмному забезпеченню, засобам та режиму захисту від несанкціонованого витоку інформації);
- захист від іншого деструктивного і інформаційно-психологічного та інформаційно-технічного впливу.

Види інформаційних війн:

- психологічна війна;
- кібервійна;
- мережева війна;
- ідеологічна війна;
- радіоелектронна боротьба, яка може проявитися такими способами;
- телебачення і радіомовлення можуть бути подавлені;
- ресурси телебачення і радіомовлення можуть бути захоплені/підкорені для здійснення дезінформації;
- мережі комунікацій можуть бути заблоковані або недоступні;
- операції фондової біржі можуть саботуватися електронним втручанням, даючи витік чутливої інформації або поширюючи дезінформацію.

Інформаційній війні притаманна інформаційна зброя – це різновид зброї, головними елементами якої є інформація, інформаційні технології (зокрема технології інформаційного впливу), інформаційні процеси та технічні засоби, що застосовуються в інформаційному протиборстві.

5. Мета інформаційної війни – послабити моральні і матеріальні сили супротивника або конкурента та посилити власні. Вона передбачає заходи пропагандистського впливу на свідомість людини в ідеологічній та емоційній галузях. Інформаційна війна – складова частина ідеологічної боротьби. Вона не призводить безпосередньо до кровопролиття, руйнувань, при її веденні немає жертв, ніхто не позбавляється їжі, даху над головою. І це породжує небезпечну безпечність у ставленні до неї. Водночас руйнування, яких завдають інформаційні війни у суспільній психології, психології особи, за масштабами і за значенням цілком співмірні, а часом і перевищують наслідки збройних воєн.

Головне завдання інформаційних війн полягає у маніпулюванні масами.

Мета такої маніпуляції найчастіше полягає у:

- внесенні у суспільну та індивідуальну свідомість ворожих, шкідливих ідей та поглядів;

- дезорієнтації та дезінформації мас;
- послабленні певних переконань, устроїв;
- залякуванні свого народу образом ворога;
- залякуванні супротивника своєю могутністю. [2]

Тому актуальним завданням сучасного етапу є забезпечення захисту прав і свобод людини, що спрощується, коли значну роль виділяють підвищенню правової свідомості громадян і їх розумінню своїх основоположних прав та свобод, шляхів законного захисту в разі їх порушення.

6. Та частина нашої особистості, що виявляється об'єктом впливу і сама прагне впливати на інших. Ця сітка повсюдного соціального впливу розкриває широкі можливості інтеграції в суспільство гуманістичних ідей і принципів через авторитети.

Ще однією причиною для детального вивчення і здійснення можливого (і етичного) впливу на суспільну свідомість є та, що сфера суспільної свідомості – це сфера формування потреб людей, що відмічені інтересами групи, спільноти, суспільства (а їх задоволення – основа стабільності і гармонії в суспільстві).

7. Сфера міфотворчості особливо небезпечна, адже найвпливовіша і впливає на поведінку через мову, уяву, створює штучний світ, але не відкриває, якої саме поведінки очікують (наче це бажання маніпульованого або неминучість). Маніпуляція змінює погляди через асоціації, метафори, стереотипи, гру увагою і пам'яттю. У семантичній сфері маніпуляція відбувається через спрощення, твердження, повторення, дроблення, термінованість, сенсаційність, показ смерті та насилля (фабрикація фактів, відбір подій, анонімна сіра і чорна пропаганда). Так формуються бажані соціальні установки і оцінки.

Розгалужена сфера маніпуляцій, спрямована на послаблення критичності суспільної свідомості, не сприяє формуванню свідомого і відповідального громадянина, що здатний використовувати здобутки свободи й цінувати та захищати демократичні цінності, свої людські і громадянські права.

8. У демократичній державі, яка визнає найвищою цінністю людину, повага до потреб кожного і захист від маніпуляцій реалізуються через практичне використання результатів регулярного моніторингу громадської думки, тобто через залучення механізму «зворотнього зв'язку». Така система дозволяє відслідковувати відгук на владні рішення і дії, адже реакцію суспільства неможливо точно передбачити наперед.

Висновки: Отже, важливими є основні цінності, як база гуманістичного потенціалу суспільства і влади для реального функціонування демократії, ефективного державного управління і добробуту громадян. В цьому контексті варто згадати дев'ять відмінностей між багатими і бідними країнами. Це мораль як базовий принцип. Чесність. Відповідальність. Повага до прав інших. Любов до праці. Прагнення робити заощадження й інвестувати. Прагнення робити більше і краще. Пунктуальність. Однак ці цінності, які є ознаками гуманного суспільства, не притаманні управлінню, запровадженому в Україні. Владу не цікавить думка громадян і ще багато праці треба докласти для повноцінного функціонування «зворотнього зв'язку», повноцінного захисту від маніпуляції суспільною свідомістю. Формування правової свідомості сприятиме критичному ставленню до маніпуляцій влади, порушення владою закону і недоліків у розробці майбутніх законодавчих актів.

Підсумовуючи висловлене, можна стверджувати, що в період інформаційної війни ворог може маніпулювати свідомістю для широкомасштабної експансії і загрожує національній безпеці України, але існують дієві засоби захисту суспільної свідомості, що полягають у гуманізуючих чинниках концепції демократії.

Література

1. Маркузе Герберт Одномерный человек / Герберт Маркузе. – Москва : REFL-book, 1994. – 344 с.
2. Малик Я. Інформаційна війна і Україна [Електронний ресурс] / Малик Я. // Науковий вісник «Демократичне врядування». – 2015. – № 15. – Режим доступу : http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnyk15/index.html
3. Чалдини Р. Психология влияния / Р. Чалдини. – Санкт-Петербург : Питер, 1999. – 272 с.
4. Зимбардо Ф. Социальное влияние / Ф. Зимбардо, М. Ляйппе. – Санкт-Петербург : Питер, 2001. – 448 с.
5. Майерс Д. Социальная психология [пер.с англ.] / Д. Майерс. – Санкт-Петербург : Питер, 1998. – 688 с.
6. Московичи С. Век толп. Исторический трактат по психологии масс. [пер. с фр.] / С. Московичи. – Москва : Центр психологии и психотерапии, 1998. – 480 с.
7. Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием / С. Г. Кара-Мурза. – Киев : Орианы, 2000. – 448 с.
8. Почепцов Г. Г. Теория и практика коммуникации / Г. Г. Почепцов. – Москва : Центр, 1998. – 352 с.
9. Шагіна Л. Народ кризового користування про кризу, про владу, про себе / Л. Шагіна // Дзеркало тижня. – 2007. – 28 квітня. – № 16-17 (645-646). – С. 4.

І.В. Зошій,

старший викладач кафедри психології

Львівського інституту ПраТ «ВНЗ « МАУП»,

здобувач Національного університету «Острозька Академія»

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

Поняття «компетентність» з'явилося у науковому вжитку в 60-70-х роках минулого століття, насамперед у контексті лінгвістичних теорій, невдовзі цей термін почали активно застосовувати дослідники професійної діяльності та управління, сьогодні можемо простежити стрімкий розвиток компетентнісного підходу в освіті.

Дискурсивна тенденція руху від понять «знання, уміння, навички» до поняття «компетентність» обумовлюється тим, що для сучасного фахівця недостатньо тільки знань, важливою є здатність використовувати їх для розв'язання конкретних проблем та ситуацій, які виникають в реальній професійній діяльності та житті. За такого підходу знання є тільки когнітивною базою компетентності фахівця.

У науковій літературі чітко розмежовуються поняття «компетентність» та «компетенція». Під першим розуміють сформоване особистісне новоутворення, останнє позначає наперед задані вимоги щодо виконання суб'єктом певної діяльності. Інакше кажучи, компетентність – це характеристика особи, а компетенція – параметр соціальної ролі. Компетентність характеризує те, чого людина досягла, міру засвоєння компетенції та визначається здатністю розв'язувати завдання, що відповідають конкретній соціальній ролі.

Поняття компетентність (з лат. *competentia* – узгодженість, відповідність) попри те, що сьогодні досить широко досліджується багатьма вченими, не має однозначного визначення у психологічній науці.

Проблемі професійної компетентності суб'єктів навчально-професійної та професійної діяльності присвячено чимало праць вітчизняних та зарубіжних дослідників (О. О. Бабаян, І. Б. Бічева, Н. Б. Козлова, С. Д. Максименко, А. К. Маркова, А. Р. Никифоров, В. Д. Орехова, Т. В. Трегубенко, Н. В. Чепелєва), які в основному розглядають її як системне багатокомпонентне утворення, виділяючи в її структурі різні складові, залежно від особливостей досліджуваної професійної сфери. На сучасному етапі у науковій літературі представлено достатньо багато моделей професійної компетентності в різних ділянках (педагогіка, психологія, медицина, економіка, інженерія, інформаційна сфера тощо). Питанням професійної компетентності юристів у вітчизняній психолого-педагогічній науці приділялося помітно менше уваги.

Більшість дослідників пов'язують зміст компетентності із загальною здатністю людини до діяльності, яка ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях, нахилах, які набуваються завдяки навчанню.

А. Маслоу використовує поняття «компетентність» в описі опитувальника особистісної орієнтації у контексті самоактуалізації особистості [7].

Поняття компетентність розглядається як якість особистості, що стала справжнім суб'єктом діяльності та професії. Це означає вміння особистості вільно орієнтуватися в складних професійних умовах, оперувати їх суб'єктивними і об'єктивними складовими, застосовувати нові способи здійснення діяльності, новітні технології тощо.

А. К. Маркова аналізує поняття компетентність як характеристику конкретної людини або її дій, що тією чи іншою мірою відповідають вимогам професії. Цей феномен автор розглядає як поєднання психічних якостей, як психічний стан, що дозволяє незалежно та відповідально виконувати чіткі трудові функції [6].

Згідно з поглядами С. П. Бондар, компетентність – це здатність вирішувати проблеми, що забезпечується не тільки володінням готовою інформацією, а й інтенсивною участю розуму, досвіду, творчих здібностей; це здатність особистості діяти, її зацікавленість у цьому. Компетентність може проявлятися тільки в органічному поєднанні з цінностями людини, тобто в умовах глибокої особистісної зацікавленості в певному виді діяльності. Отже, цінності є основою будь-яких компетенцій [3].

На думку К. О. Баханова, компетентністю є якість особистості, що включає складні вміння та досвід, який дозволяє якісно здійснювати діяльність або певну функцію [1].

С. П. Романов розглядає компетентність як інтегративний багатофакторний стан особистості, що забезпечує якість професійної діяльності та взаємодію зі світом [9].

І. Б. Бічева під професійною компетентністю розуміє розвиток персональної своєрідності суб'єкта професійної діяльності, який забезпечує формування особистих способів самоствердження у професійному середовищі [2].

Згідно з поглядами Ю. В. Варданяна, Т. В. Савінової, А. Н. Яшкової, професійна компетентність – це рівень сформованості у фахівця системи психічних якостей та станів, поєднання його теоретичної та практичної готовності до виконання професійної діяльності й спроможності виконувати необхідні для цього дії [4].

В. П. Овечкін під компетентністю фахівця розуміє здатність знаходити та ухвалювати в професійній діяльності найбільш ефективні рішення, що формується як інтегральна сукупність знань, досвіду, культури, відносин та ін. [8].

На думку Е. А. Царькової, професійна компетентність – показник підготовленості випускника до виконання конкретної професійної діяльності на певному якісному рівні за допомогою формування стійких професійно важливих

якостей та досвіду. Вона формується шляхом поетапного засвоєння поліпрофесійних, професійних та спеціальних компетентностей, а також внаслідок розвитку професійних якостей, необхідних у межах конкретної професії [15].

З точки зору В. В. Ягупова, компетентність – це готовність до конкретної професійної діяльності та наявність професійно важливих якостей фахівця, що сприяють цій діяльності. Компетентність проявляється в діяльності та не обмежується тільки конкретними знаннями, вміннями й навичками [16].

Українська вчена В. А. Семиченко визначає компетентність як атрибут особистісного рівня, як систему засвоєних способів, за допомогою яких людина має можливість вирішувати ті чи інші проблеми, задачі своєї життєдіяльності. Будь-які знання, окремі навички та вміння лише тоді стають дієвими, якщо вони інтегруються до загальної системи способів, вступають у багаторівневі зв'язки з іншими структурними елементами, творчо модифікуються, перетворюються, вдало використовуються у відповідності до мети та умов діяльності або міжособистісної взаємодії. Відтак, необхідною умовою становлення, прояву та формування компетентності є наявність досвіду [11].

Зарубіжні учені Д. Прістлі, Л. Томпсон визначають професійну компетентність як систематизовану сукупність знань, високих моральних норм і професійного кодексу [14].

У працях Е. Ф. Зеєра [5] під професійною компетентністю вбачаються особливі знання та вміння, що необхідні для здійснення визначеної професійної діяльності, а також низка особистісних характеристик, таких, як мотивація діяльності, готовність до виконання діяльності, що забезпечують професіоналізм фахівця.

На думку Л. Г. Семушиної, професійна компетентність це інтегральне поєднання професійних та особистісних якостей фахівців, на основі певного рівня знань, вмінь, досвіду, що є достатніми для здійснення певного виду діяльності [12].

Г. М. Серіков [13] вивчає компетентність фахівців як базову характеристику їх кваліфікації, в якій представлені знання, необхідні для здійснення професійної діяльності. Науковець зазначає, що в даному визначенні компетентності робиться акцент на здатності фахівця застосовувати теоретичні та практичні знання щодо предмету професійної діяльності.

Професійна компетентність, на думку О. В. Савченко, означає підтверджену спроможність використовувати знання, вміння та особистісні, соціальні або методологічні здібності у роботі, навчанні для професійного та особистісного розвитку [10].

Проведений нами теоретичний аналіз дає підстави розглядати професійну компетентність майбутніх юристів як:

- інтегративне, багатогранне утворення, що поєднує не тільки певний обсяг знань, умінь, навичок, досвіду та особистісних якостей, а й ціннісні орієнтації, усвідомлення своєї соціальної ролі, а також можливостей до постійного удосконалення;

- одну з провідних підсистем професіоналізму, результат професійного навчання, розширення системи знань, вмінь, навичок, що дає можливість виконувати професійну діяльність з високою продуктивністю;

- якісну характеристику ступеня оволодіння студентами-юристами своєю майбутньою професійною діяльністю, що передбачає усвідомлення власних професійних мотивів, певний рівень розвитку професійної самосвідомості й уможливорює регулювання власного професійного становлення і самовдосконалення.

Література

1. Баханов К. О. Сучасна шкільна історична освіта: інноваційні аспекти : монографія / К. О. Баханов. – Донецьк : ТОВ Юго-Восток, ЛТД, 2005. – 384 с.
2. Бичева И. Б. Развитие профессиональной компетентности педагогических кадров дошкольных образовательных учреждений : дис. ...к. пед. н. / И. Б. Бичева. – Н.-Новгород, 2003. – 20с.
3. Бондар С. П. Компетентність особистості – інтегрований компонент навчальних досягнень учнів / С. П. Бондар // Біологія і хімія в школі. – 2003. – № 2. – С. 8-9.
4. Варданын Ю. В. Развитие студента как субъекта овладения профессиональной компетентностью / Ю. В. Варданын, Т. В. Савинова, А. Н. Яшкова. – Санкт-Петербург, 2003. – 180 с.
5. Зеер Э. Ф. Психолого-дидактические конструкты качества профессионального образования [текст] / Э. Ф. Зеер // Образование и наука. – 2002. – № 2. – С. 14.
6. Маркова А. К. Психология профессионализма [текст] / А. К. Маркова. – Москва : Знание, 1996. – 308 с.
7. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу. – 3-е изд. – Санкт-Петербург : Питер, 2008. – 352с. – (Серия «Мастера психологии»).
8. Овечкин В. П. Компетентность и мобильность специалиста / В. П. Овечкин // Профессиональное образование. – 2005. – № 8. – С. 19.
9. Романов С. П. Развитие профессиональной компетентности руководителей водохозяйственных служб : дис. ... к.пед.н. / С. П. Романов. – Н.-Новгород, 2002. – 225 с.
10. Савченко О. В. Рефлексивна компетентність особистості : монографія / О. В. Савченко. – Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2016. – 596 с.
11. Семиченко В. А. Психологія особистості / В. А. Семиченко. – Київ : Видавець Ешке О.М., 2001. – 427 с.
12. Семушина Л. Г. Содержание и технологии обучения в средних специальных учебных заведениях : учеб. пособ. для преп. учреждений сред. проф. образования / Л. Г. Семушина, Н. Г. Ярошенко. – Москва : Мастерство, 2001. – 272 с.
13. Сериков Г. Н. Элементы теории системного управления образованием [текст] / Г. Н. Сериков. – Челябинск : Изд-во ЧГТУ, 1995. – 175 с.
14. Томпсон Д. Л. Социология: Вводный курс / Д. Л. Томпсон, Д. Пристли ; пер. с англ. – Москва : 000 «Фирма «Издательство АСТ» ; Львов : «Инициатива», 1998. – 496 с.
15. Царькова Е. А. Компетентность в контексте модернизации профессионального образования / Н. А. Царькова // Профессиональное образование. 2004. – № 6. – С. 5-6.
16. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посіб. / В. В. Ягупов. – Київ : Либідь, 2002. 560 с.

ЗАСАДИ ПОБУДОВИ ПРОГРАМИ ПСИХОКОРЕКЦІЇ ЕМОЦІЙНИХ ПЕРЕЖИВАНЬ У ПІДЛІТКІВ ІЗ ПСИХОСОМАТИЧНИМИ СЕРЦЕВО-СУДИННИМИ ЗАХВОРЮВАННЯМИ

Психологічна допомога підліткам із психосоматичними серцево-судинними захворюваннями визначається не лише необхідністю вирішення важких життєвих обставин, що лежать в основі розвинутого захворювання, але і етапами психічного розвитку підлітка. Вона базується на використанні взаємодоповнюючих психокорекційних методів.

Психокорекція є особливим видом психологічної інтервенції. Оскільки її метою є цілеспрямований вплив на поведінковий, емоційний та інтелектуальний рівні функціонування особистості. Водночас психокорекція є локальним втручанням у процеси психічного й особистісного розвитку клієнта з метою виправлення відхилень, що часто впливає не лише на самого клієнта, але й на його оточення [1].

Ефективність психокорекційного впливу в значній мірі залежить від майстерності укладання психокорекційної програми (підбору відповідних методик і технік з огляду на вікові, інтелектуальні і фізичні можливості особистості), а також створення методів оцінки та аналізу динаміки психокорекційного впливу. Слід враховувати специфіку та методичні вимоги, а саме чіткість поставлених психокорекційних цілей та завдань, які повинні конкретизувати основну мету допомоги клієнту. Зміст корекційних занять визначається з урахуванням структури запиту, проблеми та особистісної дефіцитності клієнта, а також з огляду на його індивідуально-психологічні особливості та провідний вид діяльності. Коли виконані усі попередньо зазначені складові, проводиться психодіагностика, яка є надзвичайно важливим елементом психокорекції, який дає можливість виокремити дефіцитні прояви особистості, що підлягатимуть корекції, а в подальшому спостерігати її впливи. Психодіагностика здійснюється за попередньо підібраним інструментарієм з огляду на філософський та методологічний підхід у роботі. Після вищеперелічених складових в психокорекції визначається форма роботи з клієнтом (індивідуальна, сімейна, групова), а також підготовляється, по можливості, завчасно простір для роботи, обладнання та матеріали, що використовуватимуться.

Поширеність емоційних порушень – ключовий чинник збільшення частоти серцево-судинних захворювань у підлітковому віці, значною мірою через недостатню зрілість церебральних структур, особливості, вивчення яких дає можливість поглибити знання про становлення емоційно-вегетативної взаємодії, що важливо для діагностики багатьох форм дисфункцій підліткового віку, при допомозі та профілактиці психосоматичних захворювань.

Проблема емоційної лабільності, як особистісної властивості підлітків із психосоматичними серцево-судинними захворюваннями проявляється депресивним компонентом, високим рівнем невротизації та надмірною сенситивністю. Результати співвідношення лабільності емоційних переживань за ознаками депресивності та невротизації у підлітків із психосоматичними серцево-судинними захворюваннями. Можемо також простежувати прояви емоційної лабільності як результат відреагування на захворювання. Результати подано на рис. 1.

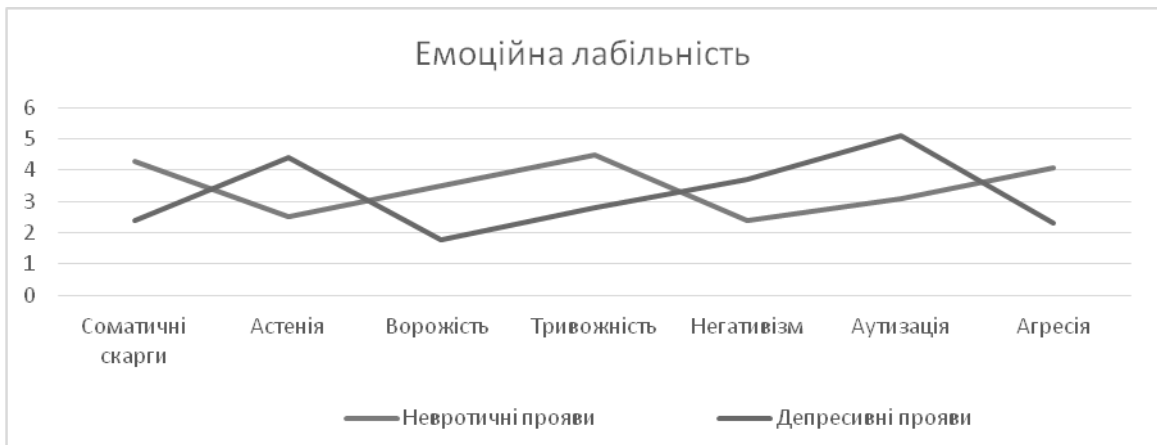

Рис 1. Депресивні та невротичні прояви емоційної лабільності у підлітків із психосоматичними серцево-судинними захворюваннями

Емоційні переживання у підлітків із психосоматичними серцево-судинними захворюваннями трактуємо як тривалий в часі чуттєво забарвлений динамічний процес, що віддзеркалює несвідоме відреагування особистістю ситуацій та її складових, стосунків з іншими особами, а також є суб'єктивним співфункціонуванням з реально існуючою дійсністю. Емоційні переживання творять динамічну єдність несвідомого та свідомого, що відображаються у поданій нижче моделі.

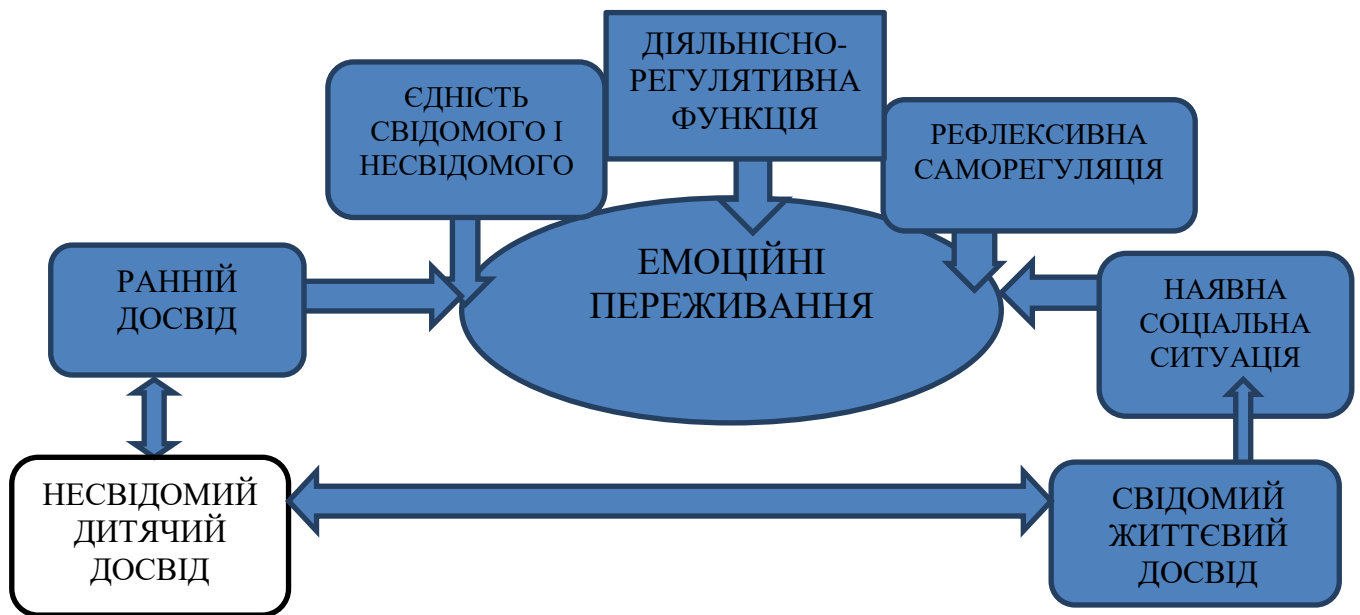

Рис. 2. Модель емоційних переживань підлітків із психосоматичними серцево-судинними захворюваннями

Особливості налагодження психокорекційної взаємодії з підлітками із психосоматичними серцево-судинними захворюваннями:

Специфіка налагодження контакту з клієнтом-підлітком передбачає моніторинг переносу. Можемо виокремити такі найбільш поширені форми переносу на психолога: батьківська «домінантна» (мама/тато) – контейнуюча позиція психолога; дружня «на рівних» (подруга/друг) – підтримуюча, порадицька форма взаємодії; наставницька «авторитетна» (вчителька/вчитель, тренер) – формування вірцевого інтроєкта.

Здатність психолога до контейнуючого та підтримуючого ставлення. Оскільки, як правило, батькам хворих підлітків властиві патологічні прояви характеру на рівні акцентуації, часто тривожністю, вразливістю та підвищенням афективного збудження, тому у взаємодії із психологом ці підлітки прагнуть компенсувати ці дифіцитні риси, потребуючи від психолога контейнуючого та підтримуючого ставлення.

Стійка особистісна структура та психоемоційний стан психолога. Оскільки підліткам із психосоматичними серцево-судинними захворюваннями властивою є емоційна лабільність, прояви алекситимії та невротизація особистості, депресивні прояви, вони є вкрай сенситивними у стосунку з психологом.

Здатність витримувати фрустрацію у міжособистісному контакті та перепади в динаміці роботи. Оскільки хворі підлітки як правило схильні до явної чи прихованої конфронтації з психологом. Також динаміка роботи часто має досить стрімкі коливання, особливо це стосується групових форм роботи.

Підлітка із психосоматичним серцево-судинними захворюваннями доцільно включати в індивідуально-орієнтовану на розвиток, групову та сімейну психокорекцію. На думку А. І. Захарова, завдання групової психокорекції лежить в концепції – емоційного відреагування в групі конфліктної ситуації, і десенсибілізації загрозливих образів в свідомості за наслідком їх відтворення та подолання [8, с. 76]. Великі можливості для психокорекції створюють окремі прийоми і система творчої діяльності.

Потенціал цього методу полягає в застосуванні до «цілісної» особистості, поглиблених відчуттів самоідентичності і рефлексивно-емпатичних здібностей, активної залученості підлітка до процесу психокорекції. Засоби можуть бути різними: малювання, ліплення, танець, технічна, поетична і прозаїчна творчість, групові обговорення, епістолярій. Обирання засобів частково залежить від специфіки корекційного запиту і віку. Важливо створити простір для реалізації індивідуальних схильностей і здібностей, спрямувати ці буденні заняття в психокорекційне русло, тому що потенційно багатий психокорекційний метод редукується до елементарних спроб зацікавити хворих підлітків.

Коли в основі психосоматичних розладів лежать пригнічені або витіснені комплекси, потяги, переживання, доцільним є використання психоаналітичного підходу. Слід зважати на процедури ортодоксальної психоаналітичної терапії, а на додаток загально методичного підходу до розуміння і інтерпретації розладу в цілому і його окремих проявів, використання елементів психоаналітичної техніки. Їх можна застосовувати в комплексі з релаксацією в індивідуальній і груповій роботі [7]. Для психоаналітично орієнтованих методів характерно розмежування «соматичного» і «психічного» (відчуття тілесної ідентичності, індивідуальне сприйняття свого тіла, вираження емоцій і переживань на «мові тіла»). Загальна спрямованість психодинамічно-орієнтованої корекції – допомога клієнту у виявленні неусвідомлюваних причин тяжких переживань і хворобливих проявів. За рахунок їх опрацювання (у різних формах) передбачається можливість контролю принаймні часткового оволодіння поведінкою, і, як наслідок цього, можливість особистісного зростання для клієнта.

Психоаналітичний підхід має певні вимоги як до самих підлітків, так і до їхніх батьків: інтелектуальний розвиток підлітка має бути вище середнього; батьки повинні проявляти активне прагнення до співпраці з психоаналітиком. У роботах А. Фрейд, М. Маллера, П. Нолбауера сформульовані умови проведення дитячого психоаналізу: адаптація психоаналітичної техніки до віку; терапевтичний альянс не лише «аналітик-пацієнт», як при роботі з дорослими, а й «аналітик-батьки»; інформаційний альянс «батьки-аналітик», добре налагоджений контакт [4].

Психосоматична складова серцево-судинних захворювань, в основі яких лежить емоційна дисгармонія та фіксація емоційних переживань, що проявляється як наслідок особистісної та соціальної дезадаптації підлітків. Тому засоби психокорекційного впливу мають три ключових напрямки: виправлення в індивідуальній взаємодії особистісно-поведінкових, детермінантів психосоматичного захворювання, гармонізація сімейного середовища підлітка та групова форма психокорекції, що допомагає підліткам із психосоматичним розладом отримати підтримку та навчитись налагоджувати міжособистісну взаємодію.

Література

1. Карпінська Р. І. Психокорекційна діяльність медичного психолога з профілактики соматичних захворювань [Електронний ресурс] / Р. І. Карпінська, Р. І. Білобровка. – Режим доступу : <http://problemps.kpnu.edu.ua>
2. Максименко С. Д. Психологічна допомога тяжким соматично хворим : навч. посіб. / С. Д. Максименко, Н. Ф. Шевченко. – Київ : Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України ; Ніжин : Міланік, 2007. – С. 25-46.
3. Немиринский О. В. Терапия психосоматических расстройств / О. В. Немиринский // Моск. психотерапевт. – 1997. – № 1. – С. 84-91.
4. Осіпова А. А. Загальна психокорекція [Електронний ресурс] : навч. посіб. / А. А. Осіпова. – Режим доступу : <http://psih.pp.ua/p>

Н.М. Павлюк,

*старший викладач кафедри права
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Ю.Ю. Зошій,

студент Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

ЗАПОБІГАННЯ ТА ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ

Конфлікт інтересів, тобто суперечність між приватними та службовими інтересами як в державному, так і приватному секторах, непокоять громадськість у багатьох країнах світу. Ситуації, які спричиняють конфлікти інтересів, вже давно є окремим об'єктом антикорупційної політики в секторі державного управління. Приватний сектор протягом досить тривалого часу також висловлює стурбованість із приводу добросовісного здійснення ділових операцій.

Між сектором державного управління, з одного боку, та приватним і некомерційним секторами, з іншого, виникли нові форми відносин. Внаслідок цієї тенденції з'являються нові форми конфлікту інтересів, тому занепокоєність суспільства, яка дедалі зростає, примушує уряди вживати заходів для збереження добросовісності офіційного механізму прийняття рішень.

Хоча конфлікт інтересів не слід ототожнювати з корупцією *ipso facto* (в силу власне факту), зростає розуміння того, що неадекватне врегулювання конфліктів між приватними інтересами та державними обов'язками службових осіб стає джерелом корупції.

Результативна політика запобігання конфліктам інтересів не може полягати виключно в забороні службовим особам мати будь-які приватні інтереси, адже очевидно, що цей підхід навряд чи можна реалізувати. Безпосереднє завдання

полягає в підтриманні доброчесності та об'єктивності офіційних політичних і адміністративних рішень та системи державного управління в цілому.

Тому сучасна система запобігання конфліктам інтересів або їх врегулювання спрямована на:

- пошук балансу між приватним та публічним інтересом через виявлення ризиків для добропорядності службових осіб;
- заборону неприйнятних форм конфліктів;
- управління конфліктними ситуаціями;
- врегулювання конфліктних ситуацій.

В Україні з уведенням в дію у 2015 році нового Закону України «Про запобігання корупції» (далі – Закон) почала функціонувати саме система, що має чітко виражений превентивний характер і орієнтована на створення ефективних механізмів запобігання корупції на публічній службі. Це якісно відрізняє її від попередніх спроб законодавчого регулювання конфлікту інтересів.

У цьому контексті одним із важливих досягнень нового Закону стало усунення фрагментарного правового регулювання інституту конфлікту інтересів. Більше того, зі створенням в Україні органу зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику Національного агентства відкрились нові можливості не лише для моніторингу стану справ у цій сфері, а й для реалізації практичних заходів щодо формування єдиного розуміння законодавчих приписів щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів.

Для формування чіткого розуміння змісту інституту запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, насамперед, необхідно з'ясувати сутність ключового терміну – конфлікт інтересів.

В «Словнику української мови» за редакцією І. Білодіда міститься декілька визначень поняття «конфлікт»:

- 1) зіткнення протилежних думок, інтересів, поглядів, серйозні розбіжності, гостра суперечка;
- 2) ускладнення в міжнародних відносинах, що може призвести до збройної сутички;
- 3) суперечність, сутичка, покладена в основу сюжету художнього твору [5].

Поняття «інтерес» визначають як:

- 1) увага до кого- чи чого-небудь, зацікавлення кимось, чимось, цікавість, захоплення;
- 2) вага, значення;
- 3) те, що найбільше цікавить кого-небудь, що становить зміст думок і турбот; прагнення, потреби;
- 4) те, що корисне кому-, чому-небудь, відповідає їх прагненням, потребам; користь, вигода, прибуток [5].

Українське законодавство є чинником появи нових публікацій в юридичній науковій літературі, відтак проаналізуємо праці вчених-юристів, які здійснювали аналіз проблематики конфлікту інтересів.

Д. Гудков у своїй статті «Конфлікт інтересів та шляхи його врегулювання в національному законодавстві» зазначає, що конфлікт інтересів – це колізія між державними інтересами в межах певної посади та приватними інтересами особи, яка займає дану посаду [4].

Т. Бодун у статті «Конфлікт інтересів як детермінанта реформування системи влади в Україні» визначає конфлікт інтересів як конфлікт між публічно-правовими обов'язками та приватними інтересами посадової особи, в якому службовець має

свої особисті інтереси, що може негативно вплинути на виконання покладених на нього обов'язків та функцій [3].

Н. Янюк у статті «Конфлікт інтересів як причина корупції на публічній службі: правові засоби запобігання та протидії» під конфліктом інтересів розуміє ситуацію, за якої особиста заінтересованість публічного службовця може вплинути на об'єктивність виконання ним службових повноважень, за якої існує можливість виникнення протиріччя між особистим інтересом публічного службовця і публічними, що може поставити під сумнів справедливність прийнятого рішення чи вчинення публічним службовцем інших дій [6].

Конфлікт інтересів – це конфлікт між публічно-правовими обов'язками та приватними інтересами державної посадової особи, за якого її приватні інтереси, котрі впливають з її положення як приватної особи, здатні неправомірним чином вплинути на виконання цією державною посадовою особою її офіційних обов'язків або функцій.

Іншими словами, конфлікт інтересів – це ситуація, при якій службова особа, виконуючи свої обов'язки, має приватний інтерес (особисту заінтересованість), який хоча і не обов'язково призводить до прийняття неправомірного рішення або вчинення неправомірного діяння, але здатний до цього призвести.

Конфлікт інтересів може бути пов'язаний із цілком правомірними діями службовця як приватної особи, його належністю до громадських організацій, сімейними інтересами тощо, за умови, що ці інтереси здатні з певною вірогідністю реально спричинити неналежний вплив на виконання цією службовою особою своїх службових повноважень.

Таким чином, незважаючи на те, що далеко не кожен конфлікт між службовими повноваженнями і приватним інтересом здатен призвести до неправомірних рішень чи діянь, кожен із конфліктів інтересів здатен створити таку ситуацію у випадку, якщо не буде вчасно та належним чином задекларований, оцінений та врегульований.

Слід звернути увагу, що чинний Закон України «Про запобігання корупції» (далі – Закон) виділив два його види [2]:

- реальний конфлікт інтересів;
- потенційний конфлікт інтересів.

Таке рішення законодавця підтверджує пріоритетність сучасної політики управління конфліктними ситуаціями, а не лише їх заборону.

Отже: реальний конфлікт інтересів – це суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень та на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень.

Визначення змісту поняття «конфлікту інтересів» має значення для правильного вживання заходів щодо врегулювання конфлікту інтересів. Зміст цього питання визначають такі дві обов'язкові ознаки:

1) конфлікт інтересів – це суперечність між особистими інтересами особи та її службовими повноваженнями;

2) наявність конфлікту інтересів може негативно вплинути на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, а також на вчинення чи не вчинення дій під час виконання наданих особі службових повноважень.

Конфлікт інтересів може мати місце не лише тоді, коли зазначена суперечність вже фактично вплинула на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень (вчинення або невчинення дій), а й тоді, коли вона потенційно може вплинути на них.

Література

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – ст. 141.
2. Про запобігання корупції [Електронний ресурс] : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700Л/П. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/17700-18>.
3. Бодун Т. Конфлікт інтересів як детермінанта реформування системи влади в Україні / Т. Бодун // Зб. наук. пр. НАДУ/ за заг. ред. В. Приходька. – Київ : НАДУ, 2009. – С. 224-235.
4. Гудков Д. Конфлікт інтересів та шляхи його врегулювання в національному законодавстві / Д. Гудков // Право і суспільство. – 2014. – № 1-2. – С. 120-124.
5. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. Білодіда // Інститут мовознавства. – Київ : Наукова думка, 1980. – 839 с.
6. Янюк Н. Конфлікт інтересів як причина корупції на публічній службі: правові засоби запобігання та протидії [Електронний ресурс] / Н. Янюк // Головне управління Держземагентства у Донецькій області. – Режим доступу : <http://donoblzem.gov.ua/>

О.Г. Петринич,

*старший викладач кафедри психології
Львівського інституту ПраТ «ВНЗ «МАУП»*

О.В. Мартинюк,

студентка Львівського інституту ПраТ «ВНЗ «МАУП»

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОКОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА У ДОШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Психокорекція слугує відродженню та розвитку лабільності й пластичності особистісних якостей суб'єкта. Там, де виховання наштовхується на необхідність переробки, «перековки» певних особливостей психіки, воно єднається з процесом психокорекції. Тож метою будь-якої психологічної корекції є усунення недоліків у розвитку особистості. У методологічно-інструментальній сфері цього впливу фокусуються знання особливостей розвитку особистості в онтогенезі і можливих його ускладнень, розуміння механізмів дії на психіку людини психокорекційних методів і зумовлених нею наслідків.

Психокорекція є однією з форм практичної психології, найважливіше завдання якої полягає в наданні допомоги людині в самоактуалізації та самореалізації її внутрішнього потенціалу, досягненні гармонії внутрішнього світу, поліпшенні суб'єктивного самопочуття і зміцненні психічного здоров'я.

Психокорекція сприяє повноцінному функціонуванню та розвитку особистості шляхом розв'язання її конкретних психологічних проблем, впливу на окремі психологічні структури людини, виконуючи завдання не тільки зміни, а й навчання, формування, розвитку певних сфер психологічної реальності людини.

Психологічну корекцію як сукупність прийомів, які використовує психолог, для виправлення психіки чи поведінки психічно здорової людини розглядав Р. С. Немов, як тактовне втручання у процеси психічного і особистісного розвитку з метою виправлення відхилень розглядав Г. Онищенко, як процес, що має відродити

пластичність, мобільність психічної організації суб'єкта розглядала Т. С. Яценко, як форму психолого-педагогічної діяльності, спрямовану на виправлення таких тенденцій психічного розвитку, які не відповідають моделі нормального розвитку розглядала І. В. Дубровіна.

Психокорекція – це система заходів, спрямованих на виправлення недоліків психологічного розвитку чи поведінки людини з допомогою спеціальних заходів психологічного впливу [2].

Психокорекційні заходи можна класифікувати [5]:

1. За характером спрямованості:

- симптоматичну;
- каузальну.

Симптоматична корекція передбачає короткотривалий вплив з метою зняття гострих симптомів відхилень у розвитку, які заважають перейти до корекції каузального типу.

Каузальна (причинна) корекція спрямована на джерела і причини відхилень. Цей тип корекції більш тривалий у часі, вимагає значних зусиль, але є більш ефективним.

2. За змістом розрізняють корекцію:

- пізнавальної сфери;
- особистості;
- афективно-вольової сфери;
- поведінкових аспектів;
- міжособистісних відносин;
- внутрішньо групових взаємовідносин (сімейних, подружніх, колективних);
- дитячо-батьківських відносин.

В практиці психологічної допомоги дітям і підліткам з проблемами у розвитку розрізняють наступні блоки психологічної корекції:

- корекція емоційного розвитку дитини;
- корекція сенсорно-перцептивної та інтелектуальної діяльності;
- психологічна корекція поведінки дітей і підлітків;
- корекція розвитку особистості.

3. За формою роботи з клієнтом розрізняють корекцію:

- індивідуальну;
- групову;
- у закритій природній групі (сім'я, клас);
- у відкритій групі клієнтів зі схожими проблемами (Т-група);
- індивідуально-групову (змішана група).

4. За наявністю програм:

- програмовану;
- імпровізовану.

5. За характером керування коригуючими впливами:

- директивну;
- недирективну.

6. За тривалістю:

- надкоротку (хвилини, часи, вирішення актуальних ізольованих проблем, конфліктів);

- коротку або швидко (декілька годин, днів – запускає процес виміру, який продовжується після завершення зустрічі);

- тривалу (місяці, в центрі уваги – особистісний зміст проблеми);

- довготривалу (продовжується роки, зачіпає сфери свідомого і несвідомого).

Багато часу приділяється досягненню розуміння суті переживань. Ефект розвивається поступово, носить тривалий характер.

7. За масштабом поставлених задач розрізняють корекцію:

- загальну,
- спеціальну.

Загальна передбачає заходи загальнокорекційного порядку, що нормалізують спеціальне мікросередовище клієнта, регулюють психофізичне, емоційне навантаження у відповідності з віковими та індивідуальними можливостями.

Спеціальна – комплекс прийомів, методик і організаційних форм роботи з клієнтом чи групою клієнтів, які є найбільш ефективними для досягнення конкретних задач формування особистості, окремих її властивостей чи психічних функцій, що проявляються у девіантній поведінці і ускладненій адаптації (невпевненість, агресивність, тривожність, аутичність, схильність до стереотипів, конфліктність). Спеціальна корекція виправляє наслідки неправильного виховання, що порушило гармонійний розвиток, соціалізацію особистості [5].

Корекційна робота з дітьми проводиться за результатами діагностики, за запитом батьків і вихователів, за спостереженнями психолога. Ефективність корекційного впливу відстежується після повторного діагностичного обстеження (за результатами діагностики, за зворотнім зв'язком з педагогом і батьками). Основні форми корекційної роботи: групова та індивідуальна [5].

Етапи психокорекційної роботи практичного психолога у дошкільному навчальному закладі [3]:

- 1) діагноз, чітке формулювання проблеми;
- 2) прогноз, визначення завдань корекції;
- 3) підбір методик і технік, визначення форми роботи (індивідуальна, групова);
- 4) відбір дітей в групу, консультування батьків;
- 5) організація умов, підготовка матеріалів для роботи;
- 6) визначення періоду, який психолог буде працювати з дитиною та частоту зустрічей;
- 7) розробка програми та корекційних занять;
- 8) реалізація програми, внесення змін у ході роботи;
- 9) повторна діагностика, оцінка ефективності;
- 10) складання рекомендацій щодо виховання й навчання дітей, спрямованих на закріплення результатів корекційної роботи.

У проведенні корекційної роботи психолог керується Положенням про психологічну службу системи освіти України (Наказ МОН від 03.05.1999 р. № 127), Положенням про експертизу психологічного та соціологічного інструментарію, що застосовується в навчальних закладах (Наказ МОН від 20.04.2001 р. № 330), Листом МОН про планування діяльності, ведення документації та звітності усіх ланок психологічної служби системи освіти (Наказ МОН від 27.08.2000 р. № 1/9-352) [6].

Успішна реалізація психокорекційної ситуації залежить від правильного визначення цілей і дотримання принципів. Шляхи реалізації корекції відбуваються враховуючи провідний вид діяльності дошкільників – гру, у рольовій та руховій грі, груповій дискусії, психогімнастиці, проєктивному малюнку і музикотерапії тощо.

Дослідження відбувалось в приміщенні дитячого дошкільного навчального закладу міста Львова. У дослідженні брало участь 50 дітей з них 27 хлопчиків і 23 дівчинки. Це дві групи дітей віком 5 років. Також досліджувались 60 батьків за однією методикою. Батьки відносяться до вікової категорії молодь.

Методики дослідження:

1. Методика «Який я?»
2. Методика «Сходінки».
3. Тест на вивчення комунікативних умінь.

4. Опитувальник для вивчення взаємодії батьків з дітьми (ВБД) І. І. Марковскої.

Дослідження відбувалося в 3 етапи.

Перший етап – попередня констатуюча діагностика.

Другий етап протягом двох місяців проходили заняття з реалізації корекційно-розвивальної програми. На цьому етапі відбулося ділення груп на дві групи по 30 дітей. Вони становлять експериментальну та контрольну групи. В експериментальній групі було застосовано корекційно-розвивальну роботу психолога з дітьми та батьками. Шляхи реалізації з дітьми – це рольові та рухові ігри, групові дискусії, психогімнастика, проєктивні малюнки і музикотерапія, тобто було враховано провідний вид діяльності дошкільників – гру. Шляхи реалізації з батьками – просвітницькі лекції, дискусії тощо. В контрольній групі було застосовано корекційно-розвивальну роботу психолога з дітьми, без залучення батьків до цього процесу.

Третій етап – повторна діагностика. Заключним етапом виступили обробка та аналіз та порівняння результатів двох груп.

Застосована корекційно-розвивальна робота свідчить про те, що більш ефективною вона є у експериментальній групі, в якій шляхи реалізації відбувались і серед дітей і серед батьків, у порівнянні із контрольною, де брали участь лише діти.

Отже, за методикою «Який Я?» в експериментальній групі високий рівень становить 22,4 %, тобто підвищився на 7,9 %, середній рівень становить 56,5 %, тобто зріс на 22,3 %, низький рівень становить 10,1 %, тобто знизився 28,2 %. В контрольній групі до корекційно-розвивальної програми дуже високий рівень самооцінки був у 10,8 %, а після підвищився на 0,4 %, високий рівень становить 16,8 %, тобто підвищився на 2,2 %, середній рівень становить 30,6 %, тобто знизився на 5,6 %, низький рівень був у 32,4 %, тобто знизився на 5,8 %. Діти більш позитивно почали сприймати себе, тому що цьому сприяла робота психолога як з дітьми, так і з батьками.

За тестом «Вивчення комунікативних вмінь», в експериментальній групі високий рівень комунікативних вмінь до корекційно-розвивальної програми був у 18 %, а після 34,5 %, тобто зріс на 16 %, середній рівень комунікативних вмінь підвищився на 12 %, низький рівень комунікативних вмінь знизився на 28,5 %. В контрольній групі високий рівень комунікативних вмінь зріс на 9 %, середній рівень комунікативних вмінь підвищився на 13,5 %, низький рівень комунікативних вмінь знизився на 20,5 %.

Отже, до корекційно-розвивальної програми було помітно, діти не вміють конструктивно домовлятися, приходити до спільного рішення, вони це роблять зі сварками, образами, спостерігаючи за невдачами інших можуть насміхатися; діти не вміють ділитися, допомагати, підказувати.

Після корекції та розвитку повторна діагностика продемонструвала те, що діти вміють домовлятися, приходити до спільного рішення, вони це роблять конструктивно, використовують засоби прохання, реагують на один на одного із симпатією, зацікавлено із бажанням до співпраці, здійснюють взаємодопомогу, діляться речами, олівцями, іграшками тощо.

Отже, за опитувальником «Взаємодія батьків з дитиною» до корекційно-розвивальної програми в експериментальній групі були високі показники за шкалами: шкала 1 «рівень вимогливості батьків» знизився на 17 %, за 2 шкалою: «м'якість – строгість батьків» знизилась у бік м'якості на 30 %, за 3 шкалою: «автономність – контроль по відношенню до дитини» знизилось на 22 % у бік автономності, за 6 шкалою: «відсутність співпраці» знизилось на 32 %, за 7 шкалою: «незгода – згода між дитиною та батьком» знизилось на 32 %, за 10 шкалою: «задоволеність відносинами дитини з батьками» виявлено 94 %, тобто зросло на

30 %. У контрольній групі після корекційно-розвивальної програми також помітні зниження небажаних показників та зростання бажаних, але у меншій мірі у порівнянні із експериментальною.

Отже, за допомогою реалізації корекції та розвитку в діяльності практичного психолога в дошкільних установах відбувається зростання показників навичок спілкування та адекватної самооцінки, але ефективність зростання залежить від обраних шляхів їх реалізації (з дітьми – це рольові та рухові ігри, групові дискусії, психогімнастика, проєктивні малюнки і музикотерапія, тобто враховуючи провідний вид діяльності дошкільників – гру та шляхи реалізації з батьками – просвітницькі лекції, дискусії тощо).

Література

1. Діагностика психічного розвитку дітей раннього віку : метод. рек. / Н. В. Карпенко-Сашньова (уклад.) ; Глухівський держ. педагогічний ін-т ім. С. М. Сергєєва-Ценського. – Київ, 1996. – 60 с.
2. Истратова О. И. Справочник по групповой психокоррекции / О. Н. Истратова, Т. П. Эксакусто. – 2-е изд. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2008. – 443 с.
3. Карабанова О. А. Игра в коррекции психического развития ребенка / О. А. Карабанова. – Москва, 1997. – 191 с.
4. Кузікова С. Б. Теорія і практика вікової психокорекції : навч. посіб. / С. Б. Кузікова. – 2-ге вид., стер. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2013. – 384 с.
5. Осипова А. А. Общая психокоррекция : учеб. пособ. для студентов вузов / А. А. Осипова. – Москва : ТЦ СФЕРА, 2005. – 512 с.
6. Психокоррекционная и развивающая работа с детьми : учеб. пособ. для студ. сред. пед. учеб. заведений / И. В. Дубровина, А. Д. Андреева, Е. Е. Данилова, Т. В. Вохмянина ; под ред. И. В. Дубровиной. – Москва : Академия, 1998.
7. Яценко Т. С. Психологічні основи групової психокорекції [текст] : навч. посіб. / Т. С. Яценко. – Київ : Либідь, 1996. – 264 с.

**СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА ТА СОЦІАЛЬНА
БЕЗПЕКА В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ
ТРАНСФОРМАЦІЙ.
ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА СУБ'ЄКТІВ
ПІДПРИЄМНИЦТВА**

СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ РІВНЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Рівень життя населення – складна й багатогранна соціально-економічна категорія, що об'єднує широкий спектр соціально-економічних відносин, пов'язаних зі станом та умовами життєдіяльності людини у суспільстві. Сам термін «рівень життя населення» був введений Організацією Об'єднаних Націй у 1961 році, однак кількість показників, якими характеризувати та методику розрахунку до цього часу чітко не визначені.

Тому дослідження рівня життя населення впродовж тривалого часу залишається однією з основних соціально-економічних категорій, яка є постійно актуальною. Це та категорія, що характеризує не лише матеріальний добробут окремої людини, а й визначає узагальнений результат діяльності економіки країни за певний період.

Однією з найгостріших соціально-економічних проблем, зумовлених трансформаційними процесами в економіці України, є низький рівень життя населення. Адже із переходом до ринкових відносин виникла низка глибоких проблем, що призвели до соціального напруження в суспільстві. Зокрема, соціальні негаразди, поширення бідності, майнового розшарування, зростання безробіття та ін. Все це є причинами і складовими не тільки зниження загального рівня життя населення, а й безпосередня загроза соціальній безпеці.

Окремим аспектом оцінки рівня життя населення в контексті соціальної безпеки є дослідження його міжрегіональних відмінностей. Для здійснення такої оцінки розраховано інтегральні індикатори рівня життя населення регіонів України для чого обрано показники з врахуванням методики, розробленої фахівцями Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи Національної академії наук України за участю фахівців Державної служби статистики України для розрахунку регіонального індексу людського розвитку [2, 4].

Для системного аналізу регіональних індексів рівня життя населення України в контексті соціальної безпеки відібрано 37 показників, об'єднаних у 7 кластерів відповідно до основних аспектів людського розвитку та соціальної безпеки [1, 2]: відтворення населення; соціальне становище; комфортне життя; добробут; гідна праця; освіта; політична і громадська свобода.

Варто зазначити, що обґрунтування відбору статистичних показників, складових інтегральної оцінки здійснено з урахуванням існуючої інформаційної бази України. Принциповим є те, що статистичні показники, включені в інтегральну оцінку, мають бути якісними індикаторами категорії соціально-економічного становища населення та соціальної безпеки. З огляду на це, показники для розрахунку регіональних індексів рівня життя населення відібрано з дотриманням умов: придатність для щорічних розрахунків; забезпеченість наявною інформацією Державної служби статистики України; забезпечення надійності оцінок на регіональному рівні; відповідність специфіці проблем людського розвитку в Україні (диференціація окремих показників за віком, статтю та типом місцевості); однозначність трактування щодо впливу на людський розвиток та соціальну безпеку; відсутність високої кореляції між окремими показниками; достатність статичної та динамічної варіації.

Для системної оцінки рівня життя населення в регіонах України в контексті соціальної безпеки за кожним кластером відібрано наступні показники.

У кластер «Відтворення населення» включено: сумарний коефіцієнт народжуваності, дитяча смертність (смертність дітей у віці до 1 року), середня очікувана тривалість життя при народженні (років).

Кластер «Соціальне становище» характеризуватимуть: коефіцієнт злочинності (кількість зареєстрованих злочинів на 100 тис. населення), кількість хворих із вперше встановленим діагнозом активного туберкульозу (на 100 тис. населення), кількість хворих із вперше встановленим діагнозом ВІЛ/СНІДу (на 100 тис. населення), кількість хворих із вперше встановленим діагнозом алкоголізму і алкогольних психозів, розладу психіки та поведінки внаслідок вживання наркотиків та інших психоактивних речовин (на 100 тис. населення), кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (на 100 тис. дітей у віці 0-17 років), коефіцієнт підліткової народжуваності (кількість дітей, народжених дівчатами у віці 15-17 років, на 10 тис. дівчат відповідного віку), кількість померлих від навмисного самоушкодження (на 100 тис. населення).

У кластер «Комфортне життя» обрано: забезпеченість житлом у міських та сільських поселеннях (загальна площа на 1 особу, у кв.м, частка квартир, обладнаних каналізацією у сільській місцевості, %, частка квартир, обладнаних водопроводом у сільській місцевості, %, частка квартир, обладнаних центральним опаленням у сільській місцевості, %, частка квартир обладнаних природним газопостачанням у сільській місцевості, %). Такі показники характеризують комфортність проживання в аспекті обладнання квартир базовими зручностями. Враховуючи, що більшість житла у містах обладнано цими зручностями, для вимірювання людського розвитку використовуються показники по сільській місцевості.

Показники стану навколишнього середовища – характеризують комфортність проживання стосовно стану навколишнього природного середовища (показників викиду забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення у розрахунку на км²; скидання забруднених і недостатньо очищених забруднених зворотних вод без очищення у поверхневі водні об'єкти м³/га; утворення відходів I-III класів небезпеки, тонн на 100 тис. населення; витрати на охорону навколишнього природного середовища, грн/га); планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів (на 10 тис. населення); обсяг реалізованих населенню послуг (на 1 особу).

Рівень добробуту населення є тією матеріальною основою, яка не тільки забезпечує якісний його розвиток, але й дає змогу обирати напрямок цього розвитку. До кластеру «Добробут» віднесено такі показники: рівень бідності за відносним критерієм (питома вага населення, чиї еквівалентні сукупні витрати не перевищують 75 % медіанного рівня, питома вага домогосподарств, які робили заощадження або купували нерухомість, %); індекс споживчих цін (грудень до грудня попереднього року, у відсотках); валовий регіональний продукт (на 1 особу, у тис. грн); частка домогосподарств, які мають товари тривалого користування базового набору (телевізор, холодильник, пральна машина, у %).

У кластер «Гідна праця» входять наступні показники: рівень зайнятості населення (частка зайнятих серед населення 18-65 років, у %); рівень безробіття (частка безробітних серед населення 18-65 років, у %); частка працівників, які отримують зарплату менше 1,5 прожиткових мінімумів (у %); співвідношення середньої та мінімальної заробітної плати (в одиницях).

Кластер «Освіта» презентують такі показники: чистий показник охоплення дошкільними навчальними закладами дітей віком 3-5 років, (%); охоплення загальною середньою освітою дітей шкільного віку (6-18 років, %); середній бал за

результатами зовнішнього незалежного оцінювання (за всіма предметами); охоплення дітей з особливими потребами інклюзивним навчанням.

Кластер «Політична і громадянська свобода» показник кількості використаних коштів громадськими організаціями (грн/особу) – характеризує діяльність громадських організацій, що активно функціонують.

Соціальне середовище   Відтворення населення   Комфортне життя   Добробут   Гідна праця   Освіта   Політична і громадянська свобода

Рис. 1. Рейтинги регіонів України за кластерами

Джерело: побудовано автором на основі власних розрахунків за даними [3].

Якщо порівняти відібрані нами блоки показників із індикативними компонентами соціальної безпеки, які пропонує О. П. Коваль [1, с. 18-25], то бачимо, що ми пропонуємо навіть трохи ширший перелік. Тому вважаємо, що системна оцінка рівня життя населення регіонів показує водночас вплив на рівень соціальної безпеки.

Використовуючи ваги (визначено методом попарних порівнянь з використанням експертних оцінок) для кожного показника, обчислено інтегральні індекси рівня життя населення за регіонами за кластерами. Стандартизацію показників проведено з врахуванням дотримання спрямованості показників (стимулятори і дестимулятори) за відповідними еталонними значеннями. Інтегральні індекси рівня життя населення за регіонами у 2016 році представлено на рис. 1.

Бачимо, що практично за усіма кластерами перше місце посідає м. Київ, окрім кластера «Освіта». Так, кластер з найнижчим рівнем загрози поширення соціальних негараздів очолюють м. Київ, Тернопільська, Закарпатська, Івано-Франківська та

Львівська області (1-5 місця відповідно), найнижчими у рейтингу в цьому кластері знаходяться Київська, Дніпропетровська та Миколаївська області (23-21 місця відповідно); кластер із найнижчим рівнем демографічних загроз соціальної безпеки очолюють м. Київ, Київська, Тернопільська та Волинська області (1-4 місця відповідно), а з катастрофічним – Чернігівська, Кіровоградська, Херсонська області. Найнижчі загрози стосовно комфортного життя за інтегральними оцінками отримали м. Київ, Волинська, Вінницька та Чернівецька області (1-4 місця відповідно). Найнижче у рейтингу в кластері «Комфортне життя» знаходяться Сумська, Чернігівська та Харківська області. З найнижчим рівнем загроз добробуту населення (1-4 місця в рейтингу) м. Київ, Київська, Івано-Франківська та Закарпатська області, найбільші загрози стосовно добробуту населення у Рівненській, Тернопільській та Херсонській областях. З найнижчим рівнем напруженості на ринку праці – м. Київ, Закарпатська, Дніпропетровська та Львівська області. Найнижчі – Чернігівською, Тернопільською та Волинською областями. У кластері «Освіта» високі рейтинги отримали Київська, Полтавська та Кіровоградська області. Низькими у рейтингу за кластером «Освіта» знаходяться Івано-Франківська, Харківська та Одеська області. За кластером «Політична і громадянська свобода» найвищі рейтинги отримали м. Київ, Львівська та Вінницька області (1-3 місця відповідно). Найнижче у рейтингу в кластері «Політична і громадянська свобода» знаходяться Київська, Житомирська та Хмельницька області.

Щодо загального інтегрального показника рівня життя населення за представленими кластерами, то найвищі рейтинги мають м. Київ (1 місце), Вінницька (2 місце) та Львівська (3 місце) області. Найнижчі рейтинги за показниками рівня життя населення отримали такі регіони як Чернігівська (23 місце), Черкаська (22 місце), Запорізька (21 місце) та Сумська (20 місце) області. Інтегральну оцінку та ранги усіх регіонів за показниками рівня життя населення України представлено картограмою (рис. 2).

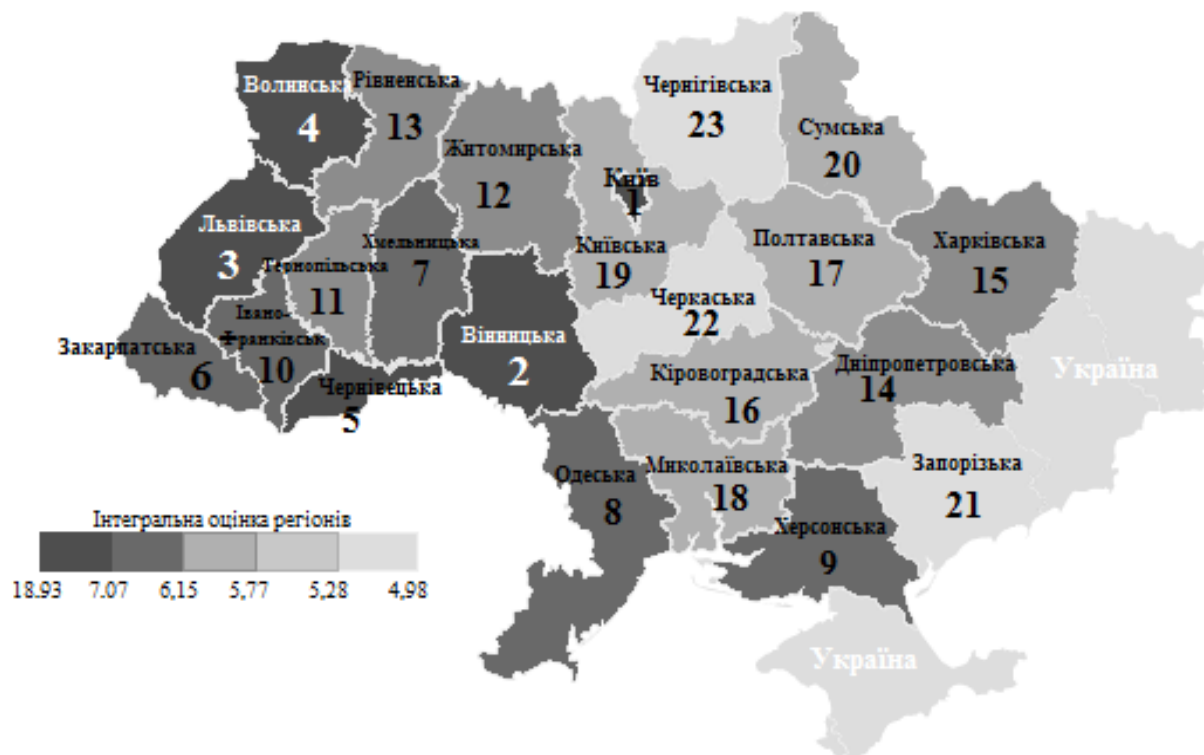

Рис. 2. Інтегральна оцінка регіонів України та їх рейтинг за показниками рівня життя населення

Джерело: побудовано автором на основі власних розрахунків за даними [3].

Як бачимо, регіональний аналіз індикаторів загроз соціальній безпеці за показниками рівня життя дає підстави виділити чотири типів регіонів України: регіони, де за показниками рівня життя населення немає суттєвих загроз регіональній соціальній безпеці; регіони, в яких інтегральні індикатори рівня життя населення вищі за середні та середні в Україні і не суттєво впливають на регіональну соціальну безпеку; регіони, де інтегральні індикатори рівня життя населення нижчі за і суттєво впливають на регіональну соціальну безпеку; регіони, де інтегральні індикатори рівня життя населення вкрай низькі і зумовлюють вкрай негативний вплив на регіональну соціальну безпеку.

Література

1. Коваль О. П. Соціальна безпека: сутність та вимір. наук. доп. / О. П. Коваль. – Київ : НІСД, 2016. – 36 с.
2. Методика вимірювання регіонального людського розвитку // Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи ; Державна служба статистики України. – 2017. – С. 68.
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Рівень життя населення України / НАН України ; Ін-т демографії та соц. дослідж. ; Держ. ком. статистики України ; за ред. Л. М. Черенко. – Київ : ТОВ «Видавництво «Консультант», 2006. – 428 с.

О.О. Гудзовата,

*к.е.н., доцент, доцент кафедри комп'ютерних наук
Львівського торговельно-економічного університету*

ВРАХУВАННЯ ПАРАМЕТРІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В ГРОШОВО-КРЕДИТНІЙ СФЕРІ В ЦІЛЯХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БІЗНЕСУ

Функціонування грошово-кредитної сфери в значній мірі позначається на параметрах фінансової безпеки суб'єктів господарювання, адже тут генеруються такі ризики і загрози, як нестабільність національної грошової одиниці, зростання курсів валют, обмеження доступності до кредитування бізнесу і т. ін. відповідно, в системі ризик-менеджменту суб'єктів господарювання важливо відводити відповідну роль моніторингу і врахуванню тенденцій державного регулювання грошово-кредитної сфери.

Теорії грошово-кредитного регулювання еволюціонували у відповідності до зміщення акцентів базових теорій грошей, у переважній більшості яких гроші виступали одним з ключових предметів дослідження, здійснюючи прямий чи опосередкований вплив на макроекономічні параметри стабільності і економічної безпеки держави. За результатами аналізу теорій меркантилізму, номіналістичної теорії грошей, класичної політичної економії, кількісної теорії грошей, неокласицизму, «кон'юнктурного» варіанту кількісної теорії грошей, кейнсіанства, монетаризму та ін. встановлено, що головними аспектами впливу теорій грошово-кредитного регулювання на економічну безпеку держави є вдосконалення

експортно-імпортової політики, державне регулювання валютних курсів, стабільність грошового обігу, розвиток кредитних відносин, умови товарно-грошового ринку, раціональне управління публічними фінансами, локалізація загроз фінансовій безпеці.

У результаті узагальнення концептуальних характеристик грошово-кредитної політики в системі економічної безпеки держави встановлено зв'язок між розвитком грошово-кредитної сфери та забезпеченням макроекономічної (прискорення темпів зростання реального ВВП, формування низької інфляції очікувань та забезпечення цінової стабільності, активізація кредитування реального сектору економіки), виробничої (збільшення обсягів виробництва базових галузей, підвищення економічної активності населення, розвиток високотехнологічних галузей), зовнішньо-економічної (покращення сальдо поточного рахунку платіжного балансу, реалізація стратегії імпортозаміщення, покращення місця країни у міжнародному поділі праці), інвестиційно-інноваційної (розвиток фондового ринку, збільшення частки інвестування у наукоємні сектори економіки), енергетичної (впровадження сучасних ресурсо- та енергозберігаючих технологій, розвиток нетрадиційних та відновлювальних джерел енергії), продовольчої (розвиток споживчого ринку та підвищення продуктивності виробництва продовольчої продукції), соціальної (підвищення рівня та якості життя населення, розширення соціальних можливостей держави, формування платоспроможного внутрішнього попиту, забезпечення високого рівня зайнятості, зростання реальної заробітної плати), демографічної (відтворення населення та трудового потенціалу, протидія трудовій та інтелектуальній міграції, зниження рівня девіантної поведінки населення) структурно-функціональних складових економічної безпеки держави.

Запорукою економічного зростання та зміцнення конкурентоспроможності національної економіки в контексті забезпечення фінансової безпеки держави виступає ефективна реалізація грошово-кредитної політики, яка створює умови для соціально-економічного розвитку та безпосередньо впливає на макроекономічні процеси в країні, зокрема, на економічну динаміку, рівень та темпи інфляції, стан фінансового ринку, динаміку та структуру зайнятості. В свою чергу грошово-кредитна політика, з одного боку, є адекватною відповіддю на запити, що формують сучасні виклики і загрози фінансовій безпеці держави, а з іншого – прямим віддзеркаленням реального стану національної економіки, ситуація в якій зумовлює необхідність розроблення ефективних механізмів та інструментів управлінського впливу в системі забезпечення фінансової безпеки економіки.

Встановлено, що базовими елементами грошово-кредитної політики в системі фінансової безпеки держави є сутнісна характеристика (комплекс заходів щодо регулювання грошового ринку та кредитних відносин, що їх реалізовує держава через центральний банк; інструмент впливу на кількість та ціну позичкового капіталу), об'єкт грошово-кредитної політики (прямі – змінні грошового ринку: маса грошей, ціна грошей, валютний курс; опосередковані – виробнича, соціальна сфери та ін.), суб'єкт грошово-кредитної політики (центральний банк, органи законодавчої та виконавчої влади, фінансово-кредитні інституції), принципи грошово-кредитної політики (цілеспрямованість, транспарентність, визначеність часових горизонтів грошово-кредитних цілей, відповідальність), цілі грошово-кредитної політики (стратегічні, проміжні, тактичні), режими грошово-кредитної політики (таргетування валютного курсу, таргетування грошових агрегатів, таргетування інфляції, грошово-кредитна політика без номінального якоря).

Результати узагальнення теоретико-методологічних засад державної політики у сфері функціонування грошово-кредитної системи та зміцнення фінансової безпеки дали змогу зробити висновок, що інструменти грошово-кредитного регулювання можна класифікувати за: формою впливу – адміністративні,

ринкові, селективні; об'єктом впливу – кредитна експансія та кредитна рестрикція; терміном впливу – короткострокові, середньострокові, довгострокові; характером параметрів – кількісні та якісні. При цьому вибір і поєднання інструментів грошово-кредитної політики залежать від рівня соціально-економічного розвитку держави та міри сформованості інституційного базису безпеки національної економіки. Зокрема, в економічно розвинутих країнах світу існує переконання про необхідність обмеження прямого державного втручання в розвиток грошово-кредитних процесів та максимального дотримання принципу ринкового саморегулювання. Тоді як застосування методів прямого регулювання обсягів і структури грошового обігу та кредитних відносин найбільш поширене у країнах з перехідною економікою, де механізми опосередкованого впливу на реалізацію грошово-кредитної політики ще не набули достатнього розвитку.

Література

1. Андрейків Т. Я. Особливості та основні напрями вдосконалення грошово-кредитної політики в Україні / Т. Я. Андрейків // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2014. – Вип. 1. – С. 228-235.
2. Башнянин Г. І. Грошово-кредитне регулювання у змішаних і транзитивних економіках: методи, інструменти та ефективність / Г. І. Башнянин. – Львів : Видавництво ЛКА, 2009. – 206 с.
3. Гриценко А. Монетарна стратегія: шлях до ефективної грошово-кредитної політики / А. Гриценко, Т. Кричевська // Вісник Нац. Банку України. – 2006. – № 2. – С. 8-19.

Н.Р. Гураль,

*к.е.н., викладач кафедри економіки і підприємництва
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Р.С. Гураль

студент Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

РОЗВИТОК ДОРОЖНЬОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЯК ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ

Будівництво доріг і розвиток дорожньої інфраструктури є каталізатором економічного розвитку країни, а отже може слугувати шляхом виходу України із затьожної кризи.

Нерозвиненість дорожньої інфраструктури породжує ряд проблем, що носять не тільки економічний, а й соціальний характер, і потребують детального дослідження і негайного вирішення.

У ході дослідження було виділено перелік основних проблем розвитку дорожньої галузі. Серед основних виділено порушення вагових норм перевезення вантажів; недостатнє фінансування дорожньої галузі; ризики виконання програми із будівництва та реконструкції дорожньої інфраструктури; потреба інноваційних перетворень у транспортній сфері; проблеми екології транспортних засобів та дорожніх шляхів. Для кожної проблеми запропоновано шляхи вирішення та розглянуто стадію її вирішення. Досліджено економічний ефект від інвестиційних проектів у дорожню галузь.

Встановлено, що розвиток мережі автомобільних доріг та поліпшення їх транспортно-експлуатаційного стану є необхідною передумовою подальшого соціально-економічного розвитку області, держави і суспільства.

Методологічним, методичним та прикладним питанням, пов'язаним з дослідженням економіки будівництва транспортної інфраструктури, займалися такі науковці як Р. Бірман, А. Васина, М. Грашина, Е. Дубінін, Д. Крістенсен, Б. Сазонов, Д. Фрідман, З. Черняк. Так як розвинута дорожня інфраструктура важлива для економіки будь-якого регіону та дає змогу розвивати віддалені території, знизити час і вартість доставки вантажів, знижує економічні ризики, то питання економічної ефективності будівництва автомобільних доріг залишається постійно актуальним і потребує детального вивчення.

Автомобільні дороги Львівської області є невід'ємною складовою єдиної транспортної системи України, а їх стан безперечно впливає на якість перевезення вантажів і пасажирів, рівень цін, ступінь зайнятості населення та темпи розвитку економіки держави.

Будівництво будь-якої автомобільної дороги є каталізатором економічного розвитку району, по якому вона проходить:

- з'являються нові населені пункти, підприємства;
- активізується і вдосконалюється господарська діяльність;
- покращується соціальне і культурне життя населених пунктів;
- відбувається розширення торгівлі та підвищення конкурентоспроможності;
- зростання транспортного сектору генерує зростання частки зайнятих та їх доходів;
- поліпшується зв'язок між населеними пунктами, районами і областями.

Крім вище перерахованих позитивних наслідків від розвитку дорожньої інфраструктури особливо слід виділити збільшення зайнятості в регіоні.

Створення одного робочого місця в дорожньому господарстві забезпечує п'ять робочих місць в інших – суміжних галузях економіки. Таким чином, загальне число зайнятих виявляється в підсумку в шість разів більше. Додаткові фінансові вкладення в дорожнє будівництво забезпечують мультиплікативний ефект. Цей факт не є винятком і для нашої країни. Залежність тут пряма – чим більший обсяг фінансування дорожньої галузі, тим вищий рівень зайнятості населення. Будівництво одного кілометра дороги забезпечує 70 робочих місць, а обслуговування, включаючи заправки, станції техобслуговування, «годує» 460 чоловік. Тому соціальна ціна питання розвитку галузі вкрай висока [8].

В свою чергу, нерозвиненість дорожньої інфраструктури породжує ряд проблем:

- зношена дорожня інфраструктура є одним з головних перешкод у підвищенні конкурентоспроможності області та країни на зовнішньому ринку;
- невідповідність рівня розвитку автомобільних доріг рівню автомобілізації і попиту на автомобільні перевезення призводить до невиправдано величезних витрат бюджету;
- низький технічний рівень доріг обумовлює високий рівень транспортної складової у собівартості продукції і високу собівартість перевезень, що згубно для економіки.

На жаль, в умовах бюджетного дефіциту забезпечити всі регіони якісними дорогами й підтримувати їх у робочому стані неможливо, маємо ситуацію, коли забезпеченість дорогами в Україні вкрай низька порівняно з іншими країнами. Ряд експертів вважає, що втрати економіки країни від слабкої розвинутої дорожньої мережі становлять від 2 до 6 % ВВП [1].

У державному та регіональних бюджетах закладаються значні кошти за статтею «Ремонт і будівництво доріг», але в основному вони витрачаються на

ремонт і підтримку в належному вигляді вже побудованих доріг. У місцевих і регіональних бюджетах, більшість з яких є дефіцитними, не зважаючи на зростання акцизів при збільшенні цін на бензин та збору транспортного податку, що виділяються на будівництво доріг, прагнуть до нуля, й обсяги нового будівництва неухильно скорочуються [4].

Спробуємо виділити основні проблеми у розвитку дорожньої інфраструктури та запропонувати шляхи їх вирішення (табл. 1).

Дороги – надзвичайно дорогий вид інфраструктури: нова коштує від \$ 1 млн за 1 км. Для того, щоб дорога окупалася, згодом по ній потрібно перевозити вантажі на протязі 10-12 років, не порушуючи вагові норми. В іншому випадку вона швидко руйнується.

Таблиця 1

Проблеми та перспективи розвитку дорожньої галузі *

Проблема	Напрями вирішення	Стадія вирішення
Порушення вагових норм перевезення вантажів	Побудова ефективної системи незалежного вантажного контролю за прикладом Польщі	Міністерство інфраструктури України за підтримки ЄБРР розпочало реалізацію пілотного проекту із застосування інтелектуальної транс-портної системи зважування авто-транспорту під час руху (Weight-in-Motion (WiM)).
Недостатнє фінансування дорожньої галузі	Пошук альтернативних механізмів фінансування галузі; Залучення інвестицій	На дороги України у 2018 році виділять майже 50 мільярдів гривень. Із них на розвиток доріг Львівської області передбачено 0.4 мільярда гривень. Ще близько 6-7 мільярдів гривень надходжень очікується від митного експерименту.
Ризики виконання програми із будівництва та реконструкції дорожньої інфраструктури	Залучення незалежних фахівців для моніторингу ефективності і прозорості дорожнього будівництва та ремонту	Міністерство інфраструктури України має намір ввести онлайн-моніторинг будівництва та ремонту доріг наприкінці 2018 р. Впровадження правила щодо обов'язкового надання повного звітування щодо будівництва доріг в електронному форматі.
Потреба інноваційних перетворень у транспортній сфері	Інноваційні технології у розбудові транспортної інфраструктури; Будівництво платних доріг	Міністерство інфраструктури України запланувало розпочати у 2018 р. три проекти з реконструкції 232 км доріг, які передбачають їх цементобетонне покриття.
Проблеми екології транспортних засобів та дорожніх шляхів	Підвищення екологічної безпеки доріг за рахунок підвищення якості і довжини транспортних комунікацій; Створення мережі доріг, відповідно до міжнародним стандартам якості і вимогам безпеки	Покращення законодавчої бази в галузі охорони навколишнього середовища при функціонуванні транспортного комплексу. Використання стандарту є ISO 14001 – «Специфікація (вимоги) і керівництво щодо використання систем екологічної безпеки при будівництві, реконструкції автомобільних доріг і обґрунтуванні обходів населених пунктів».

* складено автором.

Більшість перевізників через фактичну відсутність вагового контролю та невеликих штрафів не гребують порушеннями. Наприклад, зараз по дорогах державного значення можна їздити вантажівкам, вага яких не більше 40 тон, по дорогах місцевого значення – не більше 24 тон. Перевізники часто вдвічі перевищують вагові норми. Голова Держслужби України з безпеки на транспорті Михайло Ноняк оцінює щорічні збитки від перевантаженого транспорту в 3 млрд грн.

Проведений вище аналіз засвідчує, що після багаторічного застою автодорожнє будівництво в Україні почало активно розвиватись. Однак величезний обсяг технічних, економічних, організаційно-правових і соціально-політичних проблем, накопичених у цій сфері, висуває підвищені вимоги до управління автодорожнім господарством України та його реформування.

Сьогодні, коли Україна виявилася залучена у військовий конфлікт з Росією, і економіка падає катастрофічними темпами, слід скористатись світовим досвідом. А він підказує, що інвестиції в дорожнє будівництво – одні з найважливіших для держави і, що не менш важливо, високо окупні. В Україні немає іншого виходу, ніж будувати якісні дороги. А інвестиції в інфраструктуру – це ідеальний шлях перерозподілу ресурсів і робочої сили зі стагнуючих секторів економіки у галузі, здатні забезпечити довгострокове економічне зростання.

Література

1. Залунін В. Оцінка економічної ефективності будівництва автомобільних доріг / В. Залунін, О. Щеглова // Економіка та підприємництво. – 2013. – № 2 (71). – С. 55-59.

2. Внукова Н. Вплив автомобільних шляхів на екобезпеку комплексу «Автомобіль–Дорога–Середовище» / Н. Внукова // Східно-Європейський журнал передових технологій. – 2011. – № 5/3 (53). – С. 43-46.

3. Кулицький С. Проблеми розвитку мережі автомобільних доріг в Україні [Електронний ресурс] / С. Кулицький // Україна: події, факти, коментарі. – 2017. – № 22. – С. 56-65. – Режим доступу : <http://nbuviar.gov.ua/images/ukraine/2017/ukr22.pdf>.

4. Пеньшин Н. В. Государственное регулирование автотранспортной деятельности в регионе : монография / Н. В. Пеньшин, В. П. Бичков. – Москва : Академический Проект, 2007. – 192 с.

5. Мільярди в асфальт. Україна йде на дорожній рекорд [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://biz.liga.net/all/transport/article/milliardy-v-asfalt-ukraina-idet-na-dorozhnyu-rekord>

6. Головне управління статистики у Львівській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lv.ukrstat.gov.ua/>.

7. Котенський А. Львівський портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://portal.lviv.ua/news/2018/02/06/na-rozvitok-dorig-lvivskoyi-oblasti-peredbacheno-0-4-milyarda-griven-omelyan>

8. Моя дорога [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.myroad.org.ua>

МЕТОДИ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ ПІДПРИЄМСТВА

Результатом успішної діяльності підприємства є збільшення його частки на ринку збуту продукції, висока фінансова стійкість, абсолютна платоспроможність та кредитоспроможність. Це дозволяє підприємству залучати більше фінансових ресурсів, які гарантують можливість адекватного реагування на зміни ринкової ситуації, валютні коливання, політичну нестабільність в країні. З розвитком підприємства тактичні цілі управління підприємством постійно змінюються, це пов'язано з тим, що підприємство повинно адаптуватися до змін кон'юнктури ринку, здійснювати діагностику та моніторинг конкурентного середовища. Для того, щоб забезпечити собі стійкі позиції на ринку, ріст ринкової вартості підприємства, відрив від конкурентів, підприємство повинно здійснювати постійну модернізацію методів виробництва та управління фінансовою діяльністю.

Важливим критерієм ефективного управління фінансовою діяльністю підприємства в умовах постійного ризику є система показників оцінки якості управління підприємством, яка в себе включає:

1. Реалізація стратегічного і тактичного плану розвитку підприємства (аналіз ефективності використання різних методів управління фінансовими ресурсами в залежності від ступеня фінансового ризику).
2. Ефективність використання наявних фінансових ресурсів (в сучасних умовах господарювання для підприємства є цінна кожна гривня вкладена в активи, тому дуже важливим є здійснення фінансового контролю за ефективністю використання та цільовим призначенням використання коштів).
3. Аналіз динаміки прибутку, рентабельності активів, частки підприємства на ринку.
4. Аналіз динаміки фінансової стійкості, платоспроможності і ліквідності.
5. Аналіз потенціалу інвестиційної привабливості підприємства.
6. Оцінка кредитоспроможності підприємства, як фактора подальшого розвитку.

Проте, в умовах глобалізаційних процесів світової економіки прийняття будь-якого фінансового рішення несе ризик втрати фінансових ресурсів, зниження ліквідності активів, фінансової стійкості, кредитоспроможності та інвестиційної привабливості підприємства.

Поняття ризику асоціюється з усвідомленням небезпеки, загрози, ненадійності, невизначеності, невпевненості, випадковості, збитку. В найбільш загальному вигляді під ризиком розуміють вірогідність виникнення збитків або недоотримання прибутків в порівнянні з прогнозованим варіантом, тобто це ситуативна характеристика діяльності, що складається з невизначеності її результату і можливих кроків, за допомогою яких її можна оптимізувати [1].

Фінансові ризики – це, по-перше, небезпека потенційно можливої, ймовірної втрати ресурсів або недоотримання коштів порівняно з варіантом, розрахованим на раціональне використання ресурсів у даній сфері діяльності; по-друге, ймовірність одержання додаткового прибутку, пов'язаного з ризиком [2].

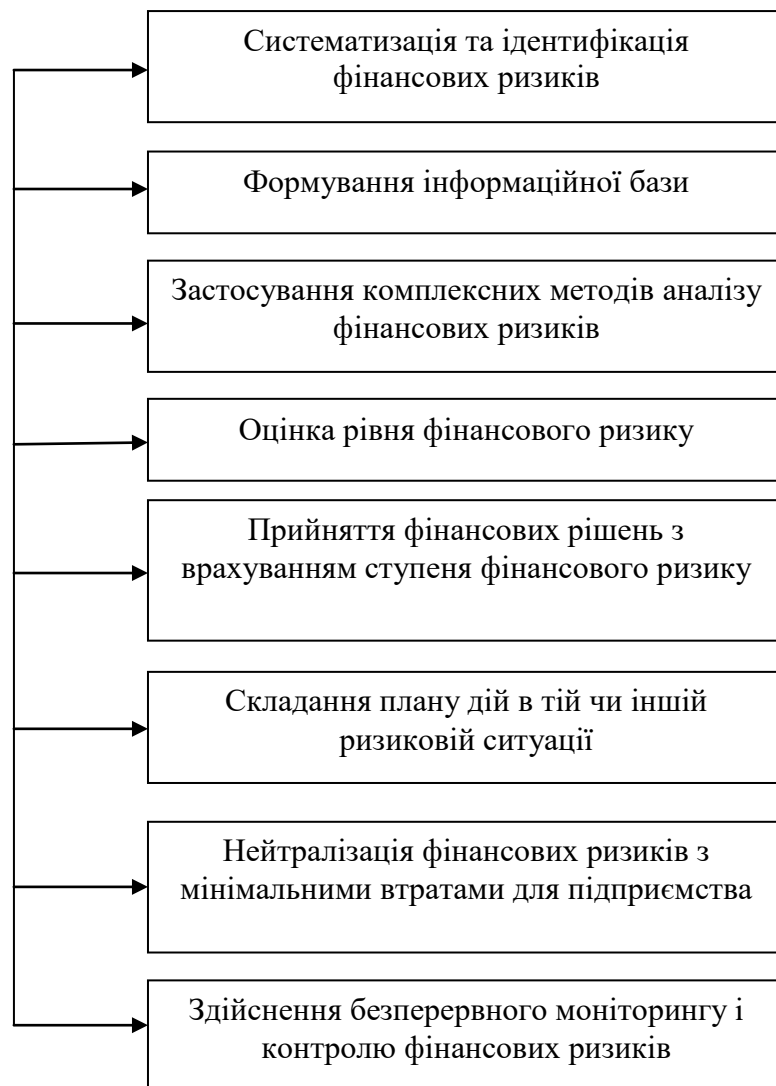

Рис. 1. Етапи здійснення аналізу фінансових ризиків підприємства

Фінансовий ризик підприємства являє собою результат вибору його власниками або менеджерами альтернативного фінансового рішення, спрямованого на досягнення бажаного цільового результату фінансової діяльності при вірогідності настання економічного збитку (фінансових втрат) через невизначеність умов його реалізації [3].

Фінансові ризики пов'язані з ймовірністю втрат фінансових ресурсів (тобто грошових коштів) [4, 5].

Для успішної діяльності підприємство повинно здійснювати постійний аналіз фінансових ризиків, які виникають у процесі фінансово-господарської діяльності (рис. 1). При цьому менеджери підприємства мають визначити перелік основних методів діагностики фінансових ризиків. В науковій літературі пропонують такий перелік методів аналізу, як:

- SWOT-аналіз (дає можливість оцінити внутрішнє і зовнішнє середовище функціонування підприємства);
- PEST-аналіз (оцінює тільки зовнішнє середовище функціонування підприємства, на макро рівні політичну, економічну, соціальну, технологічну сфери діяльності в країні);
- SNW-аналіз (за його допомогою аналізується внутрішнє середовище підприємства з позицій, які приймає підприємство: сильна, нейтральна, слабка);

- Портфельний аналіз (оцінює всі сфери діяльності підприємства);
- Аналіз фінансових коефіцієнтів (здійснює аналіз внутрішнього середовища підприємства);
- Експрес аналіз (оцінює як внутрішнє, так і зовнішнє середовище функціонування підприємства).

Проведення комплексної діагностики фінансових ризиків забезпечить виявлення ряду проблем, які необхідно вирішити з мінімальними втратами для підприємства. Застосування певних методів управління допоможуть знайти шляхи протидії реальним та потенційним загрозам, небезпекам та ризикам у певних умовах, гарантувати фінансову безпеку підприємству.

Вибір методів нейтралізації фінансових ризиків має на меті мінімізувати можливий збиток у майбутньому. Різноманіття напрямів і методів зниження ступеня їх негативного впливу ставить підприємства перед проблемою вибору найбільш прийнятної у певній ситуації методу (рис. 2).

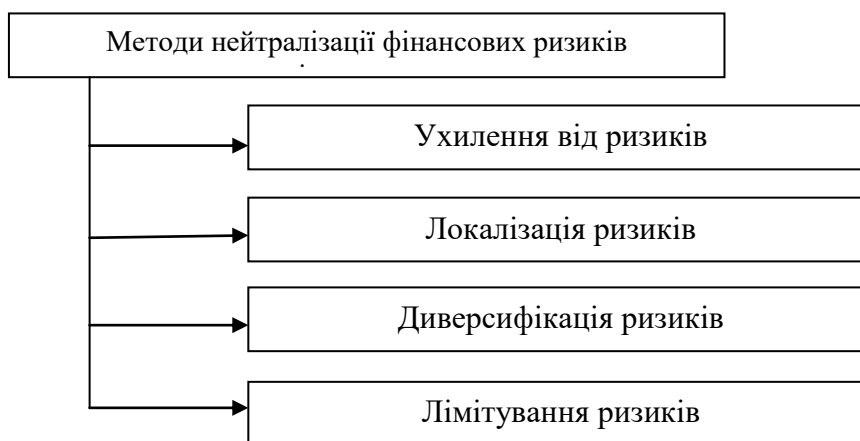

Рис. 2. Методи нейтралізації фінансових ризиків підприємства

В умовах глобалізації світової економіки фінансові ризики при здійсненні фінансово-господарської діяльності підприємства є невід'ємною частиною фінансового управління. Саме тому, перед підприємствами постає проблема вибору методів нейтралізації фінансових ризиків. Звичайно кожен із запропонованих методів має свої можливості, проте комплексне їх застосування забезпечить зниження рівня фінансових ризиків з мінімальними фінансовими втратами для підприємства.

Література

1. Землячова О. А. Класифікація фінансових ризиків та методи їх зниження / О. А. Землячова, Л. С. Савочка // Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. – 2012. – № 3. – С. 50-57.
2. Крамаренко Г. О. Фінансовий менеджмент : підручник / Г. О. Крамаренко, О. Є. Чорна. – Київ : Центр учбової літератури, 2009. – 520 с.
3. Бланк И. А. Управление финансовыми ресурсами / И. А. Бланк. – Москва : Омега-Л, 2011. – 768 с.
4. Балабанов И. Т. Риск-менеджмент / И. Т. Балабанов – Москва : Финансы и статистика, 1996. – 192 с.
5. Стоянова Е. С. Финансовый менеджмент: теория и практика : учебник / под ред. Е. С. Стояновой. – Москва : Изд-во «Перспектива», 2003. – 656 с.

Н.В. Магас,
*к.е.н., доцент, завідувач кафедри економіки та підприємництва
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Дацько Л.-М.Я.,
студентка Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

МЕТОДИ АНАЛІЗУ ТА ОЦІНКИ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА

В умовах системної кризи перед підприємствами постає проблема прийняття правильного управлінського рішення, від якого залежить подальша фінансова ситуація на підприємстві. Аналіз являє собою сукупність методів та прийомів формування і дослідження інформації про діяльність підприємства, на основі якої можна дати оцінку фінансового стану підприємства на даний момент часу та запропонувати тенденції подальшого розвитку.

Фінансовий аналіз є ефективним інструментом, який дозволяє швидко отримати перше враження про фінансовий стан підприємства, як для внутрішніх користувачів, так і для зовнішніх фінансових інститутів.

Питанням аналізу та оцінки фінансового стану підприємства присвячено праці багатьох науковців, зокрема, І. О. Бланка, О. О. Шеремета, В. О. Подольської, О. В. Яріш та ін., які сформуvalи теоретико-методичний базис даного розділу фінансової науки. Проте окремі питання оцінки фінансового стану на сьогодні є дискусійними і потребують подальшого дослідження.

Не дивлячись на те, що фінансовий аналіз дає досить багато інформації про фінансовий стан підприємства та динаміку його розвитку, прийняття будь-яких управлінських рішень тільки на його основі є досить ризиковим, особливо в умовах кризи. Діагностика фінансового стану підприємства передбачає застосування різних методів аналізу, які забезпечать виявлення потенційних можливостей та нейтралізацію негативних наслідків кризового розвитку підприємства.

Застосування методів аналізу фінансового стану підприємства в умовах системної кризи включає такі етапи (рис. 1).

1. Визначення об'єктів дослідження кризової ситуації. Дослідження показують, що будь-яка фінансова діяльність на підприємстві може призвести до негативних наслідків. Тому дуже важливо скласти план аналізу фінансових об'єктів залежно від ступеня небезпеки, яку вони можуть нанести:

- чистий грошовий потік;
- структура капіталу підприємства;
- динаміка прибутку та рентабельності підприємства;
- динаміка оборотності капіталу;
- склад і структура кредиторської заборгованості;
- найбільш ризикові інвестиційні проекти тощо.

Формування системи індикаторів виникнення загрози фінансової кризи на підприємстві. Система таких індикаторів формується залежно від об'єктів дослідження кризової ситуації. Визначаються нормативні значення індикаторів та межі коливань, які дадуть можливість зробити висновки про фінансовий стан підприємства на момент здійснення аналізу.

3. Застосування комплексних методів аналізу фінансового стану підприємства. В процесі аналізу фінансового стану підприємства дослідження повинно здійснюватися на основі комплексних методів, які забезпечать всебічний, повний аналіз діяльності підприємства. Найбільш часто застосовуються такі методи аналізу:

- трендовий аналіз;
- структурний аналіз;
- порівняльний аналіз;
- аналіз фінансових коефіцієнтів;
- аналіз фінансових ризиків;
- інтегральний фінансовий аналіз.

Рис. 1. Етапи здійснення аналізу фінансового стану підприємства
Джерело:[1].

Крім перерахованих методів аналізу фінансового стану підприємства для комплексної оцінки необхідним є застосування додаткових методів аналізу (табл. 1).

2. Попередня оцінка кризового фінансового стану підприємства. Така оцінка здійснюється для аналізу масштабів кризової ситуації, яка вже настала на підприємстві або може настати в результаті прийняття тих чи інших фінансових рішень. У фінансовій літературі розрізняють три етапи фінансової кризи на підприємстві:

1. Легка фінансова криза (підприємство без додаткових зусиль і без втрат може вирішити проблемні ситуації).

2. Глибока фінансова криза (підприємство знаходиться в стані небезпеки, має ряд збиткових проектів, заборгованість перед своїми контрагентами, проблеми з ліквідністю активів тощо).

3. Катастрофічна фінансова криза (сама назва говорить за себе, підприємство є банкрутом, не може вирішити фінансові проблеми за допомогою жодних антикризових методів).

Застосування різних методів аналізу фінансового стану підприємства забезпечують раннє виявлення тенденцій кризового розвитку підприємства, що в свою чергу дозволяє приймати оперативні рішення для їх нейтралізації з мінімальними втратами для підприємства.

Таблиця 1

Методи аналізу фінансового стану підприємства

Метод сценаріїв	Дає можливість скласти наперед план дій суб'єктів господарювання при виникненні тієї чи іншої ризикової ситуації
Метод стратегічних груп	Є відносно простим та універсальним, дозволяє ефективно оцінювати конкурентів і приймати адекватні рішення
Swot-аналіз	Можливість оцінити сильні і слабкі сторони суб'єктів господарювання, їх можливості та загрози
Експертної оцінки	Системність і комплексність прогнозування, зниження рівня фінансової безпеки суб'єктів господарювання
Бенчмаркінг	Використовує найкращі та найефективніші методи конкурентів та адаптує їх до своєї діяльності
Метод доцільності витрат	Забезпечує покриття витрат та плановий рівень рентабельності
Метод аналізу ризику за допомогою дерева рішень	Дає можливість розбити велику, складну проблему на безліч дрібних проблем
Агрегатний метод	Розраховується на основі фінансової звітності. Побудова балансових моделей відповідно величини запасів джерелам суб'єктів господарювання

Джерело: [4].

Література

1. Бланк И. А. Антикризисное финансовое управление предприятием / И. А. Бланк. – Киев : Эльга, Ника-Центр, 2006. – 672 с.
2. Шеремет О. О. Фінансовий аналіз : навч. посіб. / О. О. Шеремет. – Київ, 2005. – 196 с.
3. Подольська В. О. Фінансовий аналіз : навч. посіб. / В. О. Подольська, О. В. Яріш. – Київ : Центр навчальної літератури, 2007. – 488 с.
4. Магас Н. В. Особливості застосування методів дослідження фінансової безпеки суб'єктів господарювання [Електронний ресурс] / Н. В. Магас // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Вип. 5. – С. 500-503. – Режим доступу до журн. : <http://global-national.in.ua/>

СУЧАСНІ МЕТОДИ АНАЛІЗУ ДАНИХ В ЕКОНОМІЦІ ДОМОГОСПОДАРСТВ

Домогосподарство – це один із трьох найголовніших економічних суб'єктів національної економіки. Відтак діяльність його учасників чинить вплив на економіку загалом. Вивчення поведінки економічних суб'єктів на мікрорівні з використанням мікроданих (даних про кожного суб'єкта) у деяких випадках може дати точніші результати, ніж використання агрегованих макроекономічних даних.

Як приклад наведемо дослідження нобелівського лауреата 2000 року Деніела Л. Макфаддена (Daniel L. McFadden). Він розробив логіт-модель та використав її для прогнозування ефективності будівництва транспортних ліній у Каліфорнії на основі аналізу даних про вибір місцевими жителями способу добирання на роботу.

Розглянемо детальніше метод логістичної регресії. Це один з методів статистики, який використовують у машинному навчанні. Це метод побудови кривої регресії, $y = f(x)$, де результативна ознака (y) є якісною, а чинники (x) можуть бути кількісними та якісними.

Тож на основі інформації про соціально-економічні характеристики домогосподарств за допомогою методу логістичної регресії можна прогнозувати: чи придбає конкретне домогосподарство першу (другу) машину; чи обере це домогосподарство певний вид палива; чи здатний член домогосподарства заробити більше певної суми; чи поверне член домогосподарства кредит тощо.

Взагалі кажучи, результативна ознака y може приймати різні значення. У найпростішому випадку y є бінарною і може набувати значення 1 або 0. Класичний приклад, який використовують для машинного навчання, – класифікація електронної пошти. На основі набору атрибутів кожного електронного листа, наприклад, кількість слів, посилань та фотографій, алгоритм повинен вирішити, чи є цей лист спамом (1) чи ні (0).

Зараз зосередимось на випадку, коли результативна ознака набуває двох значень, це біноміальна логістична регресія. При цьому пам'ятаємо, що логіт-регресію можна також використовувати для прогнозування залежної змінної, яка набуває більше двох значень (багатовимірною логістичною регресією). Наприклад, типовим прикладом буде класифікація фільмів між «веселими», «нейтральними» або «нудними».

Щоб показати конкретну реалізацію логістичної регресії, ми обрали мову статистичного програмування R. Функція, яка обчислює параметри логістичної регресії – це `glm()`, а процес моделювання не надто відрізняється від того, який використовується в лінійній регресії.

За основу візьмемо набір даних Titanic, який доступний на платформі Kaggle [3]. Цей набір даних містить інформацію про пасажирів корабля (889 осіб), – клас послуг, стать, вік тощо (якісні і кількісні дані). Завданням є спрогнозувати, вижив пасажир ($survival = 1$) чи ні ($survival = 0$).

```
Спочатку завантажуюмо дані у форматі csv за допомогою функції read.csv():  
training.data.raw <-  
read.csv('train.csv', header=T, na.strings=c(""))
```

Далі поетапно розглянемо найпростіший варіант реалізації методу логістичної регресії в R.

1. Очищення даних (робота з відсутніми значеннями).

При роботі з реальним набором даних ми повинні враховувати те, що деяка інформація може бути відсутня або недоречна, тому дані потребують підготовки (очищення).

Перевіримо наявність пропущених значень і за допомогою функції `sapply()` подивимось, скільки варіантів має кожна змінна:

```
sapply(training.data.raw,function(x) sum(is.na(x)))
PassengerId      Survived      Pclass      Name      Sex
Age
      0            0            0            0            0
177
      SibSp      Parch      Ticket      Fare      Cabin
Embarked
      0            0            0            0            687
2
sapply(training.data.raw, function(x) length(unique(x)))
PassengerId      Survived      Pclass      Name      Sex
      891            2            3            891            2
      Age      SibSp      Parch      Ticket      Fare
      89            7            7            681            248
      Cabin      Embarked
      148            4
```

Ми побачили, що змінна `Cabin` має занадто багато відсутніх значень, через це в модель її включати не будемо. Також варто відмовитись від змінної `PassengerId`, оскільки це беззмистовна інформація про індекс та квиток.

За допомогою функції `subset()` створюємо підмножину початкового набору даних, виберемо лише потрібні нам стовпці:

```
data <- subset(training.data.raw,select=c(2,3,5,6,7,8,10,12))
```

Далі треба попрацювати з відсутніми значеннями інших змінних. R може вирішити цю проблему при побудові моделі, якщо задати відповідний параметр всередині функції `glm()`, та у деяких випадках краще зробити це вручну. Типовий підхід передбачає заміну пропущених значень на середні значення:

```
data$Age[is.na(data$Age)] <- mean(data$Age,na.rm=T)
```

2. Форматування даних.

Крім того, у програмному забезпеченні R при побудові моделей важливо правильно відформатувати дані. У нашому випадку треба перевірити, чи всі структури даних описані правильно:

```
str(data)
'data.frame':  889 obs. of  8 variables:
 $ Survived: int  0 1 1 1 0 0 0 0 1 1 ...
 $ Pclass  : int  3 1 3 1 3 3 1 3 3 2 ...
 $ Sex     : Factor w/ 2 levels "female","male": 2 1 1 1 2 2
2 2 1 1
 $ Age     : num  22 38 26 35 35 ...
 $ SibSp   : int  1 1 0 1 0 0 0 3 0 1 ...
 $ Parch   : int  0 0 0 0 0 0 0 1 2 0 ...
 $ Fare    : num  7.25 71.28 7.92 53.1 8.05 ...
```

```
$ Embarked: Factor w/ 3 levels "C","Q","S": 3 1 3 3 3 2 3 3
3 1 .
```

Бачимо, що типи змінних `Survived` та `Pclass` описані неправильно. Вказано, що вони кількісні (`int`), хоча насправді вони якісні. Правильний тип для них – `Factor`. Тому треба запустити функцію `as.factor()`:

```
data$Pclass <- as.factor(data$Pclass)
data$Survived <- as.factor(data$Survived)
```

3. Створення двох наборів даних і побудова моделі.

Ми ділимо дані на дві частини: тренувальну та тестову. На основі тренувального набору ми будемо модель, а тестовий використовуємо, щоб перевірити, як модель поводить себе з незнайомими їй даними:

```
train <- data[1:800,]
test <- data[801:889,]
Визначимо параметри моделі:
model <- glm(Survived
~., family=binomial(link='logit'), data=train)
summary(model)
```

```
...
Coefficients:
```

	Estimate	Std. Error	z value	Pr(> z)	
(Intercept)	3.957073	0.501228	7.895	2.91e-15	***
Pclass2	-0.877664	0.314582	-2.790	0.00527	**
Pclass3	-2.114746	0.313614	-6.743	1.55e-11	***
Sexmale	-2.745673	0.212693	-12.909	< 2e-16	***
Age	-0.036625	0.008224	-4.454	8.45e-06	***
SibSp	-0.287967	0.114791	-2.509	0.01212	*
Parch	-0.119168	0.128558	-0.927	0.35395	
Fare	0.001908	0.002436	0.783	0.43337	
EmbarkedQ	-0.000499	0.400225	-0.001	0.99901	
EmbarkedS	-0.354419	0.256682	-1.381	0.16735	

```
---
Signif. codes:  0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1
```

```
(Dispersion parameter for binomial family taken to be 1)
```

```
Null deviance: 1065.39 on 799 degrees of freedom
Residual deviance: 708.82 on 790 degrees of freedom
AIC: 728.82
```

```
Number of Fisher Scoring iterations: 5
```

4. Інтерпретація результатів моделі.

Перш за все, ми бачимо, що `SibSp`, `Fare` та `Embarked` не є статистично істотними.

Що стосується статистично значущих змінних, то `Sex` має найменше p -значення, що свідчить про сильний вплив статі пасажера на ймовірність вижити. Від'ємний коефіцієнт біля цієї змінної вказує на те, що за інших однакових умов чоловік-пасажир мав меншу ймовірність вижити, ніж жінка-пасажир (у 2,75 рази). Для порівняння – збільшення одиниці у віці знижує шанси пасажера вижити на 0,037.

5. Розрахунок точності моделі та побудова кривої ROC.

На попередніх кроках ми коротко оглянули значення біля змінних. Наступним етапом є перевірка якості моделі на тренувальних даних.

Параметр `type = 'response'`, вказує R, що треба визначити ймовірності у вигляді $P(y = 1 | X)$. Ми встановили порогове значення 0,5. Якщо результативне значення нашої моделі $> 0,5$, то модель прогнозує, що пасажир вижив ($y = 1$) і навпаки, якщо $P < 0,5$, то $y = 0$. Зауважимо, що порогове значення можна змінювати залежно від цілей дослідження.

```
fitted.results <-  
predict(model,newdata=subset(test,select=c(2,3,4,5,6,7,8)),type='r  
esponse')  
fitted.results <- ifelse(fitted.results > 0.5,1,0)  
  
misClasificError <- mean(fitted.results != test$Survived)  
print(paste('Accuracy',1-misClasificError))
```

```
"Accuracy 0.853932584269663"
```

Точність (Accuracy) 0,85 на тестовому наборі – це досить хороший результат. Однак треба мати на увазі, що цей результат залежить від способу поділу даних на тестові та тренувальні. Тому щоб бути впевненим в моделі, необхідно використовувати і інші схеми перевірки, наприклад, крос-валідація.

Останнім кроком нашого аналізу є побудова кривої ROC та обчислення AUC (площі під кривою), які є типовими показниками якості для таких моделей.

Крива ROC показує відношення частки вірних позитивних класифікацій від загального числа позитивних класифікацій (true positive rate – TPR) з часткою помилкових позитивних класифікацій від загального числа негативних класифікацій (false positive rate – FPR) при різних величинах порогового значення.

Інтерпретацію ROC дає показник AUC (англ. area under ROC curve, площа під ROC-кривою) – площа, обмежена ROC кривою і віссю частки помилкових позитивних класифікацій.

Як правило, модель з хорошою прогностичною здатністю повинна мати AUC ближче до 1 (1 є ідеальним), ніж до 0,5.

```
library(ROCR)  
p <- predict(model, newdata=subset(test,select=c(2,3,4,5,6,7,8)),  
type="response")  
pr <- prediction(p, test$Survived)  
prf <- performance(pr, measure = "tpr", x.measure = "fpr")  
plot(prf)
```

```
auc <- performance(pr, measure = "auc")  
auc <- auc@y.values[[1]]  
auc
```

Крива ROC:

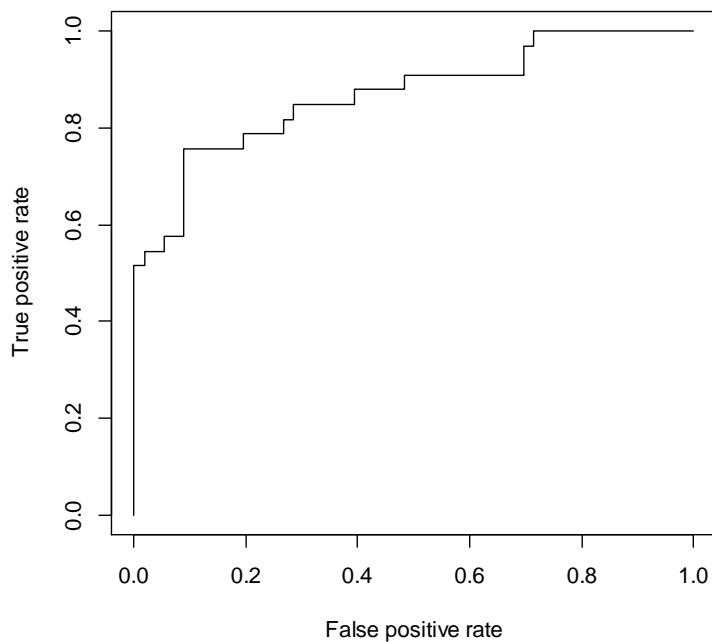

Рис. 1. Крива ROC

Ми побачили, що безпосередній побудові параметрів моделі та її діагностиці передуює дуже важлива робота з набором даних – очищення та форматування даних. Цей етап попередньої обробки має вирішальне значення для прогностичної здатності моделі.

Отже, логістична регресія – один з сучасних методів, за допомогою яких можна аналізувати дані домогосподарств і приходити до економічно обґрунтованих висновків.

Література

1. Analysis of Households' Electricity Consumption with Ordered Logit Models: Example of Turkey [Electronic resource] / Erkan Ari, Noyan Aydin, Semih Karacan, Sinan Saracli // International Journal of Humanities and Social Science Invention. – Volume 5. – Issue 6. – June, 2016. – PP. 73-84. – Mode of access : www.ijhssi.org.
2. How to perform a Logistic Regression in R by Michy Alice [Electronic resource]. – September 13. – 2015. – Mode of access : <https://www.r-bloggers.com/how-to-perform-a-logistic-regression-in-r/>
3. Titanic: Machine Learning from Disaster [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.kaggle.com/c/titanic>.

Т.В. Мединська,
*к.е.н., доцент кафедри фінансів, кредиту та страхування
Львівського торговельно-економічного університету*

А.В. Дубов,
магістрант Львівського торговельно-економічного університету

С.В. Кондрич,
магістрант Львівського торговельно-економічного університету

ПОДАТОК НА ПРИБУТОК ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Ретельно продумана податкова система може зробити істотний позитивний вплив на економіку країни, а від нього буде залежати стабільність державних фінансів, стимулювання зростання зайнятості та конкурентоспроможності, а також сприяння у справедливому розподілі доходів.

Під час кризи нагальна необхідність вдосконалення державних фінансів змусила багато держав-членів ЄС прийняти негайні дії, найчастіше це означає підвищення податків, включаючи податки, які особливо негативно впливають на економічне зростання. Коли фінансова криза буде подолана, і вся необхідність подальшої консолідації уповільниться, уряди повинні все більшою мірою робити натиск на якість прийнятих ними реформ відносно державних фінансів.

Зміни, які відбуваються в податкових системах більшості цивілізованих країн, стосуються в основному перерозподілу ролі таких прямих податків, як прибутковий податок із громадян і податок із прибутку підприємств (корпорацій). Їх суть, головним чином, залежить від рівня економічного розвитку країни.

Чинний у даний час в Україні податок на прибуток підприємств має значну зовнішню подібність до податку на прибуток корпорацій зарубіжних країн. Практично всі діючі підприємства тепер по організації несуть у собі в більшій мірі ознаки колективної форми власності, тобто їхній прибуток має явні ознаки колективного прибутку. Проте на відміну від Європейських держав прибуток підприємств, заснованих на приватному капіталі, оподатковується податком із прибутку також, як і акціонерних товариств.

Заходи, проведені як нашою країною, так і більшістю цивілізованих країн, спрямовані на реформування податкової системи і зосередження саме на прибутковому оподаткуванні, тому що воно виконує роль найважливішого фіскального і регулюючого інституту держави.

Під час прийняття чергових нововведень враховувались як зміни в економіці, так і усувались певні недоліки та протиріччя, які були притаманні податковому законодавству. Головна риса моделі оподаткування прибутку, що діяла протягом цього періоду (до прийняття Податкового кодексу) – майже повне відокремлення податкового обліку від бухгалтерського.

Податок на прибуток є одним із головних податків, який наповнює бюджет України, та який належить до загальнодержавних податків. Вплив цього податку на діяльність підприємств та економіку загалом є однією з важливих проблем в умовах функціонування економічного середовища. Зростання державного втручання є особливо важливим у період системного перетворення.

Податок на прибуток за своєю економічною суттю є прямим податком, який сплачується підприємствами з прибутку, одержаного від реалізації продукції, нематеріальних активів, а також із прибутку від орендних операцій. Неоднозначність фіскальних наслідків, започаткованих ухваленням Податкового кодексу України та

передбачених в його рамках наступних змін, свідчить про необхідність подальших заходів щодо забезпечення здійснення реформ у сфері оподаткування податком на прибуток в Україні тощо [1, с. 236].

В останні роки податок на прибуток підприємств, перебуває у центрі уваги українського уряду та бізнесу. За своєю природою він є потужним фіскальним інструментом для стимулювання інвестицій та економічного розвитку країни, були проведені реформи для його коригування в умовах кризи.

Економічний розвиток України вимагає певних умов, однією з таких умов є врегульована, стабільна, законодавчо прописана податкова політика. Оскільки Україна обрала євроінтеграційний курс, то стає зрозумілим, що її податкова система повинна відповідати європейським прагненням. В іншому випадку не вдасться забезпечити належний рівень конкурентоспроможності вітчизняних підприємств і залучити в країну потенційних інвесторів.

Фіскальна роль податку на прибуток підприємств є значущою, а отже бюджетоутворюючою, однак важливим є фіскальна ефективність даного податку. Вважаємо, що підвищити фіскальну ефективність податку на прибуток підприємств можна за рахунок [1, с. 239]:

- вживання заходів щодо диференціації ставок оподаткування;
- перегляду механізму стягнення та розподілу їх між бюджетами;
- оптимізації системи податкових пільг;
- реформування податку у відповідності до стимулювання ведення бізнесу.

Щодо сплати податку на прибуток у бюджет, то лишається квартальний звітний період лише для тих, хто має доходи більш ніж 20 млн. грн. (п. 137.4-137.5 ПКУ). Авансові платежі з податку на прибуток скасовано, проте є виняток для сплати авансового внеску у розмірі 2/9 суми податку, визначеного до сплати в декларації за дев'ять місяців 2016 р. Цей авансовий внесок слід сплатити до 31.12.2016 р., і сплачуватимуть його, відповідно, лише ті, хто подаватиме декларацію поквартально. Крім того, необхідно зазначити, що ставки з податку на прибуток залишаються на рівні 2015 р. [3].

Податкове навантаження української економіки стримує стимули до праці, інвестування коштів, підтримання максимальної ефективності виробництва і розподілу, а також до участі в ризикованих бізнес-проектах. За результатами досліджень міжнародних організацій вітчизняна господарська система оподаткування є однією з найбільш обтяжливих у світі. По рейтингу простоти і зручності податкових систем Paying Taxes [4], Україна посіла 84 стабільне «середнє» положення серед інших країн світу. У порівнянні України з 32 країнами ЄС і з країнами з режимом вільної торгівлі з ЄС Україна за рівнем загального податкового навантаження ближче до кінця списку. У розрізі загального податкового навантаження, де мова йде про відношення розміру сплачених податків до прибутку до оподаткування, Україна займає 16 місце з 51,9 %. Цей показник не змінився порівняно з минулим роком. За кількістю часу, витраченого на підготовку і подання податкової звітності, не включаючи бухгалтерську звітність і первинні документи, Україна займає 18 місце (356 годин). Цей показник погіршився в основному за рахунок збільшення часу на складання звітності з ПДВ.

Податок на прибуток може бути ефективним альтернативним інструментом стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності для України. На основі досвіду країн ЄС пропонуємо [2, с. 14]: застосування диференційованих податкових ставок з податку на прибуток підприємств залежно від реінвестованого прибутку і обсягів та пріоритетності інвестицій; запровадження для інвестиційно та інноваційно активних підприємств так званого обов'язкового мінімального податку на прибуток з перенесенням сплати податку на майбутнє у випадку збитків; запровадження

системи диференційованих податкових пільг щодо амортизаційних відрахувань, залежно від розміру підприємства, обсягів інвестованого капіталу та його інноваційності тощо.

Не дивлячись на зміни у законодавстві, практика неоднакового трактування статей та законів платниками і податковими органами продовжується. Недосконалість законодавства зумовлює розвиток застосування тінювих схем недоробок, суперечностей у податковому законодавстві. А це говорить про те, що сучасний механізм оподаткування прибутку має низку істотних недоліків.

В Україні існує проблема ухилення від оподаткування доходів, що є однією з найгостріших проблем, що виокремлює її з-поміж більшості європейських країн. На масштаби ухилення від сплати податків впливає високий рівень податкових ставок, нерівномірний розподіл податкового навантаження, порушення принципу рівності платників перед законом, складність і недосконалість законодавства, яким регулюється підприємницька діяльність, зокрема податкового, недотримання норм законів, неефективність державної бюджетної політики.

Отже, здійснення податкових реформ у сфері податку на прибуток набуває важливого значення, особливо при прямуванні України до ЄС, адже вони допоможуть вирішити проблему тінізації економіки, нерівномірного розподілу податкового навантаження серед галузей економіки та допоможуть ефективно наповнювати державний бюджет України.

Література

1. Мединська Т. В. Аналіз фіскальної ефективності податку на прибуток в Україні / Т. В. Мединська, Р. Ю. Черевата // Вісник ОНУ ім. І. І. Мечнікова. – Одеса, 2015. – Вип. 5 (20). – С. 236-240. – Серія «Економіка».

2. Мединська Т. В. Податкове стимулювання інвестиційної діяльності в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.08 “Гроші, фінанси і кредит” / Т. В. Мединська. – Львів, 2010. – 22 с.

3. Податкова реформа: основні зміни, які вступили в дію з 1 січня 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tr.sfs.gov.ua/media-ark/news-ark/231988.html>.

4. Paying Taxes 2017: Ключові фактори, які впливають на рейтинг України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kherson.minrd.gov.ua/data/material/000/016/74108/0.pdf>.

Т.В. Мединська,

*к.е.н., доцент кафедри фінансів, кредиту та страхування
Львівського торговельно-економічного університету*

Т.Р. Керод,

*аспірант кафедри фінансів, кредиту та страхування
Львівського торговельно-економічного університету*

ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Податкова політика є одним з найбільш дієвих способів державного регулювання економіки і спрямовується на виконання пріоритетних напрямів розвитку суспільства та держави, реалізація якої безпосередньо впливає на

створення кон'юнктури ринку та умов для розвитку економіки держави. Головною метою сучасної податкової політики на регіональному рівні в умовах децентралізації є забезпечення стійких податкових надходжень до місцевих бюджетів, а також проведення заходів з модернізації податкової політики.

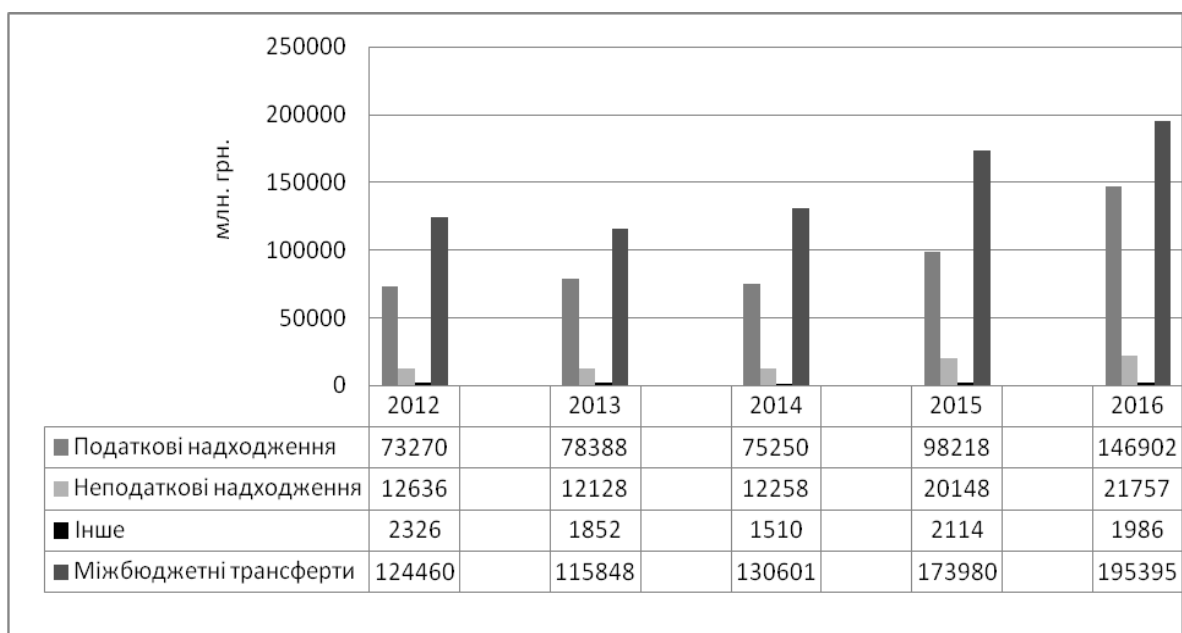
Доходи місцевих бюджетів є вагомою складовою системи фінансових відносин, ефективна політика щодо їх формування визначає здатність виконання видаткових зобов'язань органів місцевого самоврядування для забезпечення соціально-економічного розвитку територій. Важливого значення набувають питання запровадження ефективних механізмів, що передбачають системність реалізації бюджетної політики у сфері доходів місцевих бюджетів, взаємоузгодження інструментів формування податкових надходжень доходів місцевого бюджету в умовах бюджетної децентралізації фінансових ресурсів [3, с. 609].

Зростання наукового інтересу до структурних змін формування доходної складової місцевих бюджетів (в тому числі податкових надходжень) зумовлюється теоретичними і практичними потребами розвитку місцевого самоврядування, реформами у сфері бюджетної децентралізації місцевих бюджетів України та подальшого зміцнення фінансової спроможності територіальних громад і регіонів.

При визначенні бюджетної політики в системі регулювання місцевих бюджетів одними із важливих елементів є планування та виконання їх доходної частини. Бюджетний кодекс України визначає такі джерела доходів місцевих бюджетів [1]:

- власні доходи, що надходять винятково до базових міських, районних у містах, селищних та сільських бюджетів;
- закріплені доходи;
- дотації вирівнювання;
- субвенції;
- бюджетні позики, міжбюджетні взаєморозрахунки.

Розглядаючи структуру доходів місцевих бюджетів згідно з бюджетною класифікацією, спостерігаємо, що значна частка доходів місцевих бюджетів належить податковим надходженням, які мають тенденцію до збільшення протягом останніх років (рис. 1).

Рис. 1. Склад і структура доходів місцевих бюджетів України у 2012 – 2016 рр. [3, с. 611]

Так, у 2015 році в порівнянні з 2014 роком податкові надходження до місцевих бюджетів України збільшилися на 22968 млн грн, а в 2016 році в порівнянні з 2015 роком збільшилися на 48684 млн грн. Але водночас спостерігається негативна тенденція до зростання міжбюджетних трансфертів, у 2015 році в порівнянні з 2014 роком вони зросли на 43379 млн грн, а у 2016 році в порівнянні з 2015 роком вони зросли на 21415 млн грн. Основну частку в доходах місцевих бюджетів України займають офіційні трансферти, що є негативним для економіки країни, оскільки місцеві утворення не можуть забезпечити себе достатньою кількістю фінансових ресурсів та є дотаційними.

До 2015 р. в Україні діяла система міжбюджетних відносин, заснована на централізованій моделі бюджетного федералізму, основні риси якої були успадковані від адміністративно-командної системи управління. Централізація фіскальних функцій держави обмежувала місцеві органи влади в реалізації основних функцій управління бюджетним процесом на місцях.

Суттєві зміни у бюджетному й податковому законодавствах, що вже відбулися і вступили в дію у 2015 році, дали можливість місцевим бюджетам залучити з державного бюджету плату за надання інших адміністративних послуг і державне мито [5]. Надходження до загального фонду розширено за рахунок передання із спеціального фонду екологічного податку, єдиного податку та податку на нерухоме майно, які раніше були джерелами формування бюджету розвитку. Також зміни стосуються закріплення за місцевими бюджетами стабільних джерел, а саме податку на доходи фізичних осіб за новими нормативами й податку на прибуток підприємств, зарахування до місцевих бюджетів збору з роздрібного продажу підакцизних товарів, збільшення відсотка екологічного податку. Внесені зміни дали місцевим бюджетам можливість використовувати кошти на різні цілі, а не тільки на видатки капітального характеру.

У доходах місцевих бюджетів найбільшу питому вагу займають надходження від сплати податку на доходи фізичних осіб – 77,8 млрд грн або 57,7 % від загальної суми доходів місцевих бюджетів. У порівнянні з січнем-вереснем минулого року, надходження цього податку збільшилися на 22,2 млрд грн або на 40,0 %.

Вагомим джерелом доходів місцевих бюджетів є плата за землю, що відноситься до податку на майно і є складовою місцевих податків. У звітному періоді до місцевих бюджетів надійшло 19,9 млрд грн плати за землю. Це на 14,2 % (на 2,5 млрд грн) більше від надходжень за аналогічний період минулого року. У структурі доходів місцевих бюджетів плата за землю займає 14,8 %. Серед рівнів місцевих бюджетів найвищий показник приросту доходів від плати за землю, по відношенню до минулого року, спостерігається по бюджетах ОТГ - +20,2 %. Для порівняння, середній показник приросту надходжень від плати за землю в цілому по Україні складає 14,2 %. На думку експерта, це говорить про те, що громади наводять лад в сфері земельних відносин [4].

Значний приріст надходжень до місцевих бюджетів зафіксовано по єдиному податку. Його сума склала 15,9 млрд грн, що на 4,5 млрд грн або на 39,3 % перевищує надходження минулого року. Цьому сприяли зміни до податкового законодавства та розвиток підприємницької діяльності. Знову ж таки, серед рівнів місцевих бюджетів по єдиному податку найвищий показник приросту доходів спостерігається в бюджетах ОТГ – 42,3 %, в той час, як по бюджетах міст обласного значення цей показник становить 40,1 %.

Моніторинг зафіксував динамічне зростання доходів від сплати податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. Упродовж січня-вересня надходження склали 1,8 млрд грн, що перевищує минулорічний показник в 1,7 рази (на 69,3 %). Високий приріст надходжень свідчить про зацікавленість органів

місцевого самоврядування у мобілізації коштів до своїх бюджетів та наявність резервів для подальшого зміцнення фінансової спроможності громад [4].

Із 2015 р. в контексті бюджетної децентралізації на місцевому рівні запроваджений новий акцизний податок з реалізації суб'єктами господарювання в сфері роздрібної торгівлі підакцизних товарів за ставкою 5 % від їх вартості. Досвід його справляння впродовж 2015 року виявився успішним: надходження становили 7,7 млрд грн або 6,4 % доходів місцевих бюджетів без урахування трансфертів. По мірі наближення до виконання річний план щомісячно коригувався. Так надходження були понад як у 2 рази більше плану, який був затверджений у березні (3,5 млрд грн) та на 17,4 % більше грудневого плану (6,5 млрд грн) минулого року. У 2016 році з цього джерела надійшло 11,6 млрд грн, що на 3,9 млрд грн, або на 51,3 %, більше, ніж у 2015 році. Частка цього податку у загальних надходженнях місцевих бюджетів становить 6,7 %, що робить його четвертим за обсягом податковим джерелом [2]. У місцевої влади вперше з'явився реальний інтерес до локальної боротьби з нелегальним виробництвом та обігом, а також контрабандою підакцизних товарів з метою наповнення власних бюджетів.

Отже, перспективними напрямками реалізації податкової політики на регіональному рівні в умовах бюджетної децентралізації мають стати: зміцнення фінансової незалежності місцевих органів влади (з надання їм часткової податкової автономії), застосування податково-боргових стратегій формування місцевих бюджетів України; забезпечення прозорості та ефективності використання бюджетних ресурсів із визначенням відповідальності учасників бюджетного процесу за прийняті рішення.

Література

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету за 2016 рік : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ibser.org.ua/news/558/>.
3. Мединська Т. В. Сучасні тенденції формування і розподілу доходів місцевих бюджетів України / Т. В. Мединська, Х. Ю. Галас // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2018. – № 21. – С. 609-614.
4. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://decentralization.gov.ua/mainmonitoring>.
5. Остапчук В. О. Фінансова децентралізація в Україні: поточний стан та перспективи розвитку [Електронний ресурс] / В. О. Остапчук // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – Режим доступу : <http://www.vestnikeconom.mgu.od.ua/journal-2017/17.pdf>.

Т.В. Мединська,
*к.е.н., доцент кафедри фінансів, кредиту та страхування
Львівського торговельно-економічного університету*

Г.І. Марич,
студентка Львівського торговельно-економічного університету

СУЧАСНИЙ СТАН СПРОЩЕНОЇ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА

Підприємницька діяльність займає одне з найважливіших місць у розвитку економіки України. Від розвитку малого підприємництва залежить стан ринків держави, підтримка вітчизняних товаровиробників, рівень зайнятості, що загалом позитивно сприятиме надходженню податкових платежів до державного і місцевих бюджетів. Саме через важливість впливу малого підприємництва на розвиток економічних процесів в державі, створено спрощену систему оподаткування основне завдання якої – забезпечення сприятливого бізнес-середовища в Україні.

Реформування спрощеної системи оподаткування мало особливе значення для створення сприятливого бізнес-середовища в Україні у частині державної підтримки малого бізнесу. Особливості застосування цієї системи закріплені Податковим кодексом України, яка була спрямована на забезпечення належної нормативно-правової бази для розвитку підприємницької діяльності з врахуванням змін, що відбулися в законодавстві, та об'єктивних тенденцій розвитку економіки держави [1, с. 303].

Після запровадження спрощеної системи оподаткування виникло більше можливостей і мотивації в створенні нових підприємств і розвитку, вдосконаленні, (інновації) вже існуючих; з'явилися тисячі робочих місць, а відповідно значно збільшились надходження до бюджетів різних рівнів від сплати податків (працівниками). З іншої сторони, через незавершену організацію системи оподаткування на практиці виникає багато складностей.

Згідно з пунктами 11.2 і 11.3 статті 11 Податкового кодексу України, спрощена система оподаткування належить до окремого розділу «Спеціальні податкові режими». Отже, спеціальний податковий режим – це система заходів, що визначає особливий порядок оподаткування окремих категорій господарюючих суб'єктів. Спеціальний податковий режим може передбачати особливий порядок визначення елементів податку та збору, звільнення від сплати окремих податків та зборів [2, с. 4]. Дані режими закріплюють специфічний порядок обчислення та сплати податків та зборів у відповідний податковий період, який застосовується у випадках та порядку, встановлених податковим законодавством.

Варто розглянути переваги і недоліки застосування спрощеної системи оподаткування. Основними перевагами спрощеної системи оподаткування є:

- зниження бар'єрів для зростання малих підприємств;
- збільшення величини надходжень податку до місцевих бюджетів за рахунок збільшення ставок податку при зменшенні граничної величини доходу;
- можливість зменшення податкового навантаження у періоди збитків, оскільки в разі перевищення витрат підприємця над його виручкою сплата ПДФО не здійснюватиметься;
- збільшення прозорості ведення бізнесу, адже використання касових апаратів та стимулювання обліку витрат забезпечать більш прозору діяльність платників єдиного податку.

Недоліки спрощеної системи оподаткування [3, с. 252]:

- частина платників єдиного податку буде вимушена піти з ринку або перейти в «тінь», оскільки вони не зможуть здійснювати прибуткову діяльність у результаті зростання витрат на сплату податків та через зростання конкуренції;

- недостатнє виконання функції стимулювання підприємницької діяльності;

- спосіб вирівнювання податкового навантаження може бути неоптимальним: у деяких випадках воно буде надмірним;

- збільшення зловживань системою спрощеного оподаткування, зокрема щодо реєстрації фіктивних ФОП для зменшення зобов'язань із сплати податку на прибуток та ПДВ.

Суб'єкти господарювання, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності в Україні, поділяються на 4 групи платників єдиного податку (табл. 1).

Таблиця 1

Групи платників єдиного податку [2, с. 6]

№ групи	Характеристика
1 група	фізичні особи – підприємці , які не використовують працю найманих осіб, здійснюють виключно роздрібний продаж товарів з торговельних місць на ринках та/або провадять господарську діяльність з надання побутових послуг населенню, та обсяг доходу яких протягом календарного року не перевищує 300 000 гривень.
2 група	фізичні особи – підприємці , які здійснюють господарську діяльність з надання послуг, у тому числі побутових, платникам єдиного податку та/або населенню, виробництво та/або продаж товарів, діяльність у сфері ресторанного господарства за умови, що протягом календарного року відповідають сукупності таких критеріїв: <ul style="list-style-type: none"> ➤ не використовують працю найманих осіб або кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах, одночасно не перевищує 10 осіб; ➤ обсяг доходу не перевищує 1 500 000 гривень.
3 група	фізичні особи – підприємці та юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми, які протягом календарного року відповідають сукупності таких критеріїв: <ul style="list-style-type: none"> ➤ не використовують працю найманих осіб або кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах, необмежена; ➤ обсяг доходу не перевищує 5 000 000 гривень.
4 група	юридичні особи – сільськогосподарські товаровиробники, у яких частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 %.

Величина сплаченого податку єдиноплатниками щороку змінюється і залежить від прожиткового мінімуму громадян, визначеного на законодавчому рівні. Отож, з 1 січня 2018 року передбачено прожитковий мінімум для працездатних осіб на рівні 1762 грн, а мінімальна зарплата – 3723 грн. Виходячи з цих даних, єдиний податок від 1 січня 2018 року становить: для першої групи – 176,20 грн/міс., другої групи – 744,60 грн/міс., третьої групи – від доходу 3 % або 5 %. Сплата єдиного соціального внеску становить для першої, другої і третьої груп – 819,06 грн/міс. Зокрема, платники єдиного податку втратили право на сплату єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування «за себе» в сумі не менше 0,5 мінімального страхового внеску, тому у поточному році така категорія платників сплачує ЄСВ так само, як інші – у повному обсязі, тобто 819,06 грн щомісячно [5].

Застосування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності позитивно вплинув на процес розвитку суб'єктів малого підприємництва. На даний момент здійснено значні кроки в напрямі реформування і побудови ефективної спрощеної системи оподаткування, зокрема найголовнішою перевагою спрощеної системи оподаткування є спеціальний порядок обліку, який звільняє суб'єктів господарювання від сплати багатьох податків, зборів і внесків до фондів соціального страхування, дає можливість знизити трудомісткість обліково-аналітичних процедур, дозволяє зменшити ризик податкових помилок і відповідних штрафних санкцій [3, с. 253-254]. Звичайно, є низка не вирішених проблем, при вирішенні яких основну увагу варто приділити соціальній спрямованості та фіскальній справедливості нової системи оподаткування.

Не зважаючи на позитивні аспекти проведеної реформи спрощеної системи оподаткування, на наш погляд, вона ще є недосконалою і потребує певних змін, які були б, перш за все, направлені на підтримку малого підприємництва. Так спрощена система оподаткування протягом останнього року пережила декілька хвиль найістотніших змін [4]. Постійний перегляд обмежень для малого бізнесу, змін правил перебування на спрощеній системі оподаткування сприяв важкості у сприйнятті і, як наслідок, потребував від підприємців більше часу для адміністрування. Значна частина суб'єктів підприємницької діяльності, які застосовують спрощену систему оподаткування, займаються мінімізацією оподаткування власного доходу або є учасниками схем ухилення від сплати податків. Така ситуація негативно впливає на економічне зростання в країні в цілому, сподіваємося, що останні зміни у спрощеній системі будуть сприяти детінізації малого бізнесу, зокрема, та економіки у цілому.

Отже, на сьогоднішній день основним завданням податкової політики в Україні залишається подальше виявлення проблем і формування умов для розвитку малого бізнесу, що в свою чергу, сприятиме подальшому розвитку підприємницької діяльності, збільшенню податкових надходжень до бюджету, зростанню рівня зайнятості населення, створенню конкурентного середовища та усуненню схем зловживання спрощеною системою оподаткування.

Література

1. Мединська Т. В. Особливості реформування спрощеної системи оподаткування в Україні / Т. В. Мединська, О. С. Бальянда // Науковий вісник НЛТУ України : збірник науково-технічних праць. – Вип. 22.01. – Львів : РВВ НЛТУ України, 2012.– С. 302-307.
2. Мединська Т. В. Спеціальні податкові режими: загальні положення, облік і звітність : [навч.-практ. посіб.] / Т. В. Мединська, О. М. Чабанюк. – Київ : Алерта, 2017. – 240 с.
3. Олійник Л. Г. Переваги та недоліки спрощеної системи оподаткування суб'єктів малого бізнесу: обліковий вимір / Л. Г. Олійник, С. Є. Пиріжок // Міжнародний збірник наук. праць. – Вип. 3 (33). – Житомир : ЖДТУ, 2015. – С. 240-258.
4. Офіційний сайт газети «Дзеркало тижня. Україна» [Електронний ресурс].– Режим доступу : <http://dt.ua/ECONOMICS>.
5. Про внесення змін до Податкового кодексу України : Закон від 07.12.2017 № 2245-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua>.

Т.В. Мединська,
*к.е.н., доцент кафедри фінансів, кредиту та страхування
Львівського торговельно-економічного університету*

А.Л. Талько,
студентка Львівського торговельно-економічного університету

ЄДИНИЙ СОЦІАЛЬНИЙ ВНЕСОК ЯК ОСНОВНЕ ДЖЕРЕЛО ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

Однією із основних умов стабільного розвитку системи державного пенсійного страхування є мобілізація фінансових ресурсів, формування та акумуляція яких проводиться через спеціалізовану фінансову установу – Пенсійний фонд України, що забезпечує покриття поточних витрат його бюджету [4, с. 130]. Протягом останніх років дедалі актуальнішими стають питання дефіциту бюджету Пенсійного фонду України, зокрема порушення принципу економічної залежності пенсійних видатків від отриманих доходів. Дефіцит Пенсійного фонду України продовжує зростати. У 2018 році половину витрат на пенсії доведеться знову взяти з держбюджету. А сума чимала – 139 млрд гривень 313 млн гривень. На 5 млн 618 тис. гривень більше, ніж торік. В уряді запевняють: пенсійна реформа заклала основи для поступового подолання дефіциту ПФУ, прогнозується, що у найближчі три роки він не буде збільшуватися, а у середньостроковій перспективі його остаточно подолують.

Єдиний соціальний внесок (ЄСВ) – це обов’язковий платіж до системи загальнообов’язкового державного соціального страхування, що справляється в Україні з метою забезпечення страхових виплат за поточними видами загальнообов’язкового державного соціального страхування.

Відповідно до Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування» [1] єдиний внесок на загальнообов’язкове державне соціальне страхування – консолідований страховий внесок, збір якого здійснюється до системи загальнообов’язкового державного соціального страхування в обов’язковому порядку та на регулярній основі з метою забезпечення захисту у випадках, передбачених законодавством, прав застрахованих осіб та членів їх сімей на отримання страхових виплат (послуг) за діючими видами загальнообов’язкового державного соціального страхування.

Слід зазначити, що загальну суму єдиного соціального внеску акумулює Пенсійний фонд України, який перераховує зібрані кошти на спеціальний рахунок Державного казначейства, до якого сам Пенсійний фонд не має жодного доступу. Казначейство за спеціальною формулою проводить розподіл коштів цього фонду між фондами загальнообов’язкового державного соціального страхування (рис. 1). Водночас на Пенсійний фонд покладено повноваження з ведення єдиного реєстру платників і персоніфікованої бази даних по всіх платниках, доступ до якої мають фонди соціального страхування.

Рис. 1. Взаємозв'язок між суб'єктами сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування [4, с. 135]

Отже, Пенсійний фонд України веде Державний реєстр загальнообов'язкового державного соціального страхування, що складається з реєстру страхувальників та реєстру застрахованих осіб і призначений для накопичення, зберігання та використання інформації про збирання та ведення обліку єдиного соціального внеску, його платників та застрахованих осіб. Даними цього державного реєстру мають право користуватися всі фонди соціального страхування для виконання покладених на них функцій.

Також створено Державний реєстр платників єдиного соціального внеску та введено карту соціального страхування, яка передбачає збереження і використання індивідуальної інформації про отримання застрахованими особами прав у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування [1]. Ці права імітуються у встановленому законодавством порядку у вигляді пластикової або іншого виду картки. Фонди соціального страхування не ліквідовуються і продовжують виконувати законодавчо визначені функції, крім функції збору страхових внесків.

Зміни в системі соціального страхування нашої країни відбулися 1 січня 2011 року із впровадженням єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, основною метою якого є усунення дублювання страховими фондами функцій, пов'язаних із забезпеченням зборів страхових внесків, веденням обліку їх надходжень та здійсненням контролю за сплатою внесків. Отже, відбулося введення єдиного внеску замість страхових внесків, які раніше сплачувалися у 4 фонди соціального страхування: Пенсійний фонд, Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, а також Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності [3, с. 16].

Пенсійний фонд прогнозує зростання надходжень від єдиного соціального внеску (ЄСВ) у 2018 році на 35 % до 213,463 млрд грн. Як бачимо у звіті ПФУ про роботу у 2017 році та плани на поточний рік, заплановане зростання власних коштів фонду має відбутися, зокрема, за рахунок зміни максимальної величини нарахування ЄСВ із 25 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб на 15 розмірів мінімальної заробітної плати [2].

У минулому році ПФУ отримав 154,3 млрд грн, що на 47,1 млрд грн або 44 % більше показника 2016 року. Збільшенню надходжень сприяло зростання мінімальної зарплати в 2017 році і збільшення кількості найманих працівників – на 177,2 тис. та юридичних осіб-платників ЄСВ на 34 тис. Доходи Пенсійного фонду в 2018 році заплановані на рівні 352,8 млрд грн, що на 60,4 млрд грн більше показника 2017 р. При цьому, окрім власних доходів фонду, очікується надходження 139,3 млрд грн бюджетних асигнувань. Зростання загальних витрат Фонду заплановано на рівні 54,3 млрд грн до 345,8 млрд грн, зокрема витрати на виплати пенсій зростуть у поточному році на 48,8 млрд грн, до 340,3.

Фіскальна служба України констатує, що до 31.12.2017 року діяла норма, згідно з якою особи звільняються від сплати за себе єдиного соцвнеску, якщо вони є пенсіонерами за віком або особами з інвалідністю та отримують відповідно до закону пенсію або соціальну допомогу. Такі особи могли бути платниками ЄСВ виключно за умови їх добровільної участі у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування. Як ми знаємо, що з 1 січня 2018 року підприємці, які досягли 60 років та мають страховий стаж (зокрема, з 01.01.2018 р. по 31.12.2018 р.) не менше 25 років та отримують відповідно до закону пенсію або соціальну допомогу (незалежно від виду пенсії), звільняються від сплати ЄСВ за себе.

Неефективну однорівневу солідарну систему (коли кошти, що перераховуються підприємствами і застрахованими особами до ПФУ, відразу ж виплачуються теперішнім пенсіонерам) залишили. Пообіцяли, що, можливо, з 1 січня 2019 року запрацює накопичувальний рівень, коли частина обов'язкових пенсійних відрахувань буде скеровуватися на персональні рахунки громадян. Щоб це сталось, треба напрацювати законодавчу базу, зміни до податкового і банківського законодавства. У 2019 році стартують дві передвиборчі компанії – президентська і парламентська. Політики можуть не захотіти взяти на себе відповідальність за запровадження накопичувальної системи, щоб не занизити свій рейтинг.

Таким чином, єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування було запроваджено з метою централізації коштів у формі обов'язкових внесків до чотирьох соціальних фондів на рахунках органів Пенсійного фонду України, відкритих в Державній казначейській службі України.

Аналіз практики мобілізації доходів бюджету Пенсійного фонду України говорить про вразливість фінансового становища Пенсійного фонду України. Незважаючи на те, що одним із завдань реформування пенсійної системи України було застосування страхових внесків, адекватних пенсійним виплатам, упродовж досліджуваного періоду спостерігалися протилежні тенденції. Нині страхові платежі забезпечують лише близько двох третин доходів Пенсійного фонду України. Пріоритетом у системі заходів щодо розширення доходів державного пенсійного страхування та збільшення надходжень ЄСВ мають стати заходи щодо легалізації заробітної плати.

Література

1. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування [Електронний ресурс] : Закон України від 01.01.2013 р. № 2464 VI. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/246417>.
2. Постанова про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2018 рік [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/8-2018-п>.
3. Макаренко А. П. Оцінка реформування єдиного соціального внеску в Україні / А. П. Макаренко, А. В. Нікулін // Економіка та держава. – 2017. – № 1. – С. 15-18.
4. Розвиток державного пенсійного страхування в умовах пенсійної реформи : монографія / [О. П. Кириленко, Б. С. Малиняк, О. В. Петрушка та ін.] ; за ред. О. П. Кириленко, Б. С. Малиняка. – Тернопіль : ТНЕУ, 2013. – 350 с.

Є.І. Парфенюк,

*к.е.н., доцент, заступник директора з навчально-методичної роботи
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

РЕЙДЕРСТВО В УКРАЇНІ ЯК ЗАГРОЗА ПІДПРИЄМНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

На сучасному етапі дуже важливим для розвитку економіки України є залучення іноземних інвестицій і підвищення рівня підприємницької активності в суспільстві. Однією з головних проблем, які заважають досягненню цієї мети, є рейдерство, яке нині набуло загрозливих масштабів в нашій країні.

З рейдерством суб'єкти підприємницької діяльності України зіткнулися вже на початку 90-х рр. ХХ століття, коли на фоні політичної нестабільності, прогалин в законодавстві, наявності тіньового сектору активно ішов процес протиправного перерозподілу прав власності. Час від часу, в період зміни влади, посилення правової, організаційної та економічної нестабільності відбувається загострення боротьби за право володіти бізнесом чи контролювати його.

Об'єктом рейдерських атак може стати будь-який бізнес, в незалежності від його активів, результатів господарської діяльності, галузевої та регіональної приналежності.

«Рейдер» і «рейдерство» – це слова іншомовного походження, що походять від англійського слова *raid* – напад, наліт. «Рейдерство» ж, як поняття, потрапило до нас з бізнесового словника, завдяки розвитку міжнародних відносин і обміну відповідною лексикою [5, с. 41].

Нині у вітчизняному законодавстві відсутнє чітке юридичне тлумачення терміна «рейдерство», тому його визначення можна давати на підставі трактувань окремих науковців або ж за аналогією до визначення, що пропонується західною науковою школою.

Рейдером на заході називають компанію, яка поглинає інші компанії, скуповуючи акції компанії-жертви з метою отримання її контрольного пакету; а рейдерством – як звичайне і абсолютно законне придбання організації без згоди фактичного власника і менеджменту, так і силове захоплення з метою зміни власника [6].

В українських умовах рейдерство являє собою дії напівкримінального характеру, скеровані на захват власності. Тобто західний варіант рейдерства – так

зване «біле» рейдерство – існує і буде існувати завжди, оскільки такі дії є повністю легальними та не порушують чинного законодавства. А український «чорний» рейдерський захват активів та власності, що базується на порушенні законів, пов'язаний із підробкою документів, погрозами та судами – вимагає розроблення дієвого та ефективного механізму протидії [7].

Отже, недружнє поглинання (захоплення) – це встановлення тотального контролю (влади) над підприємством, як в юридичному, так і в фізичному сенсі всупереч бажанню власника. Звідси можна зробити висновок, що основною ознакою недружнього поглинання є відсутність згоди власника підприємства на таку угоду [3, с. 30].

Рейдерство, як економічне явище, характеризується такими ознаками:

1. Системність, тобто діяльність здійснюється на постійній основі, що дозволяє розглядати її як особливий вид бізнесу.

2. Завдання збитків, спроба одержання контролю над активами з боку рейдерів завжди супроводжується завданням збитків особам, під контролем яких колись перебував даний актив.

3. Несиловий характер дій рейдера. При необхідності впливу на опонентів рейдери прагнуть використовувати законні інструменти надання тиску на контрагентів (судові позови, ініціювання перевірок з боку податкових органів, органів внутрішніх справ і інших структур). Це відрізняє їх від силових підприємців, що тяжіють до насильства (убивство, викрадення людини, заподіяння шкоди здоров'ю та ін.) або загрозам насильства [2, с. 190].

Головна мета рейдера, як і будь-якого підприємця – отримання прибутку. Але досягає він цього не виробництвом певного виду продукції, а перепродажем підприємства, над яким він отримав контроль шляхом «недружнього поглинання». Для розвитку бізнесу в нього потрібно довго інвестувати, а забрати бізнес можна за 5 хвилин, витративши набагато менше грошей.

Визначаючи шляхи подолання рейдерства, потрібно виходити з умов, що сприяють його виникненню. До внутрішніх умов, що створюються безпосередньо на підприємстві, належать: сумнівний спосіб, у який була набута власність, низький професіоналізм керівництва компанії, слабка в професійному плані юридична служба, суттєві порушення у веденні документації, недотримання комерційної таємниці, відсутність служби безпеки компанії, наявність старих боргів компанії, порушення власниками та керівниками прав дрібних акціонерів, які роками не отримують дивідендів, ігнорування деякими власниками контрольного пакета акцій та їх органами управління інтересів трудового колективу [1, с. 136].

Серед зовнішніх умов називають недосконалість чинного законодавства, слабкість правової системи, низький рівень правової культури, недосконалість судової влади, правовий нігілізм представників органів влади, корумпованість органів влади, імпорт рейдерських технологій, команд та капіталів з Росії, відсутність державних інститутів, які б ефективно захищали права власника, низьку дисципліну виконання законодавства, високий рівень корупції в країні.

На жаль, в Україні відсутня офіційна статистика рейдерських атак. Хоча за даними громадської організації «Антирейдерський союз підприємців України» у 2015 році було організовано біля 3 тисяч рейдерських атак, а у 2017 році їх число склало більше 5 тисяч [4]. Загальносвітова статистика невблаганна: близько 90 % рейдерських атак закінчуються успіхом. В Україні цей показник так само високий.

За оцінками експертів, сьогодні в Україні діє від 35 до 50 професіональних рейдерських груп. Вони використовують психологічний натиск, шантаж, підробку документів, підкуп силових структур – створюють умови для рейдерських атак, захоплення і перерозподілу власності за рамками закону. Під рейдерські атаки загалом в Україні вже потрапили 3,7 тисячі суб'єктів господарювання. Річний обсяг

рейдерського перерозподілу власності сягає в середньому від 2 до 3 млрд доларів США.

Малий бізнес піддається рейдерству нарівні з великим. При цьому, на думку Ради національної безпеки і оборони України, загроза рейдерства серед інших загроз економічній безпеці виходить на перший план [8]. Люди втрачають роботу, власники бізнесу несуть репутаційні та фінансові втрати, економіка країни падає. Від рейдерських атак зазвичай потерпають компанії, які вже вийшли на високий оборот капіталу та досягли професійного успіху. Це компанії, яким довіряють міжнародні бренди та мають досконалу репутацію. Невипадково рейдерство називають економічним бандитизмом або економічним тероризмом.

Серед низки ознак, що сигналізують про привабливість підприємства для рейдерів, першорядною є збір економічної, юридичної та соціальної інформації про компанію. Рейдерів цікавлять:

- документи (засновницькі, приватизаційні, внутрішні (положення, регламенти), про активи підприємства, його боргові зобов'язання та ін.);
- інформація (про ринкову позицію підприємства; його соціальну політику; про близькість менеджменту до адмінресурсу; про судові позови і рішення щодо працівників підприємства, звільнених раніше, зокрема);
- чутки (про конфлікти на підприємстві, особливо між власниками, керівництвом та підлеглими; про приватне життя топ-менеджерів та інших ключових осіб, від яких залежить ефективна діяльність підприємства).

Основними заходами подолання рейдерства в Україні є:

- 1) в правоохоронних органах і юридичних сферах України дуже мало людей, які дійсно можуть розібратися у суті конфлікту і допомогти розв'язати проблему. Тому сьогодні багато потерпілих бізнесменів об'єднуються, щоб разом захищати свої права;
  - 2) організація спільних дій правоохоронних органів, спрямованих на виявлення, протидію, боротьбу з рейдерством;
  - 3) для успішної боротьби з рейдерством необхідно внести низку змін до законодавства, зокрема встановити кримінальну відповідальність за «рейдерську діяльність»;
  - 4) реформування судової системи, з відповідним корегуванням процесуального права;
  - 5) ведення прозорої і ефективної діяльності суб'єктів господарювання, які можуть зробити підприємство фактично невразливим до рейдерів;
  - 6) використання в службі економічної безпеки способів і методів конкурентної розвідки;
  - 7) удосконалення роботи менеджменту та персоналу (недопущення конфліктних ситуацій, протиправного звільнення працівників тощо);
  - 8) вдосконалення процедури банкрутства підприємства;
  - 9) недопущення виникнення та прострочення кредиторської заборгованості;
  - 10) всезагальне підвищення культури підприємництва (прозорі конкурентні відносини, підтримання ділової репутації тощо);
  - 11) впровадження в систему боротьби з рейдерством міжнародних стандартів;
  - 12) широке залучення громадськості й засобів масової інформації.
- Рейдерство – це прояв корупції, а корупційні схеми бояться світла.

Література

1. Варналій З. С. Рейдерство в Україні: передумови та шляхи подолання / З. С. Варналій, І. І. Мазур // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 2 (3). – С. 129-139.

2. Васильчук С. В. Особливості прояву рейдерства в Україні / С. В. Васильчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.11. – С. 189-194.
3. Грек Б. М. Поняття та історичні передумови розвитку рейдерства в Україні / Б. М. Грек, Т. Б. Грек // Адвокат. – 2010. – № 9. – С. 29-34.
4. Офіційний сайт Антирейдерського союзу підприємців України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://antiraiders.ua/ucp_mod_ucp_articles_show_170.html
5. Панасенко Р. А. Щодо визначення поняття «рейдерство» [Електронний ресурс] / Р. А. Панасенко. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Dtr_pravo/2009_4/files/LA409_35.pdf
6. Сабецька Т. І. Механізми протидії рейдерству як складова формування стратегії економічної безпеки підприємства / Т. І. Сабецька // Економіка та суспільство. – 2017. – № 8. – С. 341-348.
7. Савельєв Є. В. Економічна та майнова безпека підприємства і підприємництва. Антирейдерство / Є. В. Савельєв, З. В. Гуцайлюк, В. В. Козюк та ін. – Тернопіль : Вид. Терно-граф, 2008. – 424 с.
8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 вересня 2009 року «Про стан злочинності у державі та координацію діяльності органів державної влади у протидії злочинним проявам та корупції» [Електронний ресурс] : Указ Президента України № 870/2009. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/9990.html>.

О.Р. Рішняк,

*викладач кафедри менеджменту організації
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

І.В. Божик,

*студентка Інституту банківських технологій та бізнесу
Державного вищого навчального закладу
«Університет банківської справи»*

BEHAVIORAL ECONOMICS: CRISIS IN UKRAINE

This research consists of a general analysis of conflict based on identity from the behavioral economics point of view – relations between races, nations, religions and other categories for which people are willing to kill and die.

Over the past few years, government has discovered that it can accomplish a lot when it sets aside the notion that human beings are rational. Rather than giving people good reasons they should pay their taxes on time, or take out microcredit loans, or get more exercise, agencies have leveraged social anxiety for the taxes, printed pamphlets with pretty pictures to spur the loans, and shrewdly situated reminders to get feet out of elevators and onto steps. In addition, they are happy with the results. Therefore, tax collectors, public health mavens, and development experts are now very keen on behavioral economics. However, there is one part of public life in which these techniques, as far as I know, have not made a dent. A part of life where, to use the Cass Sunstein standard, "people make a lot of mistakes, and that those mistakes can prove extremely damaging." That is the realm of conflict based on identity – relations between races, ethnic groups, nations, religions and other categories for which people are willing to kill and die.

In fact, when a government addresses people's common cognitive errors in this realm, it is usually trying to make matters worse – to augment the fears, anger and anxiety

that make unreasoning behavior more common. Indeed, a good working definition of political leadership is exploiting people's feelings about identity in order to make them do what you want – for good or for ill [2]. We need to fight this war because Ukrainians defend freedom. They are our slaves because they are inferior. If we do not attack, people just like your grandmother will be killed. Where are the tools that help people see errors and master themselves? If behavioral economics can do it for tax payments and weight loss, cannot the discipline address the deadly errors that surround our national, religious, racial and ethnic identities? [3]

You can see those errors in full flower in the ongoing crisis in Ukraine. Indeed, Vladimir Putin's strategy for keeping Ukraine under control depends for its success on these cognitive errors, which is why his regime is, by its actions, promoting them.

Error 1: One-Identity Counts, 24/7. This is the bedrock on which the Russian invasion of Crimea was predicated, and the basis for Putin's claim that he can intervene when there are threats to Russian who do not live in Russia. If you are Ukrainian, you cannot be Russian. If you are Russian, you cannot be Ukrainian.

No sensible person believes this on a normal, peaceful day, when she cycles from one identity to the next (mother at school drop-off, accountant at work, woman on a bus full of men, middle-aged person walking by a gaggle of adolescents). It's not a sequence of costume-changes – as our conservative friends like to remind us, you don't lose your identity as a Christian when you're exercising your identity as a voter. However, in the course of a day, one or another of your identities is "salient," as social psychologists say. In many parts of the world, this identity shifting includes different ethnic identifications and languages. Such seems to be the case in Ukraine, where many people are bilingual, in both the western "Ukrainian" half of the country and in the Eastern "Russian" part.

This natural cycling may be the reason that experimenters over the years have had little trouble getting people to change their perceptions about which identities mattered. In this study, for example, an experiment in Lebanon with Muslim and Christian 11-year-olds at a summer camp had to be terminated early because of vicious conflict between two groups. No, not Christians and Muslims. The fighting was between the Blue Ghosts and Red Genies, two teams that had not existed before the experiment and which both included children of both religions.

When conflict comes, though, one identity comes to feel paramount – the one that is threatened. The shared experience of being parents, or neighbors on a street, is forgotten: Only the difference between our group and yours is allowed any weight. In that Lebanese experiment, even religious ties were set aside in the deadly serious Ghosts-against-Genies struggle.

The association also works the other way: If you want conflict to come, you talk up the importance of one single identity, and suggest that it is under threat. This is what the Russian government is doing now in Ukraine. Though it is the least-demanding (and thus most tempting) way to think about the conflict, we onlookers should resist, as Timothy Garton Ash has explained:

Start by abandoning the labels "ethnic Ukrainians" and "ethnic Russians". They mean almost nothing. What you have here is a fluid, complex mix of national, linguistic, civic and political identities. There are people who think of themselves as Russians. There are those who live their lives mainly in Russian, but also identify as Ukrainians [4]. There are innumerable families of mixed origins, with parents and grandparents who moved around the former Soviet Union. Most of them would rather not have to choose.

What happens in such traumatic moments is that identities switch and crystallise quite suddenly, like an unstable chemical compound to which you add one drop of reactant. Yesterday, you were a Yugoslav; today, a furious Serb or Croat.

So everything that is done in and for Ukraine over the next weeks and months must be calculated to keep that identity-compound from changing state.

Too bad we have so few resources, other than a general appeal to reason (uh-oh), to protect the identity compound from getting hard-edged and dangerous.

Meanwhile, the Russian strategy is precisely the opposite. So far, news reports suggest it has not worked too well in the cities of Eastern Ukraine, with the demonstrators and building occupiers being made up mostly of young men with bats and old people nostalgic for the Soviet past. However, that is no reason to be complacent about the future. The transformation of an identity, from part of one's multi-card deck to all encompassing, is often swift and surprising. No nation is doomed to the process, but no nation is immune, either. (In 1979, for example, two American scholars confidently noted that ethnic strife was a thing of the past in Yugoslavia. "Both states [Yugoslavia and the United States] firmly reject the notion that national and ethnic divergencies should be the source of discriminatory treatment for their respective citizens," they wrote.)

Error 2. Groups are people. Speaking of groups as if they were individuals is built into our language, it seems. We say: "China wants to play a role in Africa," or "the Republican party wants to win" or "Iran wants a nuclear bomb." It is a common synecdoche to treat the nation as a stand-in for every single member (as if all 1.3 billion Chinese people wanted to increase their influence in the Sudan, or as if every Iranian wanted to have a nuclear weapon). However, this inclination runs deeper than metaphor. Research suggests people are inclined to see collections of creatures as single superorganisms. In a striking experiment years ago, Paul Bloom and Csaba Veres showed undergrads some films of very simple abstract colored dots moving about like schools of fish. Yet the undergraduates saw them as a single object—and they explained these objects' movements in terms of will, intention and emotion. For example: "The blue dots would not let the green rectangles pass. However the green rectangles did not seem to mind and didn't try that hard."

This is a convenient mental shorthand, of course, and often serves us well. If you're being tormented by a motorcycle gang, for instance, you shouldn't waste time asking about the subtle differences between Ed, who is egging everyone on, and Jim, who is a go-along, get-along reluctant participant. In the moment of crisis, they are all the same. However, when we see a nation as a single being, we do not see the diversity of opinion within it. We imagine (and governments promote the illusion) that millions of people speak with one voice, favoring only one policy [5].

Error 3: The Zombie Theory of Identity It is easy to believe that someone's belonging to a nation, race or religion actually obligates that person to behave in a certain way – if they're unfamiliar. It is not something we would ever believe about ourselves or the people we know well, because we know that individuals differ. Nevertheless, it is easy to believe about those other people. We Americans know that Americans are not all eager to kill Muslims and insult the prophet. Yet a surprising number of us believe that being a Muslim means one has to be a supporter of terrorism.

The zombie theory of identity is another attention-conserver. It lets you think that once you know the essential identity fact about someone you can then predict what he will do. Moreover, it justifies taking pre-emptive action. In Ukraine, the Putin government promotes the notion that Ukrainian speakers cannot respect or take into account the needs of Russian speakers. In addition, that fosters the impression that certain kinds of behavior just happen, because of course no one involved has any choice. What is in reality a carefully engineered arrangement of events gets interpreted as inevitable [6].

All three of these errors pose a classic problem of the sort behavioral policy types love: How to persuade people to see the nature of their systematic and predictable errors, in order to help them avoid the consequences of making those errors. I can think of a few possibilities. To avoid error 1, people need to be reminded of their many overlapping identities and the ties that link them across boundaries. They need to understand that "Us or Them" situations arise because people think they have arisen. To avoid error 2, people

need to remind themselves of the multiplicity of opinions and commitments within all the collective bodies of people that they are tempted to see as behemoths that act like a person. To avoid error 3, remind people that identity is not a thing you have, but a thing you do.

Література

1. Ariely, D. (2008). Predictably Irrational. New York: Harper Collins. Pp. 330-331.
2. David Berreby. This is Your Brain on Ukraine: Can People Be 'Nudged' Away From Crazy Behavior in a Conflict? [Electronic resource] : [Website]. – Electronic data. –Access mode : <http://bigthink.com/> (application date 05.05.2018). – Title from the screen.
3. Tversky, A., & Kahneman, D. (1981). The Framing of Decisions and the Psychology of Choice. Science, 211 (4481). – Pp. 453-458.
4. Samson, A., & Voyer, B. (2014). Emergency purchasing situations: Implications for consumer decision-making. Journal of Economic Psychology, 44. – Pp. 21-33.
5. Tversky, A., & Kahneman, D. (1974). Judgment under uncertainty: Heuristics and biases. Science (New Series), 185. – Pp. 1124-1131.
6. Bateman, I. J., Munro, A., & Poe, G. L. (2008). Decoy effects in choice experiments and contingent valuation: Asymmetric dominance. Land Economics, 84(1). – Pp. 115-127.

Н.М. Руцишин,

*к.е.н., доцент кафедри фінансово-економічної
безпеки та банківського бізнесу
Львівського торговельно-економічного університету*

І.І. Дяків,

студентка Львівського торговельно-економічного університету

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ

Розвиток ринкових відносин в Україні набирає стрімкого розвитку, проте держава тримається осторонь розвитку господарської діяльності споживчої кооперації, що призводить до самостійного удосконалення їх діяльності та пошуку все нових методів пристосування до змін.

Основами розвитку споживчих спілок займалася низка вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема: П. Балабан, О. Гриценко, М. Дем'яненко, В. Левицький, В. Марцин, Н. Міценко, О. Полуляхова та ін. Водночас слід зазначити, що малодослідженим залишається питання регулювання розвитку споживчої кооперації України.

Термін «кооперація» (від лат. cooperation) означає співробітництво. На сьогодні він відповідає кільком поняттям. Зокрема, про гуртування і співпрацю людей в будь-якій сфері суспільного життя. Під кооперацією розуміють також таку форму організації праці, за якої певна кількість людей спільно бере участь в одному й тому ж або в різних, пов'язаних між собою, виробничих процесах [1, с. 25].

Споживча кооперація в Україні – це добровільне об'єднання громадян для спільного ведення господарської діяльності з метою поліпшення свого економічного

та соціального стану. Вона здійснює торговельну, заготівельну, виробничу та іншу діяльність, не заборонену чинним законодавством України, сприяє соціальному і культурному розвитку села, народних промислів і ремесел, бере участь у міжнародному кооперативному русі. Спілка створена 7 червня 1920 року, в нинішньому вигляді існує з 17 червня 1992 року [3].

Споживча спілка – це насамперед можливість розвитку діяльності мешканців регіону чи місцевості, де вона здійснює свою діяльність, і саме тому дана тема постає дуже гостро. Метою роботи є визначення наявних проблем споживчої кооперації та визначення майбутніх перспектив для розвитку [2].

В Україні Центральна спілка споживчих товариств України веде свою діяльність як на національному, так і на регіональних рівнях (https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%BA%D0%BE%D0%BE%D0%BF%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D0%BA%D0%B0-cite_note-3). Вона об'єднує обласні споживчі спілки, які, в свою чергу, об'єднують районні, міські та сільські споживспілки.

До числа установ освіти системи споживчої кооперації входять: Полтавський університет економіки і торгівлі, Львівський торговельно-економічний університет, Вінницький і Хмельницький кооперативні торгово-економічні інститути, 19 коледжів і технікумів. Основне завдання даних навчальних закладів – підготовка кадрів для підприємств споживчої кооперації. Діяльність Центральної спілки споживчих товариств України регламентується Законами України «Про кооперацію» і «Про споживчу кооперацію», нормативними та законодавчими актами, що регулюють діяльність споживчої кооперації, та статутом кооперативної спілки [4].

При формуванні стратегічних завдань споживчим товариствам та споживспілкам України на найближчий період доцільно акцентувати увагу на наступних аспектах. Передусім, вітчизняні кооперативні організації стоять перед необхідністю дедалі активніше реалізувати політику, спрямовану на забезпечення широкого спектру доступних і якісних товарів та послуг, соціальних гарантій і соціального захисту членів-пайовиків та працівників кооперативних підприємств і організацій. Це у свою чергу пов'язане із зміцненням кооперативної демократії у цілому і підвищенням ролі кожного пайовика, як реального співвласника системи, зокрема.

Найбільш гострими проблемами сучасного розвитку споживчої кооперації є [5, с. 30]:

- 1) втрата економічної зацікавленості споживачів;
- 2) ослаблена соціальна суб'єктна база системи;
- 3) недосконалі механізми участі пайовиків у господарській діяльності;
- 4) низький рівень участі пайовиків в управлінні споживчим кооперативом;
- 5) недосконалість нормативно-правової бази України щодо діяльності споживчої кооперації;
- 6) недостатня поінформованість населення про кооперативні переваги;
- 7) застаріла організаційна структура управління;
- 8) послаблення позицій на ринках господарювання;
- 9) застаріла матеріально-технічна база, низький рівень технічної оснащеності;
- 10) зниження ефективності фінансово-господарської діяльності, погіршення фінансового стану;
- 11) скорочення кількості науково-дослідних розробок.

З метою розширення та зміцнення членської бази споживчої кооперації доцільно і надалі здійснювати відповідні заходи, серед яких:

- зростання споживчого попиту населення;
- збільшення чисельності пайовиків за рахунок некооперованого населення;
- адаптивність до зміни умов середовища;

- вихід на нові ринки (у тому числі міжнародні);
- потенціальні можливості використання місцевої сировини;
- можливість залучення коштів населення;
- раціоналізація організаційної структури управління;
- посилення кооперативної інтеграції;
- розвиток внутрішніх і партнерських відносин;
- нарощення інформаційного потенціалу;
- зміцнення зв'язків з місцевою владою [5, с. 30].

Одним із важливих напрямів реформування і розбудови системи споживчої кооперації України є оптимізація та підвищення ефективності її господарської діяльності. Традиційно провідне місце посідає кооперативна торгівля, зокрема, оптова й роздрібна.

Рівень розвитку споживчої кооперації може бути також суттєво підвищений за рахунок кардинальних змін зовнішнього середовища: вдосконалення системи економічного регулювання, впровадження диференційованої моделі оподаткування, підвищення рівня доходів сільського населення, їх денатуралізації через канали споживчої кооперації, покращення організації і управління інвестиційними програмами, відтворення сучасних спеціалістів для системи.

Отже, споживча кооперація потребує постійного оновлення та дослідження, що суттєво покращуватиме її роботу, пошуку нових та дієвих шляхів розвитку, а також постійного моніторингу та запозичення інновацій в розвинених країнах. Розвиваючись і шукаючи все нові методи вдосконалення діяльності споживчої кооперації можна стверджувати, що їхня діяльність вийде на новий, вищий рівень в господарській діяльності країни.

Література

1. Гринюк Н. А. Оцінювання перспектив розвитку споживчої кооперації України / Н. А. Гринюк // Науково-технічна інформація. – 2014. – № 1. – С. 28-34.
2. Про споживчу кооперацію [Електронний ресурс] : Закон України 1992 р. (зі змінами 2012 р.). – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2265-12>.
3. Офіційний сайт Укоопспілки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://coop.com.ua/ua>.
4. Полуляхова О. О. Особливості фінансово-кредитного забезпечення підприємств споживчої кооперації [Електронний ресурс] / О. О. Полуляхова. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C2.
5. Попадинець Н. М. Концептуальні засади регулювання розвитку споживчої кооперації в сучасних умовах. Socio-economic problems of the modern period of Ukraine [Електронний ресурс] / Н. М. Попадинець. – Режим доступу : [http://ird.gov.ua/sep/sep20163\(119\)/sep20163\(119\)_025_PopadynetsNM.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20163(119)/sep20163(119)_025_PopadynetsNM.pdf).

О.М. Чабанюк,
*к.е.н., доцент кафедри бухгалтерського обліку
Львівського торговельно-економічного університету*

М.М. Сакаль,
студент Львівського торговельно-економічного університету

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ В ЗАКЛАДАХ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА

Однією з обов'язкових умов діяльності підприємств ресторанного господарства є ведення бухгалтерського обліку. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» визначає правові засади регулювання організації, ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності. Відповідно до вимог вказаного закону, бухгалтерський облік на підприємстві ведеться безперервно з дня реєстрації підприємства до його ліквідації. Також у ньому означено, що питання організації бухгалтерського обліку на підприємстві належать до компетенції його власника (власників) або уповноваженого органу (посадової особи) відповідно до законодавства та установчих документів.

Особливістю діяльності підприємств ресторанного господарства є те, що вона пов'язана із трьома взаємопов'язаними процесами: заготівлі продуктів та покупних товарів, виробництва страв, реалізації та організації споживання продукції власного виробництва споживачам. З цією метою суб'єкти господарської діяльності у сфері ресторанного господарства при облаштуванні закладу (підприємства) згідно з обраним типом (класом) повинні мати необхідні виробничі, торговельні та побутові приміщення, а також обладнання для приготування та продажу продукції.

Заклад ресторанного господарства при виготовленні продукції повинен дотримуватися технологічного режиму виробництва, що визначено відповідною нормативною документацією. До такої документації відносять Санітарні правила та Збірники рецептур блюд, кулінарних, мучних кондитерських та булочних виробів. Санітарні правила – це особливий документ, що розроблений для підприємств ресторанного господарства, порушень якого не допускається.

Збірник рецептур національних блюд та кулінарних виробів є нормативним документом для підприємств ресторанного господарства незалежно від форм власності. Підприємства ресторанного господарства (фабрики-кухні, ресторани тощо) в своєму складі можуть мати відокремлені від кухні цехи з виробництва м'ясних, рибних, овочевих та інших напівфабрикатів. У цих цехах облік продуктів ведеться за матеріально відповідальними особами (бригадами), за найменуваннями, сортами (категоріями), кількістю, ціною і сумою.

Відповідно до типа та класу закладу ресторанного господарства на підставі Збірника рецептур національних блюд та кулінарних виробів розробляється асортиментний перелік блюд, виробів та напоїв. На сьогодні діють декілька збірників рецептур. В Україні з'явився вітчизняний збірник рецептур – Збірник рецептур національних страв і кулінарних виробів для підприємств громадського харчування, затверджений наказом Міністерства зовнішньоекономічних зв'язків і торгівлі України від 06.07.99 р. № 484, погоджений з Міністерством охорони здоров'я України та схвалений Українським науково-дослідним інститутом харчування.

Крім «стандартних» страв зі збірників рецептур, кожний заклад ресторанного господарства може розробити свої фірмові страви. Головне при приготуванні страв –

дотримання технологічних режимів виробництва продукції (сумісність продуктів, їх взаємозамінність, режим холодної та теплової обробки сировини тощо), визначених нормативною документацією (збірниками рецептур, затвердженими в установленому порядку, державними стандартами, технічними умовами, а також Санітарними правилами). Збірники рецептур страв і кулінарних виробів є основними документами, в яких наводяться такі дані про страви:

- найменування продуктів (сировинний набір);
- норма вкладення продуктів масою брутто – для необробленої сировини);
- норма вкладення продуктів масою нетто – для сировини, яка пройшла кулінарне оброблення (соусів, гарнірів), а також для напівфабрикатів;
- норма брутто = нормі нетто – для сировини, яка готова до вживання без попереднього кулінарного оброблення (наприклад, сметана);
- норма виходу готового виробу в грамах.

Порядок організації бухгалтерського обліку в закладах ресторанного господарства викладено в Наказі Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо впровадження національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку у сфері громадського харчування і побутових послуг, гармонізованих з міжнародними стандартами» від 17.06.2003 р. № 157. Цей нормативний документ містить два підходи до обліку в закладах ресторанного господарства – торговельний і виробничий:

- торговельний метод. Бухгалтерський облік відповідно до цього методу ведеться аналогічно до обліку товарів на підприємствах торгівлі;

- виробничий метод. Згідно з цим методом калькуляція собівартості готової продукції провадиться так, як на промислових підприємствах. Він базується на використанні стандартних методів і прийомів бухгалтерського обліку, а саме ведення обліку запасів відповідно до П(С)БО 9 «Запаси» і витрат відповідно до П(С)БО 16 «Витрати». Облікова політика підприємства та її зміни розкриваються у примітках до річної фінансової звітності в описовій формі або прикладанням копії розпорядчого документу про встановлення і змінення облікової політики. Деталізація елементів облікової політики в наказі про облікову політику полегшує роботу облікового персоналу, оскільки слугує детальною інструкцією щодо організації та ведення обліку.

Література

1. Балченко З. А. Бухгалтерський облік в туризмі і в готелях України : навч. посіб. / З. А. Балченко. – Київ : КУТЕП, 2006. – 232 с.
2. Економіка ресторанного господарства : навч. посіб. / Н. О. Власова, Н. С. Краснокутська, О. А. Круглова, І. В. Мілаш. – Харків : Світ книг, 2013. – 389 с.
3. Куцик П. О. Економіко-математичне моделювання в управлінні витратами та собівартістю послуг / П. О. Куцик, О. М. Чабанюк // Бухгалтерський облік, контроль і аналіз: проблеми теорії та методології : [монографія] / [під заг. ред. проф. Бутинця Ф. Ф.]. – Київ : Рута, 2013. – С. 509-522.
4. Чабанюк О. М. Облік та оподаткування в системі управління підприємством [Електронний ресурс] / О. М. Чабанюк, Т. В. Мединська // Економіка та суспільство. – 2017. – № 11. – Режим доступу до журналу : <http://economyandsociety.in.ua>.

О.М. Чабанюк,

*к.е.н., доцент кафедри бухгалтерського обліку
Львівського торговельно-економічного університету*

В.М. Сивик,

студент Львівського торговельно-економічного університету

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ В ГОТЕЛЬНИХ ГОСПОДАРСТВАХ

Готель – це складний господарський комплекс, який надає готельні послуги. Основною діяльністю готелів є надання місць тимчасового проживання. Основну частку доходу готелю забезпечує саме дохід від реалізації готельних послуг. Готельна послуга – послуга з надання місця для короткотермінового проживання. Крім того, надаються інші основні послуги, як інші послуги, вартість яких входить до вартості проживання в готелі. Інші послуги, що реалізуються готелем, розглядаються як додаткові і є об'єктом іншої операційної діяльності.

Характеризуючи готельні послуги, як об'єкт обліку, слід зазначити, що вони мають свої особливості, зокрема:

- процес їх виробництва та споживання співпадає в часовому просторі, у зв'язку з чим в готелі відсутнє незавершене виробництво та залишки готової продукції, тому неможливо накопичити чи зберігати готельні послуги;

- процес надання готельних послуг є обмеженим в часі, у зв'язку з чим персоналу готелю необхідно швидко та кваліфіковано виконувати замовлення споживачів послуг; споживання послуг є нерівномірним за сезонами, тому завантаженість готелю є нерівномірним за сезонами, що впливає на нерівномірність використання трудових та матеріальних ресурсів, як наслідок – їх непродуктивне використання, наявність непродуктивних витрат, для оптимізації яких слід застосовувати гнучку систему знижок в міжсезоння, проводити акції та підвищувати асортимент послуг, дотримуючись співвідношення «ціна-якість».

При організації бухгалтерського обліку необхідно враховувати зазначені особливості, оскільки для управління готелю важливою є актуальна, надійна та ефективна інформація щодо складу, місць виникнення та величини витрат.

Головним завданням готелю є надання подорожуючим тимчасового житла. Успіх роботи будь-якого готелю залежить від узгоджених дій великої кількості людей. Кожен працівник повинен знати і розуміти характер основної діяльності свого підприємства і направляти всі свої зусилля для успішного здійснення цієї діяльності.

Саме основна діяльність надає оточуючим уяву про роботу підприємства, розкриває перспективи розвитку готельного бізнесу в сфері послуг, показує шляхи завоювання ринку за допомогою використання прогресивних технологій, що призводить до підвищення конкурентоспроможності.

Основна діяльність – це операції, пов'язані з виробництвом або реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг), що є головною метою створення підприємства і забезпечують основну частину його доходів.

Типовий готель надає такі послуги: цілодобова робота служби приймання та розміщення; послуги порт'є; багатомовний персонал; зберігання багажу; двічі на день прибирання у кімнаті; замовлення прання, хімчистки та прасування; послуги по перевезенню (компанія AVIS); поштові послуги; кур'єрська служба та інші. Проте основною діяльністю готелю є надання тимчасового житла подорожуючим.

Бухгалтерський облік – це взаємообумовлене, чітко документоване кількісне відображення господарської діяльності підприємства у тісному зв'язку з її якісною

стороною. Завдання бухгалтерського обліку як засобу забезпечення ефективного управління підприємством постало ще в кінці минулого століття. Воно, з одного боку, розвиває завдання обліку в забезпеченні збереженості майна підприємства, з іншого – спрямоване на формування інформаційної бази для прийняття ефективних управлінських рішень.

Правові основи регулювання, організації та ведення бухгалтерського обліку й складання бухгалтерської звітності на підприємствах визначені в Законі України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р. №996-XIV. Порядок організації та ведення обліку регламентується Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку (П(С)БО), Планом рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств та Інструкцією про застосування плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затвердженими наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291 на виконання Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні».

Для бухгалтерського обліку характерними є:

- реєстрація усіх без винятку господарських операцій;
- документування;
- наявність спеціальних прийомів і способів обробки отриманих даних.

Отже, бухгалтерський облік є суцільним і документальним.

Основними завданнями обліку основної діяльності підприємств готельного бізнесу є:

- формування повної і достовірної інформації про витрати, доходи і фінансові результати підприємства, необхідної внутрішнім користувачам звітності (керівникам, засновникам, учасникам і власникам майна підприємства), а також зовнішнім (інвесторам, кредиторам) та іншим користувачам бухгалтерської звітності;

- забезпечення інформацією, необхідною внутрішнім і зовнішнім користувачам звітності, для контролю за дотриманням законодавства при здійсненні підприємством господарських операцій, пов'язаних з наданням готельних послуг, та доцільністю проведення таких операцій;

- дотриманням законодавства України при наданні готельних послуг, державної дисципліни і законності при вирішенні господарських питань;

- забезпечення обліку даних та узагальнення інформації про фінансові результати підприємств готельного бізнесу;

- контроль за правильністю і законністю формування собівартості готельних послуг;

- своєчасне, повне, правильне відображення розміру прибутку і всіх його змін;

- контроль за раціональним розподілом прибутку до відповідних фондів;

- організація аналітичного обліку на рахунках витрат, доходів і фінансових результатів для своєчасного отримання достовірної інформації;

- правильне відображення в регістрах обліку і звітності операцій з наданням готельних послуг.

Однак головним завданням обліку основної діяльності підприємств готельного бізнесу залишається формування якісної, повної, достовірної і своєчасної інформації про фінансові результати підприємства, необхідної для підготовки, обґрунтування і прийняття управлінських рішень на різних рівнях, для визначення поведінки підприємства на ринку.

Література

1. Куцик П. О. Бухгалтерський облік у торгівлі та ресторанному господарстві [текст] / П. О. Куцик, Л. І. Коваль, Ф. Ф. Макарук. – Львів : Магнолія-2006, 2010. – 504 с.
2. Нечаюк Л. І. Готельно-ресторанний бізнес: менеджмент : навч. посіб. / Л. І. Нечаюк, Н. О. Нечаюк. – Київ : Центр навч. літератури, 2006. – 346 с.
3. Ткаченко Т. І. Управління якістю готельних послуг : [монографія] Т. 1. / Т. І. Ткаченко, С. В. Мельниченко, М. В. Новак. – Київ : КНТЕУ, 2006. – 233 с.
4. Чабанюк О. М. Облік та оподаткування в системі управління підприємством [Електронний ресурс] / О. М. Чабанюк, Т. В. Мединська // Економіка та суспільство. – 2017. – № 11. – Режим доступу до журналу : <http://economyandsociety.in.ua>.
5. Чабанюк О. М. Особливості організації обліку в апарт-готелі / О. М. Чабанюк // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі: Серія «Економічні науки» / [ред. кол. ; гол. ред. д.і.н., проф. Нестуля О. О.]. – Вип. 5 (44). – Ч. 2. – Полтава : ПУЕТ, 2010. — С. 213-215.
6. Чабанюк О. М. Обліково-інформаційне забезпечення управління доходами підприємств сфери послуг / О. М. Чабанюк, І. М. Бабин // Економічні науки : збірник наук. пр. ЛНТУ: Серія «Облік і аудит» / [ред. кол. ; відп. ред. д.е.н., проф. Герасимчук З. В.]. – Вип. 7 (25). – Ч. 1. – Луцьк : ЛДТУ, 2010. – С. 43-50.

О.М. Чабанюк,

*к.е.н., доцент кафедри бухгалтерського обліку
Львівського торговельно-економічного університету*

І.М. Торонтій,

студент Львівського торговельно-економічного університету

ОСОБЛИВОСТІ ЗВІТНОСТІ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Для надання користувачам повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан та результати діяльності суб'єкта малого підприємництва необхідна фінансова звітність. Вона складається у формі Фінансового звіту суб'єкта малого підприємництва у складі Балансу (форма № 1-м) і Звіту про фінансові результати (форма № 2-м) або Спрощеного фінансового звіту суб'єкта малого підприємництва у складі Балансу (форма № 1-мс) і Звіту про фінансові результати (форма № 2-мс).

Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва подають:

1) суб'єкти малого підприємництва – юридичні особи, які визнані такими відповідно до законодавства;

2) представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності.

Відповідно до ст. 55 Господарського кодексу України:

- суб'єкти малого підприємництва є юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 млн євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

- суб'єктами мікропідприємництва є юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 млн євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

Спрощений фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва подають:

- юридичні особи, що відповідають критеріям, визначеним пунктом 154.6 статті 154 розділу III Податкового кодексу України, та мають право на застосування спрощеного бухгалтерського обліку доходів і витрат. Розмір доходів таких юридичних осіб кожного звітного податкового періоду нарастаючим підсумком з початку року не перевищує трьох мільйонів гривень та нарахованої за кожний місяць звітного періоду заробітної плати (доходу) працівників, які перебувають з платником податку у трудових відносинах, є не меншим, ніж дві мінімальні заробітні плати, розмір якої встановлено законом, та які відповідають одному із таких критеріїв:

а) утворені в установленому законом порядку після 1 квітня 2011 року;

б) діючі, у яких протягом трьох послідовних попередніх років (або протягом усіх попередніх періодів, якщо з моменту їх утворення пройшло більше трьох років), щорічний обсяг доходів задекларовано в сумі, що не перевищує трьох мільйонів гривень, та у яких середньооблікова кількість працівників протягом цього періоду не перевищувала 20 осіб;

в) які були зареєстровані платниками єдиного податку в установленому законодавством порядку в період до набрання чинності цим Кодексом та у яких за останній календарний рік обсяг виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) становив до одного мільйона гривень та середньооблікова кількість працівників становила до 50 осіб;

- платниками єдиного податку четвертої групи, які відповідають критеріям, визначеним підпунктом 4 пункту 291.4 статті 291 глави 1 розділу XIV Податкового кодексу України, та відповідають таким критеріям:

а) середньооблікова чисельність працівників не перевищує 50 осіб;

б) річний дохід не перевищує 5,0 млн грн.

П(С)БО 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва» передбачено:

1) новостворені підприємства та підприємства, які за результатами діяльності за минулий рік відповідають критеріям суб'єктів малого підприємництва, у поточному році подають фінансову звітність за скороченою формою;

2) підприємства, які за результатами діяльності протягом року втратили ознаки відповідності критеріям суб'єктів малого підприємництва, за звітний період, у якому це відбулось, і подальші періоди поточного (звітного) року подають фінансову звітність за повною формою.

Суб'єкти малого підприємництва середню кількість працівників наводять у річному звіті, яку визначають у порядку, встановленому спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі статистики. Представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності показники про середню кількість працівників не подають. Суб'єкти малого підприємництва не розкривають інформацію щодо сукупного доходу.

Суб'єкти малого підприємництва складають та подають квартальну і річну фінансову звітність, крім суб'єктів мікропідприємництва, які квартальну звітність не подають, але її складають. Не складати квартальну звітність можуть юридичні особи, які відповідають критеріям, визначеним п. 154.6 ст. 154 ПКУ.

Фінансова звітність подається органам, до сфери управління яких належать підприємства, трудовим колективам на їх вимогу, власникам (засновникам)

відповідно до установчих документів, а також згідно із законодавством – іншим органам та користувачам, зокрема органам державної статистики.

Література

1. Куцик П. О. Звітність підприємств : [навч. посіб.] / П. О. Куцик, О. А. Полянська. – Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2015. – 138 с.
2. Мединська Т. В. Спеціальні податкові режими в контексті реформування Податкового кодексу України / Т. В. Мединська, О. М. Чабанюк, А. Т. Малець // Сталій розвиток економіки. – № 3 (36). – Хмельницький, 2017.
3. Мединська Т. В. Спеціальні податкові режими: загальні положення, облік і звітність : [навч.-практ. посіб.] / Т. В. Мединська, О. М. Чабанюк. – Київ : Алерта, 2017. – 240 с.
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва» [Електронний ресурс] : наказ Міністерства фінансів України від 25 лютого 2000 р. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0161-00>.
5. Чабанюк О. М. Фінансова звітність суб'єктів малого підприємництва в умовах функціонування податкового кодексу / О. М. Чабанюк, Л. Г. Медвідь // Стан, проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу, контролю у контексті сучасних концепцій управління : матеріали конф. – Львів : НАСОА, 2011. – 287 с.
6. Чабанюк О. М. Основні вимоги та методика складання фінансової звітності суб'єкта малого підприємництва / О. М. Чабанюк, Е. В. Фурман // Науковий вісник національного лісотехнічного університету України: збірник наук.-техн. пр. / [ред. кол. : Ю. Ю. Юхниця, Ю. І. Грицюк, В. К. Заїка та ін.]. – Вип. 25.04. – Львів : РВВ НЛТУ України, 2015. – 404 с.

Ю.В. Шушкова,

*к.е.н., доцент, доцент кафедри державних та місцевих фінансів
Львівського національного університету імені Івана Франка*

М.М. Сказик,

студентка Львівського національного університету імені Івана Франка

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

На сучасному етапі розвитку економіки України важливе місце посідає проблема формування ринкових інститутів, головним із яких є підприємництво. Оскільки становлення і розвиток малого підприємництва, поряд із середнім і великим бізнесом, є стратегічною проблемою економічної політики в умовах модернізації економіки та її наближення до передових світових стандартів, питання розвитку малого бізнесу на теренах України є надзвичайно актуальним.

Зарубіжний досвід ведення підприємництва свідчить, що в структурі країн із розвинутою ринковою економікою вагоме місце належить сектору малого підприємництва як найбільш масової, гнучкої та динамічної форми господарювання. На його основі визначаються темпи економічного і соціального розвитку країни, структура і якість валового національного продукту, рівень демократизації суспільства. Водночас, можемо констатувати наявність ряду причин, які стримують розвиток малого підприємництва в Україні.

Вищими органами державної влади і управління було прийнято ряд нормативних документів, щодо розвитку малого бізнесу в Україні. Проте він і досі здійснюється в несприятливому макро- і мікросередовищі, існує безліч проблем, які необхідно вирішувати на різних рівнях управління, залежно від стану розвитку підприємництва в сучасних умовах.

Загалом, до основних проблем розвитку малого підприємництва слід віднести:

1. брак власного стартового капіталу, сировини, матеріалів, приміщень і обладнання. До цієї проблеми також слід віднести відсутність стимулів для інвестицій; проблеми з доступом до кредитів, недолік заставного майна, найвищі розміри процентних ставок комерційних банків; недоступність кредитних ресурсів, як для започаткування, так і для ведення бізнесу чи його відновлення;

2. у багатьох сферах спостерігається висока концентрація великих підприємств, отже показники виходу на ринок нових фірм залишаються низькими, через що новим підприємствам важко зміцнити свої позиції та й взагалі вижити. Основні проблеми конкурентного середовища полягають у тому, що багато секторів мають високу концентрацію фірм і олігопольних структур, які встановлюють «свої правила» на ринку, що несприятливо впливає на діяльність малих підприємств;

3. недосконалість податкової системи. Через порівняно високі відрахування до фонду заробітної плати, єдиного соціального внеску багато малих підприємств ведуть подвійну бухгалтерію, приховують свої доходи, щоб платити менший податок. Загалом, неефективна система оподаткування є однією із основних перешкод розвитку малого бізнесу в Україні;

4. високий рівень корупції, бюрократія, рейдерство. На жаль, Україна належить до країн, в яких підприємництво є справою з високим ступенем ризику і великими неформальними витратами. Зараз спостерігається ситуація загальної неповаги до законів, ухиляння від сплати податків, зміцнення особистих неформальних зв'язків, породжених корупцією і хабарництвом. Що відносить корупцію до основних неформальних факторів, які стримують розвиток підприємницької діяльності в Україні;

5. нестача кваліфікованого персоналу, відсутність практичних навичок підприємливості працівників у веденні бізнесу, що у свою чергу спричинене невідповідністю вищої освіти вимогам сучасного бізнесу; недосконалість системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для підприємницької діяльності [2].

До інших проблем розвитку малого підприємництва в Україні слід також віднести надмірну кількість дозволів, норм і ліцензій; неефективні і корумповані перевірки; застарілі технічні стандарти, часто успадковані з радянських часів; непослідовне і неефективне використання правил; слабкий захист прав власності. Проте найбільшою перешкодою для зростання малого бізнесу в 2016 році, згідно із результатами опитування підприємців в рамках Програми USAID, став низький попит, перевищивши за важливістю несприятливу політичну ситуацію, яка була головною перешкодою для бізнесу в 2015 році (рис. 1) [5].

Вирішення зазначених проблем розвитку малого бізнесу в Україні повинно стати одним із основних напрямків щодо реформ державної політики, адже саме мале підприємництво сприятиме значному підвищенню ефективності реалізації вітчизняного економічного потенціалу, оптимізації участі України в міжнародному поділі праці, посиленні конкурентоспроможності національної економіки.

Отже, до першочергових заходів щодо забезпечення розвитку малого підприємництва в Україні слід віднести впорядкування спрощеної системи оподаткування для малих підприємств шляхом звуження переліку видів діяльності, що підпадають під спрощену систему, виключення з них секторів, пов'язаних з

отриманням пасивних доходів, надприбутків і т. п. Слід також розглянути доцільність зниження рівня максимального доходу, що дає підстави для використання спрощеної системи.

Наступним важливим інструментом розвитку малого підприємництва є сприяння розвитку інноваційного підприємництва, що є одним з важливих конкурентних переваг країн ЄС [1]. Як свідчить європейська практика, використання цієї переваги вимагає спеціальних заходів державної політики. Адаптація вітчизняної системи підтримки до європейської моделі дозволить розраховувати на партнерську участь в реалізації європейських програм науково-технологічного та інноваційного розвитку, що передбачено статтею 379 Угоди про Євроасоціацію.

Рис. 1. Перешкоди для розвитку малого бізнесу в Україні [5]

Зокрема, за підтримки ЄС може здійснюватись:

- надання державних грантів для малих підприємств на освоєння інноваційної продукції (товарів або послуг) на пріоритетних технологічних напрямках, залучення до фінансування таких грантів коштів міжнародних програм;

- формування ряду довгострокових кредитних програм по фінансуванню інноваційних проектів малого бізнесу, які будуть здійснюватися державними банками, із залученням для їх фінансування коштів міжнародних фондів та міжнародної технічної допомоги;

- програми фінансування наскрізного інноваційного процесу – від наукової розробки до виготовлення дослідних зразків на технологічних напрямках, визначених пріоритетними;

- створення інформаційно-пошукових систем і баз даних інноваційних проєктів і підприємств, прогресивних технологій, потреб в нових розробках і технологіях [3].

Вагоме місце в розвитку малого підприємництва також посідає формування сприятливого бізнес-клімату, що можна досягти за рахунок:

- удосконалення правового механізму забезпечення реалізації й захисту економічних і соціальних прав та інтересів підприємців;

- сприяння створенню інфраструктури розвитку підприємництва;

- удосконалення податкової системи, що забезпечувала б достатній обсяг надходжень платежів до бюджетів усіх рівнів, ефективного функціонування економіки країни, справедливий підхід до оподаткування всіх категорій платників податків;

- впровадження правових заходів щодо викорінювання корупції в господарській і публічній сферах;

- встановлення порядку збалансованості державних і суспільних інтересів з інтересами суб'єктів підприємництва (публічно-правових з приватно-правовими);

- формування економіко-правового механізму легалізації тіньового капіталу, тіньової діяльності й тіньової економіки;

- об'єднання зусиль для впровадження якісних змін: необхідно створити єдину платформу для обміну досвідом та спілкування між урядом, бізнесом і громадськими бізнес-об'єднаннями;

- поширення інформації про наявні бізнес-можливості (різні гранти і підтримка з боку громадських і міжнародних організацій);

- формування бізнес-культури: ділові відносини вимагають рівної відповідальності всіх учасників процесу – як держави, так і підприємців [4].

Отже, підсумовуючи все вищесказане, слід зазначити, що одним із ключових напрямків розвитку економіки України є розвиток малого бізнесу. Досягти його можна шляхом впровадження доцільних реформ зі сторони держави на основі досвіду та за підтримки Європейського Союзу, зокрема: розробки відповідної законодавчої й нормативної бази, організації спеціальних органів підтримки, розширення доступу до фінансових ресурсів і інновацій, забезпечення повної й своєчасної інформації, організації навчання працівників та інших дій, що дали б змогу подолати проблеми ведення малого бізнесу в Україні за сучасних умов.

Література

1. Дикань В. Л. Концепція інноваційного розвитку економіки України // В. Л. Дикань // Вісник економіки транспорту і промисловості : зб. наук. праць. – № 52. – Харків : УкрДУЗТ, 2015. – С. 9-20.

2. Добуляк Л. П. Проблеми розвитку малого підприємництва в Україні [Електронний ресурс] / Л. П. Добуляк. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/problemy-razvitiya-malogo-predprinimatelstva-vukraine-1>

3. Євроасоціація і нові можливості для розвитку малого бізнесу в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gazeta.zn.ua/macrolevel/evroassociaciyai-novye-vozmozhnosti-dlya-razvitiya-malobiznesa-v-ukraine-.html>

4. Малий і середній бізнес в Україні: шляхи виживання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ubr.ua/business-practice/laws-andbusiness/malyi-i-srednii-biznes-v-ukraine-puti-vyživaniia-275169>

5. Щорічна оцінка ділового клімату [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.slideshare.net/USAIDLEV/ss-70057627>

**ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ МІГРАЦІЇ
В УКРАЇНІ ТА СВІТІ. МІГРАЦІЯ
ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ ЯК ЧИННИК
ФОРМУВАННЯ НОВОГО
ГЛОБАЛЬНОГО СВІТУ.
БЕЗПЕКА БІЗНЕСУ ТА РИЗИК-
МЕНЕДЖМЕНТ В УМОВАХ
ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ**

І.Є. Бараняк,
провідний інженер
відділу соціально-гуманітарного розвитку регіону
ДУ “Інститут регіональних досліджень
імені М.І. Долишнього НАН України”

ДЕМОГРАФІЧНИЙ ПРОФІЛЬ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ НІМЕЧЧИНИ

В умовах активізації депопуляційних процесів та загострення проблем, пов'язаних зі старінням корінних мешканців у країнах Західної Європи, питання збереження чисельності економічно активного населення стає все більш актуальним. В даній ситуації саме міграція, несучи певні ризики в плані культурних, світоглядних трансформацій, може відіграти роль основного фактора стабілізатора працересурсного потенціалу населення.

Дані німецького статистичного офісу щодо міграції свідчать про значну залежність розвитку німецької економіки від механічного приросту. Аналіз даних за 1991-2016 рр. показав, що імміграційне збільшення на 1 % населення країни призводило до зростання ВВП на 1,2-1,5 %. Без постійного припливу людських ресурсів у 1991-2016 рр. чисельність населення у даній територіальній суспільній системі могла скоротилась на 18,6 млн або 23 %, що унеможливило б економічне зростання Німеччини.

Значення міграційного сальдо практично у всі роки за досліджуваний період 1991-2017 рр., за виключенням кризових 2008-2009 рр., набувало додатних значень. Присутність іноземців у загальній структурі мешканців країни невинно зростала впродовж досліджуваного періоду та у 2016 році порівняно з 1991 роком збільшилась на половину з 8 % до 12 % [1].

Загалом за рахунок механічного приросту кількість населення зросла на 7638,4 тис. осіб. Міграційна система Німеччини, поглинаючи значну частину світових людських ресурсів, характеризується багатовекторними інтенсивними міграційними потоками та складною структурою.

За географічним принципом близько 75 % теперішніх іноземців, які проживають на території Німеччини, родом з Європейських держав, ще 16 % – з країн Азії та близько 5 % – Африки. В умовах загострення військово-політичної ситуації в Сирії, Лівії та інших державах в останні роки значно зростає питома вага мігрантів виключно з країн Близького Сходу.

Змінюючи чисельність мешканців країни, міграція населення призводить до трансформації загальної вікової структури населення в бік її омолодження.

Порівняльний аналіз вікової структури корінних німців та іноземного населення станом на 1 січня 2017 року дозволив виявити вагомі розбіжності в їх розподілі. Так серед мігрантів частка осіб у віці 20-45 практично вдвічі перевищує аналогічне значення серед корінних мешканців, в той час як у старших вікових групах – навпаки. Середній вік іноземців 37 років, в тому числі серед вихідців з країн Африки та Азії – 31 та 32 роки відповідно, в той час як постійного населення – 45 років.

Іноземці здійснюють позитивний вплив на демографічне відтворення в плані збереження кількісного потенціалу населення, покращення вікової структури, а відтак – стимулюють зростання репродуктивного потенціалу. Так у Німеччині питома вага жінок у фертильному віці серед іноземців у 1991-2016 рр. залишалась практично незмінною на рівні 61-63 % за рахунок припливу жінок у

репродуктивному віці, в той час як серед корінного населення демонструвала стабільну тенденцію до зменшення (табл. 1).

У 2016 році значення коефіцієнта фертильності серед громадян Німеччини досягнуло критичної позначки 38,9 %, що практично на 40 % менше, ніж серед мігрантів. Зберігаючи репродуктивний потенціал, іноземне населення активно впливає на відтворення всього населення, покращуючи значення показників народжуваності. Порівняльний аналіз значення сумарного коефіцієнта народжуваності серед корінних мешканців та мігрантів показав, що серед іноземців його величина в середньому за 1991-2015 рр. на 40 % вища, ніж серед корінного населення (табл. 1). Очевидно, мігруючи в нову територіальну суспільну систему, кожен індивідуум пристосовується до нових умов проживання, проходить процес асиміляції та протягом деякого часу зберігає демографічні традиції та поведінку країни-походження. Станом на 2016 рік близько 1,3 млн осіб або 15 % всієї сукупності іноземців припадає на дітей, які народилися у Німеччині в сім'ях колишніх переселенців.

Таблиця 1

Показники природного відтворення у Німеччині в розрізі іноземного населення та корінних мешканців у 2000-2016 рр.

	Корінне населення					Іноземці				
	2000	2005	2010	2015	2016	2000	2005	2010	2015	2016
Сумарний коефіцієнт народжуваності, ‰	1,31	1,29	1,37	1,42	-	1,84	1,66	1,61	1,96	-
Частка жінок у фертильному віці, ‰	45,4	44,8	42,6	39,5	38,9	61,6	63,0	63,0	63,6	62,6
Середній вік	41,2	42,3	43,5	44,2	44,4	32,6	35,6	38,5	37,9	36,9
В т. ч. серед жінок	43,0	43,9	45,0	45,6	45,8	32,2	35,3	38,3	38,8	37,6
чоловіків	39,4	40,7	42,1	42,8	43,0	32,9	35,9	38,6	37,4	36,3
Середній вік емігрантів	-	-	-	-	-	-	35,2	36,7	33,1	32,5
в т. ч. серед жінок	-	-	-	-	-	-	33,6	35,7	32,3	31,8
чоловіків	-	-	-	-	-	-	36,1	37,4	33,7	33,1
Середній вік іммігрантів	-	-	-	-	-	-	28,9	29,3	28,3	27,8
в т. ч. серед жінок	-	-	-	-	-	-	27,3	27,8	27,8	27,2
чоловіків	-	-	-	-	-	-	30,2	30,3	28,6	28,1

* Складено автором на основі офіційних даних Німецького статистичного офісу [2].

Більшість іноземців – молоді особи, відтак значення показників народжуваності залежить напряму від інтенсивності прибуття нових мігрантів. Порівняно високі значення показників природного відтворення переселенців підсилюються фактом щорічного припливу значної кількості репродуктивно-економічно активного населення. Статевіковий аналіз прибуття та вибуття мігрантів за 2005-2016 рр. дозволив виявити гендерні та вікові особливості. Так більш чисельною та мобільно-активною когортою в німецькій міграційній системі традиційно залишаються чоловіки, проте жінки здійснюють факт механічного переміщення в середньому на 2 роки швидше, ніж представники сильної статі. На 40 жінок, які переїхали на постійне місце проживання в Німеччину, припадає 60 чоловіків. Середній вік прибуття чоловіків становить 30 років, в той час як серед жінок-мігрантів – 28. Приблизно 50 % осіб, які приїхали офіційно до Німеччини, припадає на молодий вік 20-35 років. Вікова структура осіб, які покинули територіальні межі Німеччини, зміщена на 6 років в бік старших вікових груп.

Середній вік жінок-емігрантів, які офіційно виїхали з країни у 2004-2016 рр. – 34 роки, а чоловіків – 36 років. Детальний аналіз значення механічного приросту в розрізі окремих вікових груп свідчить про підсилення ефекту позитивного внеску міграції у трансформацію вікової структури населення за рахунок значного притоку молоді у віці 20-30 років та зменшення чисельності мешканців у більш старших вікових групах.

Міграційні рухи змінюють не лише статево-віковий розподіл населення, але й екістико-поселенську структуру країни, створюючи центри притягання та виштовхування людських ресурсів, які напряму залежать від можливості працевлаштування. Найнижчий рівень безробіття у спостережуваному періоді зареєстрований у південних федеральних землях, в той час як найвищий у східних: Саксонії, Бранденбурзі.

Детальніше зупинимося на вивченні демографічних характеристик українців, які мешкають у Німеччині.

Результати статистичного аналізу показали, що майже 60 % жінок і 50 % чоловіків, які проживають на території Німеччини, – це особи в активному працездатному віці від 25 до 54 років [2].

Гендерні відмінності у статево-віковій структурі спостерігаються, проте вони незначні. Віковий склад жіночої частини населення більш молодший у порівнянні з чоловічою частиною, проте частка дітей у віці до 20 років загалом по всій сукупності ледве перевищує 10 %.

Статево-вікова структура українців Німеччини змінювалась здебільшого під впливом міграційних демографічних процесів. Так внаслідок в'їзду українців в Німеччину кількість осіб у всіх вікових групах зростала, причому найактивніше у студентському та молодому працездатному віці від 20 до 44 років – на 9,6 тис. осіб, менш активно у допрацездатному віці і найменш – у віці старшому за працездатний.

Рівень імміграції українців з території ФРН був незначним і суттєво не вплинув на статево-вікову структуру.

Важливим питанням при дослідженні кількісно-якісних структур українських мігрантів виступає мета переїзду до Німеччини. Важкість аналізу чисельності українських мігрантів за причиною перебування полягає в тому, що міграційне законодавство в Німеччині неодноразово змінювалось в останні роки. Через це зазнавали змін класифікації, а тому одержані показники важко порівнювати в динаміці.

Результати аналізу показали, що практична половина українців – це особи, в яких сімейні причини є основною метою переїзду, а кожен 6-й мігрант через навчання чи роботу покинув рідну землю. На роботу переїжджають на територію Німеччини більше чоловіків, у той час як по сімейних причинах і на навчання – здебільшого жінки.

Загалом, українські студенти в Німеччині, за даними Німецької служби академічних обмінів, посідали шосте місце поміж усіх студентів-іноземців. У німецьких вишах навчаються та проводять дослідження близько 9 тис. молодих людей з України. Певна частина з них є членами Союзу українських студентів у Німеччині – організації, яка проводить заходи із покращення іміджу України в Німеччині та в Європі. Взагалі до активізації освітньої міграції з України до Польщі Німеччина була лідером серед країн (за винятком Росії) за кількістю українських студентів.

У територіальному зрізі найбільша кількість українців проживає в південних і східних землях Німеччини, а саме у Тюрингії – 277 українців на 100 тис. населення, Баден-Вюртемберзі – 254, Саар, Саксонії-Ангальт, Баварії – 213, 212 і 208 українців на 100 тис. населення.

Проведене дослідження дозволяє сформувати соціально-демографічний профіль як пересічного мігранта, так і українця-мігранта в Німеччині. Це важливо для того, аби в майбутньому зрозуміти основні мотиви, що впливають на стимуляцію еміграційних настроїв у співвітчизників та виокремити можливі проблеми, з якими вони стикаються за кордоном.

Література

1. База даних Федерального статистичного офісу в Німеччині [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www-genesis.destatis.de/genesis/online>
2. Bevölkerung und Erwerbstätigkeit Ausländische [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.destatis.de/DE/Publikationen/Thematisch/Bevoelkerung/MigrationIntegration/AuslaendBevoelkerung2010200177004.pdf?__blob=publicationFile

В.Я. Бідак,

*к.е.н., старший науковий співробітник
відділу соціально-гуманітарного розвитку регіону
ДУ “Інститут регіональних досліджень
імені М.І. Долишнього НАН України”*

МІНІМІЗАЦІЯ РИЗИКОГЕННОСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ВНУТРІШНІХ МІГРАНТІВ В ПРИЙМАЮЧІ РЕГІОНИ-СОЦІУМИ

Інтеграція мігрантів у новому середовищі визначає мету державної регіональної політики (як соціально-економічного, так і соціально-гуманістичного розвитку) та головні завдання в цьому процесі центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, спрямованих на досягнення цілей адаптаційного введення мігрантів у місцеві громади. Вона передбачає узгодженість цілісної державної політики з її основними складовими, зокрема міграційною, соціально-економічною, демографічною, екогемологічною, духовно-гуманістичною, що повинні забезпечувати стабілізаційний стан регіонів країни. Оскільки сучасна трудова міграція виступає одним з визначальних векторів суспільного й економічного життя, вона повинна стимулювати соціально-економічну, регуляторну діяльність держави, спрямовану на зниження напруги, передовсім на регіональних ринках праці, рух суспільства до європейських соціальних стандартів та цінностей, забезпечуючи його усталений розвиток й модернізацію і впливаючи на стан дотримання громадянських, політичних, економічних, соціозахисних, а також духовно-культурологічних прав українських громадян. Також вона стає об'єктом державного управління, а отже потребує координації дій різних органів державної влади, відомчих служб, громадськості, спрямованих на мінімізацію міграційної ризикогенності. Результативність такої роботи вимагає належного законодавчого, нормативного, соціально-економічного, інфраструктурного забезпечення різними видами ресурсів.

У зв'язку з цим, уся загальнонаціональна та регіональна політика у міграційній сфері повинна бути гармонізована з соціально-економічною політикою держави, через яку задіюються механізми забезпечення основних прав та свобод трудових мігрантів, вирівнюються можливості їхнього людського розвитку, стабілізуються чинники формування та розвитку соціально-трудова відносин [1].

Особливу категорію тут становлять внутрішньо переміщені особи (ВПО), які згідно з Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» є громадянами, яких змусили, або які самостійно покинули своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [2]. Стосовно них міграційна політика повинна спрямовуватись на пристосування цієї категорії громадян до інтеграційних вимог і можливостей регіонів-соціумів та базуватись на наявній соціально-економічній та організаційно-правовій платформі, з ефективним задіянням соціально-захисних механізмів як основи зниження міграційної ризикогенності. Наприклад, структурні підрозділи місцевих державних адміністрацій з питань соціального захисту населення зобов'язані надавати власникам (балансоутримувачам) майна, що використовується для компактного поселення внутрішньо переміщених осіб інформацію з Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб про кількість осіб, зареєстрованих за місцезнаходженням такого майна. Зазначена інформація є належним підтвердженням факту використання такого майна для компактного поселення внутрішньо переміщених осіб. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування повинні вживати всіх можливих заходів, спрямованих на розв'язання проблем, пов'язаних ще із наданням комунальних послуг, електричної та теплової енергії, природного газу внутрішньо переміщеним особам у місцях їх компактного поселення відповідно до законодавства тощо [3].

До того ж слід враховувати ті обставини, що потенціал приймаючих регіонів-соціумів сам має складну поліструктурну природу і на пряму залежить від адаптації та інтеграції потенціалу іммігрантів.

У даному випадку йдеться про регіони-соціуми як активні агенти регіональної політики у державі, котрі можуть лобювати інтереси шляхом розробки спеціальних програм соціального захисту та розвитку населення загалом чи окремих його категорій (мігрантів). Проте це лише одна складова (передумова) формування багатоцільового моніторингу індикаторів виявів міграційних ризиків (геополітичних, соціально-економічних, соціальних, соціально-психологічних, культурологічних, зокрема соціокультурних) в умовах міліарних загроз розвитку України.

Аналітична висвітленість результатів такого моніторингу полягає у відносній доступності статистичних даних й побудові моделі самого моніторингу із застосуванням методів статистичного порівняльного аналізу. Дві інші складові – моніторинг стану поліфакторних виявів міграції у регіоні та моніторинг індикаторів реагування регіону-соціуму на ці вияви – вимагають застосування спеціальних соціологічних методів. У методологічному плані моделі означених моніторингових ґрунтуються на перевірці відповідності фактичних станів міграційної ситуації у регіоні-соціумі певним нормативним (гіпотетичним, бажаним) станам.

Практичне налаштування моніторингу має служити допоміжним засобом в побудові ефективних територіальних міграційних систем як специфічно створюваних ринків праці різного рівня організації, обумовлених укладанням міграційних трудових договорів і угод як усередині країни (ендогенна територіальна міграційна система), так і на міждержавному рівні (екзогенна територіальна міграційна система) [4, с. 55]. Результати обстеження адаптаційної поведінки громадян України, які переміщені з тимчасово окупованої території України та районів АТО, можуть послужити аналітичним матеріалом для обґрунтування рекомендацій при розробці на регіональному рівні соціальних програм підтримки ВПО [5, с. 148-165].

Особливості реалізації такого моніторингу можна навести на прикладі соціологічного анкетного обстеження проблем інтеграції та адаптації внутрішньо

переміщених осіб в Україні через вибрані критерії ідентифікації міграційних ризиків. Анкетне обстеження ВПО здійснене робочою групою відділу соціально-гуманітарного розвитку регіону ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України» разом з працівниками Міжнародного благодійного фонду «Карітас України» у 2015 р. в окремо вибраних регіонах України послужило для виявлення певних ризикогенних індикаторів. Дослідженням охоплювались повнолітні особи, що покинули місця свого постійного проживання у зв'язку з мілітарним конфліктом та окупацією Донбасу і звертались з потребами допомоги до регіональних організацій фонду (члени багатодітних сімей, перестарілі особи, неповносправні громадяни чи їхні опікуни тощо). Масив опрацьованої вибірки склав 595 анкет з Волинської, Донецької, Запорізької, Івано-Франківської, Львівської, Одеської, Харківської областей та м. Києва. Для порівняльного аналізу дослідження проводилось в регіонах з найвищою (Харківська, Донецька обл.) і найнижчою (Івано-Франківська, Львівська обл.) часткою ВПО у загальній чисельності населення областей.

Дослідженням виявлені специфічні риси поведінки, різний міграційний досвід, ставлення до світоглядних та базових соціогуманістичних референтів (держави, мови, сім'ї, релігії), відмінності соціокультурних орієнтацій, полярність поглядів на майбутнє, найбільш гострі соціально-захисні потреби. Виявлені індикатори дають право стверджувати про особливості налаштування спеціального моніторингу в наступних дослідницьких фокусах: 1. Опис соціально-демографічного портрету внутрішньо переміщених осіб. 2. Дослідження основних індикаторів соціокультурної інтеграції та адаптації внутрішньо переміщених осіб у регіонах України. 3. Ідентифікація чинників ризикогенності вимушеної міграції.

Посутньо зауважимо, що одержаний в дослідженні аналітичний матеріал доповнює узагальнену фахову оцінку ризикогенності середовища, відображену в Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України [6]. Оцінка засвідчує, що найбільш актуальними у середньостроковій перспективі залишатимуться загрози, викликані мілітарними агресивними діями Росії, що здійснюються, передовсім, для виснаження української економіки і підриву суспільно-політичної стабільності; розпалювання міжетнічної, міжконфесійної, соціальної ворожнечі і ненависті, сепаратизму і тероризму, підтримки маріонеткових квазідержавних утворень на тимчасово окупованій території частини Донецької та Луганської областей; порушення функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування та блокування важливих об'єктів промисловості й інфраструктури. Відтак кризові явища у національній економіці, неефективність антикризових заходів, що призводять до виснаження фінансових ресурсів держави, обмежують її можливості щодо фінансового забезпечення реалізації державної політики національної безпеки.

Отже, складність інтеграції мігрантів у місцеві громади на фоні підвищеної ризикогенності позначається існуванням низки проблем, хоча б таких як: відсутність адекватної для сьогодення стратегії модернізації українського суспільства, яка б враховувала новітні міграційні ризики [7] та позитивні міграційні ефекти, проблема законодавчого і виконавчого узгодження функцій та заходів різних інституцій політики інтеграції мігрантів, суттєве обмеження бюджетних ресурсів на підтримку заходів окремих напрямків як загальнонаціональної соціальної та економічної, так і міграційної політики у державі, зокрема, політики інтеграції мігрантів за новим місцем проживання, а також проблема статистичного та облікового забезпечення та супроводу міграційних процесів, побудова єдиної моніторингової системи діагностики ефективності соціально-захисних аспектів міграційної політики [8] саме в умовах підвищеної ризикогенності.

Відтак, формування системи соціального захисту мігрантів-адаптантів має включати два органічно взаємопов'язані етапи: 1) з'ясування суб'єктивної оцінки соціально-економічної захищеності з боку самих мігрантів; 2) формулювання системи соціального захисту мігрантів як сукупності державних і регіональних інструментів запобігання появі та вирішення наслідків ризикових ситуацій. У першому випадку передбачається постійний соціологічний моніторинг основних параметрів соціально-економічної захищеності мігранта; у другому – корекція вузьких місць в діяльності державних інституцій, відповідальних за регулювання міграційних процесів у соціумі.

Моніторинг ситуації щодо внутрішньо переміщених осіб наглядно демонструє труднощі органів державної влади та й самого суспільства сприймати і регулювати відповідні процеси. Таким чином, з появою новітніх соціальних ризиків та загроз у діяльності територіальних міграційних систем в реально діючих українських умовах соціальний проект теперішнього суспільства ризику, нормативним ідеалом якого завжди виступала мирна безпека, зараз став набувати чітко негативного і захисного характеру [9]. Іншими словами, орієнтація на задоволення соціозахисних потреб замінюється орієнтацією на їхнє самообмеження, а система звичних цінностей заміщується системою цінностей безпекового суспільства.

Література

1. Проблеми формування та реалізації державної політики у сфері регулювання трудової міграції : наукова доповідь / НАН України ; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього» ; наук. ред. У. Я. Садова. – Львів, 2014. – С. 4.
2. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>
3. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» щодо забезпечення права на отримання комунальних послуг» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1972-19>
4. Регіональна міграційна політика та механізми її реалізації : [монографія] / НАН України ; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього» ; наук. ред. У. Я. Садова. – Львів, 2011. – 528 с. (Сер. «Проблеми регіонального розвитку»).
5. Наслідки міграційних процесів: нові виклики та можливості для регіонів [Електронний ресурс] / НАН України, ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього» ; наук. ред. У. Я. Садова. – Львів, 2015. – 252 с. (Сер. «Проблеми регіонального розвитку»). – Режим доступу : <http://ird.gov.ua/irdp/p20150804.pdf>
6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 р. «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України» [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 14 березня 2016 р. № 92/2016. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/922016-19832>
7. Multilingual Demographic Dictionary. Second Edition. – 1982. – Retrieved from : <http://ru-ii.demopaedia.org/wiki>
8. Інтеграція мігрантів у приймаючий соціум: соціокультурологічні аспекти модернізаційного розвитку регіону [текст] / [редкол. : д.е.н., проф. Садова У. Я., к.е.н. Андрусишин Н. І., к.е.н. Риндзак О. Т., к.е.н. Бідак В. Я.] ; НАН України ; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». – Львів, 2015. – 48 с.

9. Бідак В. Я. Класифікація чинників ризикогенності вимушеної міграції в Україні [Електронний ресурс] / В. Я. Бідак // Суспільні трансформації і безпека: людина, держава, соціум : матеріали доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. (17 черв. 2016 р.). – Львів : Львів. ін-т МАУП, 2016. – С. 133-136. – Режим доступу : http://li-maup.edu.lviv.ua/uploads/media/content/zbirnyk_conf_2016.pdf

М.М. Біль,

*к.н.держ.упр., старший науковий співробітник
відділу соціально-гуманітарного розвитку регіону,
докторант ДУ “Інститут регіональних досліджень
імені М.І. Долишнього НАН України”*

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ МОБІЛЬНИХ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ

Тематика дослідження особливостей соціального захисту мобільних категорій населення є особливо актуальною для українського суспільства, яке потерпає від формалізму та непослідовності реалізації державної міграційної і соціальної політики. Потерпають від неефективної системи соціального захисту як громадяни України, так і іноземці, які з різних причин перебувають на території України. Причому, для перших задовільна система соціального захисту є стимулом до еміграції. Для других слабкий соціальний захист не є визначальним фактором, оскільки країна їхнього походження, як правило, входить до числа країн «третього» світу з ще гіршими, аніж в Україні, умовами проживання і розвитку.

Метою даного дослідження є з’ясування особливостей соціального захисту мобільних громадян України за кордоном, зокрема пенсійного забезпечення трудових мігрантів. Результати дослідження виконані з урахуванням напрацювань українських учених з питань соціального захисту мігрантів, серед яких М.Кравченко, О.Малиновська, І.Михайловська, О.Мульська, У.Садова, Л.Семів, Н.Філіпова та ін. Також враховані положення чинного законодавства України, яке визначає правові основи соціального захисту громадян України за кордоном. Це закони України «Про зовнішню трудову міграцію», «Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування», «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування», «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування» та ін.

Незважаючи на те, що українське населення утвердило себе як високо-мобільне, і значна його частина працює за кордоном, донині залишаються неузгодженими питання соціального захисту трудових мігрантів, зокрема в частині пенсійного забезпечення.

Численні недоліки соціального захисту наших громадян за кордоном виникають не лише у державно-управлінській, але й світоглядній площині. Як правило, українці не очікують державної підтримки, коли реалізують високий рівень своєї просторової мобільності за міграційним напрямом, орієнтуючись лише на власні зусилля. Це при тому, що в Конституції України (стаття 25) зазначається, що Україна гарантує піклування та захист своїм громадянам, які перебувають за її межами [3].

Для вітчизняної системи соціального захисту активні трудові міграційні процеси є серйозним викликом. Для системи соціального захисту зменшення працездатної частини населення за рахунок зовнішніх трудових мігрантів означає недоотримання податкових надходжень до Державного бюджету та внесків на

соціальне страхування, в тому числі й до Пенсійного фонду [2, с. 443]. Згідно даних офіційної статистики, питома вага населення у віці 60 років і старше зростає, починаючи з 2007 року – з 20,3 % до 22,5 % у 2017 році. Зростає середня очікувана тривалість життя при народженні – з 68,25 років у 2007 році до 71,68 років у 2017 році. Додаючи до цих тенденцій зростаючі еміграційні процеси, стають очевидними подальші труднощі мобілізації фінансових ресурсів на цілі соціального захисту з оподаткування доходів населення. Тому питання просторової мобільності і соціального захисту виникає не лише з погляду необхідності захисту активно-мобільних осіб, але й впливу реалізації високого рівня мобільності населення на фінансове забезпечення соціальної політики в державі.

Важливим аспектом аналізу соціального захисту мобільних громадян є *пенсійне забезпечення*, зокрема розмір пенсії. Даний чинник відіграє дуже велику роль щодо: формування просторової мобільності населення (прагнення доступу до вищих пенсійних виплат інших країн з ймовірним працевлаштуванням); рееміграції після виїзду за кордон з можливістю отримання на батьківщині пенсійного забезпечення і припинення практики працевлаштування за кордоном.

Статистичні дані свідчать, що за період 2000-2017 років розмір пенсій для громадян України зріс майже у 36 раз. Однак в Україні розмір пенсійних виплат, як і у випадку заробітної плати, суттєво поступається сусіднім державам. Станом на 2017 рік середній розмір пенсії в Україні становив 62 дол. США, коли в Угорщині – 116 дол. США, Польщі – 413 дол., Франції – 1142 дол., Італії – 1300 дол., США – 1500 дол., Великобританії – 2000 дол. [4].

У той же час фахівці стверджують, що ще до Майдану Україна витратила на пенсії 16 % ВВП; це був світовий рекорд, бо ж у нормальній країні на пенсії витрачається 8-9 % ВВП (висновки голови Стратегічної групи радників з підтримки реформ в Україні Івана Міклоша) [1]. Станом на 2018 рік видатки Пенсійного фонду України склали 10,9 % ВВП, а його дефіцит хоч і дещо скоротився, проте у вартісному вимірнику (97361 млн грн) залишається на дуже високому рівні.

Проблему дефіциту Пенсійного фонду України частково вирішує поетапне підняття пенсійного віку, в тому числі з вимогами з боку міжнародних організацій. Україна за пенсійним віком чоловіків (60 років) займає останні позиції в Європі. У той же час у сусідніх Польщі і Румунії пенсійний вік чоловіків встановлено на рівні 65 років, Угорщині – 63,5 років. Найвищий показник – у Греції й Ісландії (по 67 років), Італії (66,58 років), Португалії (66,33 років) [5]. В Україні з підняттям пенсійного віку розгортаються суб'єктивні політичні дискусії. Непопулярні соціальні рішення жорстко критикуються опозиційними силами, які не пропонують натомість реальних рішень проблеми. Незважаючи на те, що середня тривалість життя чоловіків сягає 65 років, підняття пенсійного віку є вимушеним кроком. Тривалість трудового життя сучасної людини зростає, і більшість наших громадян продовжує працювати після виходу на пенсію.

Незважаючи на те, що Україна витрачає на пенсії доволі значні кошти (підтвердженням цьому – частка видатків Пенсійного фонду України у ВВП країни), її система добровільного соціального страхування не є ефективною. Маємо задовільний рівень пенсійних та інших соціальних виплат. Це прямо відображається на недоліках соціального захисту активно-мобільних громадян України, зокрема зовнішніх трудових мігрантів.

У табл. 1 узагальнено особливості пенсійного забезпечення трудових мігрантів з України з погляду законодавчих і практичних протиріч.

Законодавчі і практичні особливості пенсійного забезпечення
українських трудових мігрантів

Положення законодавства	Законодавчі протиріччя і практика
<p>Право отримання виплат з Пенсійного фонду України, проживаючи на території іншої країни:</p> <p>1) для осіб, які перебувають за кордоном:</p> <ul style="list-style-type: none"> - якщо особа отримала таке право за віком до виїзду; - якщо особа досягнула віку 65 років (соціальна пенсія); <p>2) для осіб, які працювали за кордоном і повернулись:</p> <ul style="list-style-type: none"> - якщо особа отримала таке право за віком, перебуваючи за кордоном, але має 15 років страхового стажу (підвищення у 2018 році до 25 років), повернулась в Україну, зареєструвала місце проживання та особисто звернулась до органів Пенсійного фонду України; - якщо особа працювала в країні, з якою Україна уклала договір про взаємний соціальний захист і пенсійне забезпечення, та долучила свій трудовий стаж за кордоном до трудового стажу, здобутого на батьківщині 	<p>Реалізація права за наявності договору між Україною та країною працевлаштування про взаємний соціальний захист і пенсійне забезпечення</p> <p>За відсутності міжнародного договору, виплата пенсії протягом 6 місяців після виїзду за кордон з подальшим припиненням виплат</p> <p>Бюрократизм працівників територіальних органів Пенсійного фонду України (суб'єктивний спротив працівників консультування та оформлення виплат з врахуванням трудового стажу мігрантів за кордоном)</p> <p>Незнання, небажання трудових мігрантів враховувати трудовий стаж за кордоном, часта практика формальної зайнятості чи перебування на реєстрації в Державній службі зайнятості України та одночасна сезонна зайнятість за кордоном тощо</p>
<p>Право отримання виплат з пенсійних фондів інших країн:</p> <p>1) для осіб, які працювали за кордоном і мають право на іноземну пенсію:</p> <ul style="list-style-type: none"> - якщо особа працювала в Латвії, Литві, Естонії, Чехії, Словаччині, Болгарії, Польщі, Естонії, Португалії більше 1 року, у разі втрати працездатності (настання інвалідності, досягнення пенсійного віку) або в разі втрати годувальника; - якщо особа здобула належний трудовий стаж та досягла певного віку згідно законодавства країни працевлаштування 	<p>Практика подвійного пенсійного забезпечення трудовими мігрантами, часто приховувана через страх позбавлення такого права на батьківщині</p> <p>Недовіра громадян до судової системи (відстоювання права на виплату пенсій) та якісних юридичних послуг</p>

Джерело: складено автором.

Основним механізмом соціального захисту мобільних категорій громадян України за кордоном є *угоди про взаємне працевлаштування, соціальний захист і пенсійне забезпечення*. Їх відсутність ускладнює реалізацію прав на соціальний захист. На офіційному сайті Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини можна знайти зведення усіх чинних угод такого типу. Загалом підписано 14 двосторонніх міждержавних угод, 15 міждержавних угод і 9 міжвідомчих договорів. Серед країн-учасників фігурують такі стратегічні реципієнти для громадян України, як Польща, Чехія, Словаччина, Росія (держави-сусіди), Португалія, Іспанія.

Незважаючи на дію Європейської конвенції про правовий статус трудівників-мігрантів, бажаним є узгодження правових питань щодо соціального захисту з такими стратегічними партнерами України, як Італія, Німеччина, Великобританія, Греція, Румунія. Особливо актуальним є питання відносно українсько-італійської міграційної системи. Право на пенсію Італії мають особи з 20-річним трудовим

стажем у віці 66 років. Для багатьох громадян України це недосяжний показник і після повернення на батьківщину вони отримують мінімальну соціальну пенсію.

Потребують оновлення двосторонні врегулювання питань соціального захисту і працевлаштування між Україною та Угорщиною. Питання транскордонної просторової мобільності на українсько-угорському прикордонні наразі несправедливо залишається поза увагою українських науковців та експертів. Натомість це дуже специфічна міграційна система. На відміну від українсько-польського прикордоння, рівень асиміляції прикордонних районів Закарпаття є дуже високим, що може спекулюватись у політичній площині з загрозою порушення територіальної цілісності України.

У цілому ефективна система соціального захисту активно-мобільних осіб громадян України відіграє дуже велике значення для забезпечення циркулюючих міграцій, стимулювання рееміграції, а також легальних форм трудової міграції. Особливої уваги потребує вітчизняна система пенсійного забезпечення. Актуальним є поєднання солідарної і накопичувальної систем пенсійного забезпечення. Слід підтримувати подальший розвиток недержавних пенсійних фондів, страхових компаній зі страхування життя, а також банківських установ, які пропонують програми пенсійних заощаджень. Для мігрантів слід і надалі зберігати добровільний принцип страхових відшкодувань, створюючи при цьому сприятливі умови для акумуляції коштів на рахунках банків та недержавних пенсійних фондів.

Література

1. Міклош І. Україна встановила світовий рекорд за витратами на пенсії [Електронний ресурс] / Іван Міклош // ЗІК. – 2018. – 12 лют. – Режим доступу : https://zik.ua/news/2018/02/12/ivan_miklosh_ukraina_vstanovyla_svitovyy_rekord_za_vytratamy_na_pensii_1264145
2. Кравченко М. В. Наслідки глобальної міграції для вітчизняної системи соціального захисту / М. В. Кравченко // Актуальні проблеми державного управління. – 2012. – № 1. – С. 441-448.
3. Конституція України : Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
4. Украинские пенсии сравнили с мировыми. Как выжить? [Електронний ресурс] // Факти. – 2017. – 30 січ. – Режим доступу : <https://fakty.ictv.ua/ru/ukraine/20170130-yak-vyzhyty-porivnyannya-ukrayinskyh-pensij-zi-svitovymy/>
5. Retirement Age Men. Europe : Trading economics [Electronic resource]. – Access : <https://tradingeconomics.com/country-list/retirement-age-men?continent=europe>

О.С. Гринькевич,
*к.е.н., доцент, докторант кафедри статистики економічного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка*

СУЧАСНІ ТRENДИ У ПОБУДОВІ РЕЙТИНГІВ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ У ВИЩІЙ ОСВІТІ

Сучасний розвиток національних систем вищої освіти (СВО) та управління конкурентоспроможністю її традиційних провайдерів – закладів вищої освіти (ЗВО) неможливо уявити без рейтингів. Цей інструмент став потужним регулятором не лише у виборі абітурієнтами закладу для подальшого навчання, але й рішень уряду і працедавців у визначенні кращих об'єктів інвестування. Натомість в академічному середовищі та практиці менеджменту вищої освіти не поодинокими стають критичні зауваження щодо прозорості методик рейтингування, оцінювання ЗВО на основі суб'єктивних думок експертів, обґрунтованості використання рейтингів у розподілі бюджетних ресурсів на підтримку «вибраних» ЗВО. Саме ці критичні зауваження значною мірою обумовили сучасні тренди у розвитку національних і міжнародних рейтингів конкурентоспроможності.

Першою найбільш помітною тенденцією в розвитку систем рейтингування ЗВО є зростання різноманітності рейтингів за територіальною, галузевою ознаками чи певною групою критеріїв конкурентоспроможності. Наприклад, британська компанія Quacquarelli Symonds (QS) крім глобального дослідження – міжнародного рейтингу QS World University Rankings, пропонує рейтинги ЗВО за освітніми програмами та спеціальностями (The QS World University Rankings by Subject), рівнем працевлаштування випускників і співпрацею з працедавцями (QS Graduate Employability Rankings), рейтинги міст світу для здобуття вищої освіти (QS Best Student Cities) [7].

У 2018 році учасники методологічного семінару «Концептуальні засади розроблення Національного рейтингу ЗВО» Національної академії педагогічних наук (Україна) запропонували внести доповнення до чинного законодавства про вищу освіту щодо побудови і використання Національного рейтингу ЗВО України. Серед основних завдань національного рейтингу – стимулювання ЗВО до «підвищення інституційної конкурентоспроможності, обґрунтування рішень про надання статусу національного закладу або дослідницького університету, державна підтримка кращих ЗВО [2]. Автори ідеї пропонують дві версії рейтингу – загальну, що визначає позицію кожного ЗВО за визначеними критеріями досягнень та галузеву, яка враховує досягнення ЗВО у певній галузі знань.

Бізнес-видання «Кіплінгер» (Kiplinger) регулярно публікує результати інтегрального оцінювання університетів і коледжів США за критеріями якості вищої освіти (55 %) та її економічної ефективності (45 %) [8]. У 2017 році методологія побудови рейтингу ЗВО передбачала використання трьох груп показників [4], які враховували академічну якість вищої освіти, її вартість і фінансову допомогу студентам. У процедурі оцінювання використовують такі категорії як об'єкти вимірювання:

– конкурентоспроможність ЗВО, яку оцінюють показниками кількості прийнятих заяв, відсотком зарахованих з тих, які подали заяви для вступу, а також часткою зарахованих з високим конкурентним балом;

– рівень випуску, який оцінюють за відсотком студентів, які вчасно завершили чотирирічну програму підготовки бакалавра відповідно до визначеного бюджету;

– академічна підтримка студентів, що визначається відсотком першокурсників, які продовжують навчання, а також кількістю студентів на одного викладача ЗВО;

– вартість навчання і фінансова допомога, яку вимірюють з урахуванням різних типів ЗВО (приватні гуманітарні коледжі, приватні університети та державні коледжі) за показниками загальної суми витрат на навчання, проживання, харчування, а також розміром допомоги для тих студентів, які її потребують або ж додатково заохочуються;

– заборгованість студентів, яку оцінюють середньою величиною боргу за навчання серед студентів, які завершують навчання, а також відсотком тих, які беруть позику;

– заробітна плата випускника ЗВО, яку оцінюють медіанними доходами тих випускників, які отримували федеральну фінансову допомогу, через десять років після вступу до ЗВО.

У 2017 році оприлюднено перший Московський міжнародний рейтинг ЗВО «Три місії університету» (MosIUR «The Three University Missions») [1]. Розробники пов'язують його принципову новизну з тим, що він оцінює три головні місії університету: освітню (важливість 45 %), наукову (важливість 25 %) і взаємодію університету з суспільством (важливість 30 %). Ознайомлення з методикою побудови Рейтингу MosIUR «The Three University Missions» дає підстави стверджувати, що заявлена укладачами третя місія університету – взаємодія з суспільством як об'єкт оцінювання, не зовсім ґрунтовно та об'єктивно оцінена конкретними індикаторами. Серед цих індикаторів немає показників, що характеризують участь ЗВО у вирішенні конкретних суспільних проблем регіону діяльності ЗВО, участь у проєктах соціальної відповідальності, навчання студентів з обмеженими можливостями тощо.

Другим трендом в розвитку систем рейтингування у вищій освіті є розвиток методик побудови традиційних рейтингів університетів з урахуванням інтересів зацікавлених у них сторін. На засіданнях членів Наглядової ради з академічного рейтингування та якості освіти Міжнародної експертної групи з рейтингування (IREG Observatory) 2017 року зазначалося, що напрямами удосконалення існуючих методик рейтингування у вищій освіті має стати оцінка реального внеску ЗВО у розвиток економіки і суспільства, інноваційна діяльність, зв'язок з ринком праці та досягнення світового рівня ЗВО [4]. Результат удосконалення методик інтегрального оцінювання ЗВО на міжнародному та національному рівнях – розширення переліку індикаторів в існуючих рейтингах, коригування їхньої важливості з урахуванням національної та регіональної специфіки діяльності ЗВО.

Третім помітним трендом стає розширення традиційних міжнародних рейтингів університетів за рахунок нових країн та їх університетів. В останні десятиріччя перелік перших ста найкращих університетів у рейтингах глобальної конкурентоспроможності змінюється значно динамічніше. Це пов'язано з запровадженням амбітних національних проєктів у Китаї, Португалії, Росії, Сінгапурі, Японії, інших країнах світу, які поставили стратегічне завдання розширити представництво своїх університетів у рейтингах глобальної конкурентоспроможності. Наприклад, у 2013 році в Росії розпочато реалізацію Національного проєкту 5-100 з підвищення конкурентоспроможності російських університетів серед світових науково-освітніх центрів. Мета Проєкту 5-100 – до 2020 року увійти до списку топ-100 кращих університетів світу щонайменше з п'ятьма ЗВО [3]. Для реалізації поставленої мети Міністерство освіти і науки РФ відібрало 15 університетів. За висновками російських експертів таке завдання виявилось досить складним для досягнення і одна з головних причин – нестача фінансових ресурсів.

Кожний з університетів російського Проекту 5-100 має сукупний бюджет 118-120 млн дол., тоді як для потрапляння у міжнародні рейтинги топ-100, за оцінками експертів, бюджет ЗВО має бути у 40 разів більшим [1].

Таким чином зміна інституційного середовища розвитку вищої освіти, вимог до її продуктів та ефективності функціонування, розвиток сучасних цифрових технологій позначаються на критеріях оцінювання конкурентоспроможності освітніх систем та її інститутів. Такими критеріями стають не лише якість, але й соціальна й економічна ефективність ЗВО, їх здатність активно реагувати на зміни та виклики глобального масштабу.

Література

1. В РГГУ состоялась презентация Московского международного рейтинга «Три миссии университета» [Электронный ресурс] / Официальный сайт Российского государственного гуманитарного университета. – URL : <https://www.rsuh.ru/news/detail.php?ID=15815>.

2. Концептуальні засади розроблення Національного рейтингу закладів вищої освіти : рекомендації методологічного семінару НАПН України (проект від 22 берез. 2018 р.). – Київ : Нац. акад. пед. наук України, 2018. – 11 с.

3. Российское образование мирового класса [Электронный ресурс] / Официальный сайт Проекта 5-100. – URL : <https://5top100.ru/about/more-about>.

4. Топ 200 Україна 2017 : Інноваційність і суспільна затребуваність – головні критерії діяльності університетів [Електронний ресурс] / Центр міжнародних проектів «Євроосвіта». – URL : <http://www.eurosvita.net/index.php/?category=1&id=5209>.

5. Pitsker K. How We Rank the Best College Values [Electronic resource] / K. Pitsker // Kiplinger. – URL : <https://www.kiplinger.com/article/college/T014-C000-S002-how-we-rank-the-best-college-values-2018.html>.

6. The Times Higher Education World University Rankings 2018 [Electronic resource]. – URL : https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2018/world-ranking#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats.

7. University Rankings [Electronic resource] / Quacquarelli Symonds (QS). – URL : <https://www.topuniversities.com/university-rankings>.

8. Value for Money Rankings [Electronic resource] / Kiplinger. – URL : <http://ireg-observatory.org/en/767-value-for-money-rankings-from-kiplinger>.

Л.Г. Данилюк,

*к.е.н., доцент, завідувач кафедри менеджменту організації
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

В.А Данилюк,

аналітик-проектант компанії Netrix S.A.

METODY ZARZĄDZANIA AKTYWAMI BANKÓW KOMERCYJNYCH W POLSCE

Jednym z kluczowych elementów skutecznej działalności banków komercyjnych jest kompleks działań mających na celu optymalne zarządzanie ich aktywami i pasywami, co wiąże się z koniecznością realizacji dwóch ważnych zadań: po pierwsze, zapewnienie płynności banku i odpowiednio, utrzymania właściwego poziomu jego stabilności

finansowej na rynku; po drugie, zapewnienie maksymalnej wydajności operacji bankowych, co jest warunkiem koniecznym działalności dochodowej banku komercyjnego jak przedsiębiorstwa.

W praktyce realizacja tych zadań może być zapewniona tylko przy zastosowaniu kompleksu działań, ukierunkowanych na osiągnięcie maksymalnej efektywności zarządzania aktywami i pasywami banku komercyjnego, czyli zrównoważenia struktury zaangażowanych przez bank środków i wykonanych inwestycji dla stworzenia optymalnych warunków dla utrzymania płynności, pomimo utrzymania zysku z dokonywanych na rynku finansowym operacji.

Zarządzaniem aktywami jest rozumiane jako sposób i kolejność wykorzystania własnych i pozyskanych środków. Banki muszą tak dysponować środkami w aktywach, aby, z jednej strony, przynosiły one odpowiedni dochód, a z drugiej - nie wzrastało ryzyko banku utraty pieniędzy.

Na podstawie analizy struktury aktywów w przekroju poszczególnych grup, rodzajów ich i jak także określonych zapadalności oraz dynamiki samych aktywów w określonym okresie czasu, bank może przenosić środki z jednego rodzaju aktywów na inne przy stałych źródłach otrzymywania środków pieniężnych lub pojawieniu się nowych środków. W ten sposób rozmieszcza aktywa w taki sposób, aby zapewnić kształtowanie się najbardziej akceptowanej struktury z punktu widzenia niezawodności alokacji uwzględniającej dochód.

Optymalny model kształtowania aktywów i pasywów instytucji bankowej powinien być podstawą do podejmowania decyzji na realizację co do świadczenia różnego rodzaju usług dla klientów. Istnieje wówczas potrzeba przedstawienia określenia każdego elementu systemu, który pozwoli określić odpowiednie ukierunkowanie środków regulacyjnych wewnątrz samego banku, tak aby zapewnić mu płynność. Podstawowymi elementami takiego systemu zarządzania aktywami i pasywami mogą być:

1) obliczanie i kontrola płynności pozycji na podstawie specjalnego pogrupowania aktywów i pasywów bilansu banku;

2) zarządzanie zasobami zgodnie z zapotrzebowaniem płynnych środków;

3) regulacja przepływów pieniężnych w ramach całego portfela bankowego.

Specyfiką pierwszego elementu jest wyodrębnienie poszczególnych grupy aktywów według kryterium ich rentowności i możliwości wykorzystania do obliczeń. Pasywa w tej pozycji mają przypisane odpowiedni czas i obowiązki zwrotu do kredytodawcy. Szczególnie ważne jest, aby podczas zmiany klasyfikacji aktywów i pasywów zwrócić uwagę oddzielnie na grupy, które poprawiają lub pogarszają ogólną płynność banku komercyjnego. Dla realizacji tego zadania wskazane jest wyróżnić następujące grupy aktywów: A1 – płynne, nieprzynoszące dochodu; A2 – płynne dochodowe; A3 – krótkoterminowe płynne; A4 – inne aktywa banku, przynoszące dochód; A5 – długoterminowych inwestycji; A6 – aktywa o niskim poziomie płynności; A7 – stracone w sprawie zwrotu majątku.

Podana klasyfikacja aktywów pozwala rzeczywiście ocenić ogólny potencjał płynności banku komercyjnego z punktu widzenia posiadania przez niego środków w celu wypełnienia swoich zobowiązań płatniczych. Suma pozostałości środków dla grup A1, A2, A3 określa ten potencjał z punktu widzenia możliwości realizacji wymagań klientów na pozyskiwanie środków z bieżących i rachunków depozytowych lub kredytu. Z drugiej strony, całkowita wielkość grup aktywów A4, A5, A6, A7 odzwierciedla ten poziom inwestycji, który negatywnie odbija się na płynności bilansu banku. Stosunek między kwotami tych grup wskazuje na potencjalne możliwości banku rozliczać się według swoich zobowiązań płatniczych, przy jednoczesnym uzyskaniu dochodu z inwestycji w odpowiednie aktywa.

Podstawą grupowania pasywów banku komercyjnego stanowi majątek banku na te lub inne zasoby i jego zobowiązania odnośnie ich zwrotu. Tak więc, pasywa banku

komercyjnego mogą być podzielone na następujące grupy: P1 – kapitał banku; P2 – środki na żądanie innych banków; P3 – środki na żądanie klientów banku; P4 – krótkoterminowe kredyty innych banków; P5 – krótkoterminowe depozyty klientów banku; P6 – pilne pozyskane zasoby; P7 – papiery wartościowe własnego długu.

Klasyfikacja pasywów według określonych grup daje możliwość komercyjnego banku ocenić wartość bieżących potrzeb dla realizacji zobowiązań wobec klientów, co ustala się sumą grup P2, P3, P4 i P5. Ich ogólny wzrost może prowadzić do pogorszenia płynności banku. W tym samym czasie inna część pasywów (P1, P6, P7) znacznie mniejszym stopniu determinuje potrzebę banku komercyjnego w płynnych aktywach i tworzy to stosunkowo stabilną część zobowiązań, które mogą być użyte do umieszczenia w dochodowe inwestycji.

Wymienione grupowanie aktywów i pasywów bilansu banku może być podstawą do obliczenia pozycji płynności banku komercyjnego (LP), co wskazuje na taką strukturę jego bilansu, która zapewnia możliwość rozliczać się z zobowiązaniami wobec klientów w bieżącym okresie:

$$LP = A1 + A2 + A3 - P2 - P3 - P4 - P5$$

Dodatnia wartość wskaźnika LP wskazuje na wystarczający poziom płynności banku komercyjnego i jego zdolność rozliczania się ze wszystkimi grupami inwestorów i wierzycieli w bieżącym okresie. Dlatego, dodatnia wartość pozycji płynności świadczy o poprawnym prowadzeniu metod zarządzania banku w obszarze zarządzania aktywami i pasywami uwzględniającego odpowiedni poziom płynności. Z drugiej strony, negatywny wynik obliczeń LP spowodowany brakiem środków w banku świadczy o tym, że bank ma kłopoty, aby rozliczyć się ze wszystkimi swoimi klientami na w bieżącym okresie. Wynik ten może świadczyć o niewłaściwym (zbyt ryzykownym) kształtowaniu struktury aktywów, co nie odpowiada strukturze zaangażowanych przez bank środków. Odpowiednio do tego należy podjąć działania o przegrupowaniu aktywów w taki sposób, aby zasilić jedną z grup A1, A2 lub A3.

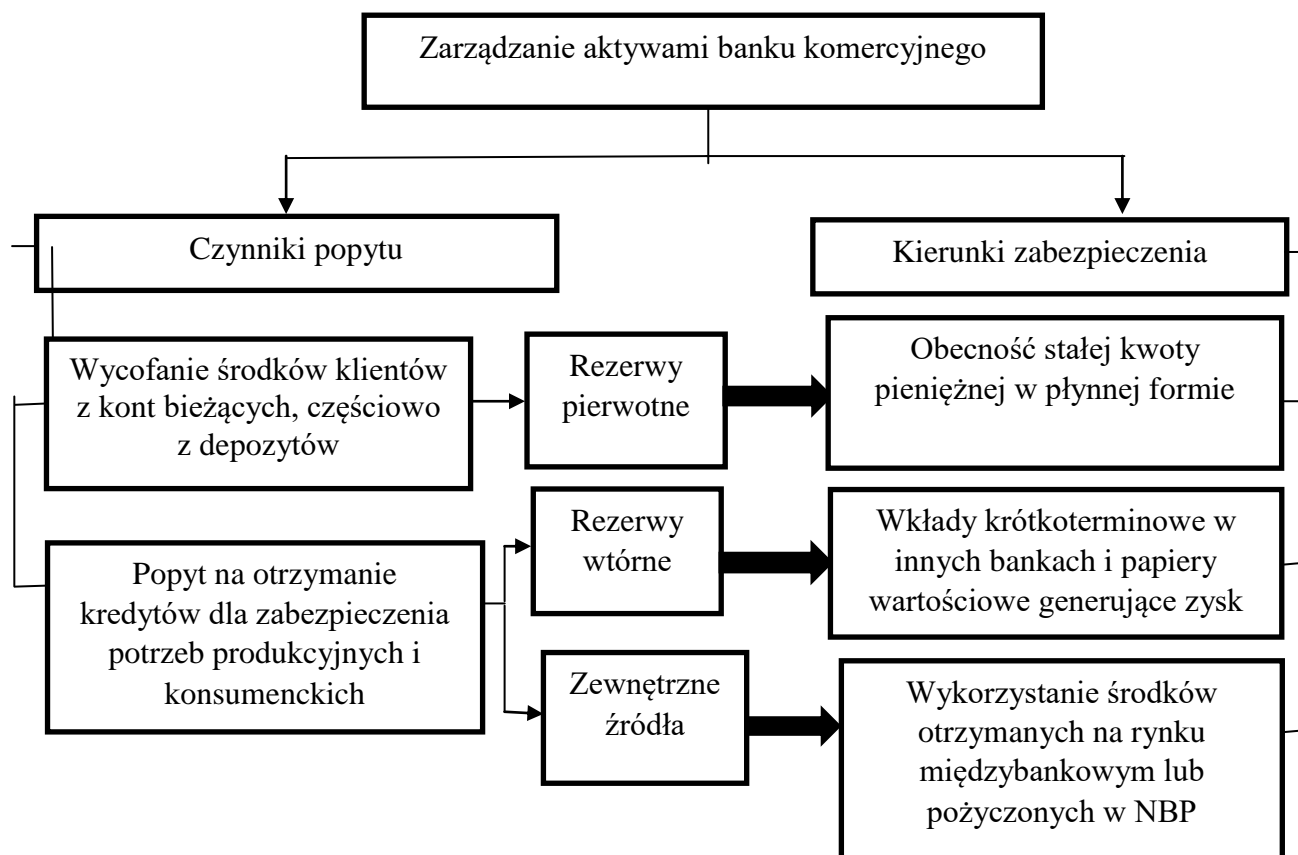
Ogólnym warunkiem skuteczności tego kierunku regulacji bankowej w zakresie płynności jest opracowanie systemu codziennego zbierania i analizy informacji o prowadzonych bankiem komercyjnym operacji finansowych. Celem jest odniesienie ich do jednej z grup klasyfikacyjnych aktywów i pasywów, co pozwala wyciągnąć wnioski i podjąć decyzje zarządzających na poziomie całego banku.

Drugi element regulacji płynności banku komercyjnego, to system działań w zakresie zarządzania wkładami bankowymi według czynników kształtujących popyt na aktywa. Chodzi tutaj o dwa kluczowe czynniki określające zapotrzebowanie klientów banku na gotówkę. Zatem zapotrzebowanie samego banku komercyjnego na aktywa może przybrać następujące strategie: z jednej strony jest to konieczność wycofania się jakiegokolwiek części lub całej kwoty salda depozytów na żądanie (rachunki bieżące) osoby prawnej lub osoby fizycznej, a z drugiej będzie to wniosek o kredyt dla zaspokojenia produkcyjnych lub konsumpcyjnych potrzeb kredytobiorcy.

Zadowolenie klientów z obsługi kredytu jest jednym z najważniejszych warunków utrzymania trwałych pozycji na rynku usług bankowych i utrzymania wysokiego poziomu konkurencyjności banku komercyjnego. Możliwość przyznawania pożyczki powinna być niezbędnie zabezpieczona, ze względu na dużą płynność aktywa. Zabezpieczenie dla banku ma umożliwić określenie odpowiednich procesów zarządzania płynnością, co pozwoli stabilnie funkcjonować mu na rynku finansowym.

Dlatego zarządzanie aktywami i ich dyspozycja powinna odbywać się na podstawie wyraźnego rozgraniczenia ewentualnego żądania wycofania środków z rachunków bieżących i popytu na kredyty z tym, aby utrzymanie płynności banku komercyjnego nie powodowało nadmiernych strat jego rentowności.

Praktyczne rozwiązanie tego zadania może być realizowane poprzez zarządzanie pierwotne i wtórne rezerwami instytucji bankowych, a także aktywizację możliwości korzystania z zewnętrznych źródeł zasilenia w środki płynne. Przy takim podejściu należy zastosować rozdzielić czynniki popytu, które wymagają płynnych środków. Powinno być to dokonane w ten sposób, aby bank miał do dyspozycji wystarczającą ilość podstawowych rezerw, a oczekiwany popyt na kredyty satysfakcjonowałby klient, bowiem otrzymywałby go z minimalnym opóźnieniem. W tym przypadku środkiem zaspokojenia tego popytu mogą być wtórne rezerwy, jak i możliwości pozyskania płynnych środków ze źródeł zewnętrznych (rys. 1).

źródło: WĄSOWSKI A, *Ekonomika i finanse banku komercyjnego*, s. 29.

Rys. 1. Schemat zarządzania aktywami banku komercyjnego, według zapotrzebowania klientów na płynne środki

Trzeci element systemu zarządzania aktywami i pasywami banku komercyjnego, to metoda regulacji przepływów pieniężnych w ramach całego portfela bankowego. Podstawowymi parametrami są wielkości inwestycji w poszczególne rodzaje aktywów, rentowność tych inwestycji i terminy ich rozmieszczenia, ilości osiągnięcia różnych rodzajów zasobów, ich cena (czyli wielkość procentowa wypłat) i terminy spłaty. Praktyczne znaczenie tej metody polega na utrzymaniu płynności banku komercyjnego poprzez obowiązkowe zakładanie określonych grup zaangażowanych pasywów za konkretnymi aktywami. Przy tym chodzi nie tylko o stosowanie nadmiernej szczegółowości przepływów pieniężnych, dla której należałoby śledzić ruch każdej złotówki pod kątem wykorzystania ich w aktywnych operacjach ze względu na sumę i terminy. Dopuszczalne może być uznanie tego za praktykę szczególnego grupowania

акtywów i pasywów w celu zrównoważonego wykorzystania zasobów. Następnie wytyczenie kierunków przepływów pieniężnych z kwot pozyskanych środków w te rodzaje inwestycji, które według terminów i rentowności adekwatnie odnoszą się do zapotrzebowania kredytowego.

Oferowany model zarządzania aktywami i pasywami może być podstawą do optymalizacji zarządzania relacjami bankowymi. Mogą z niego skorzystać banki komercyjne, zapewniając sobie tym samym z jednej strony odpowiednią rentowność jako kluczowy parametr związany realizacją interesów właścicieli (akcjonariuszy) w działalności banku. Z drugiej strony utrzymywanie optymalnego poziomu płynności jako podstawowego czynnika określającego możliwości banku, który odpowiada za swoje zobowiązania, co jest zgodne z interesami inwestorów i kredytobiorców.

Wszystkie powyższe kierunki regulacji płynności banku komercyjnego w systemie środków zarządzania jego aktywami i pasywami najlepiej stosować w kompleksowo, ponieważ uzupełniają się wzajemnie, mogą stworzyć optymalne warunki do skutecznego zrównoważenia różnych gatunków pozyskanych zasobów i inwestycji, a w konsekwencji skutkować utrzymaniem odpowiedniego poziomu stabilności finansowej instytucji bankowej.

BIBLIOGRAFIA

1. BONDARENKO L., *Pojęcia portfela kredytowego banku komercyjnego*, KNEU, Kyiv 2014.
2. CAPIGA M., *Finanse banków*, Oficyna Wolters Kluwer business, Warszawa 2011.
3. GABRUSEWICZ W., *Analiza finansowa przedsiębiorstwa. Teoria i zastosowanie*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2014.
4. GRIFFIN R.W., *Podstawy zarządzania organizacjami*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013.
5. Herasymovych A.M. *Analiza działalności bankowej: Podręcznik* // Kyiv : KNEU, 2011r.
6. WĄSOWSKI W., *Ekonomika i finanse banku komercyjnego*, Difin, Warszawa 2004.

Л.І. Лелик,

*к.е.н., доцент, професор Міжнародної Кадрової Академії,
директор Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

В.М. Гринькевич,

*к.т.н., доцент кафедри менеджменту організації
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

ВИКОРИСТАННЯ РЕЙТИНГІВ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ І МЕНЕДЖМЕНТІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стратегічне управління сучасними закладами вищої освіти (ЗВО) потребує врахування комплексу критеріїв і показників конкурентоспроможності. Їх значення вказує на позицію ЗВО на міжнародному і національному ринках освітніх послуг, здатність конкурувати за абітурієнтів, фінансові та інші ресурси. Одним із інструментів, які використовують стейкхолдери вищої освіти у прийнятті рішень за

набором показників і критеріїв, все частіше виступають міжнародні і національні рейтинги конкурентоспроможності.

Автори звіту «Рейтинги в інституційних стратегіях і процесах: вплив чи ілюзія?» («Rankings in Institutional Strategies and Processes (RISP): Impact or Illusion?»), який підготовлено за ініціативи Європейської асоціації університетів (European University Association – EUA) [4], вказують на те, що головною перевагою застосування рейтингів в управлінні ЗВО є підвищення рівня поінформованості про зміну динамічного інституційного середовища у вищій освіті у міжнародній індустрії освіти, особливо у відповідь на зростання уваги до якості та ефективності.

Експерти з питань інтегрального оцінювання у вищій освіті [1, 4; 5; 6] стверджують, що популярність рейтингів пов'язана з їх використанням різними групами стейкхолдерів, а саме:

- абітурієнтам рейтинги допомагають здійснювати обґрунтований вибір країни, міста, ЗВО для здобуття вищої освіти залежно від особистих інтересів і здібностей, фінансових та інших чинників;

- закладам вищої освіти рейтингові таблиці пропонують порівняльні дані щодо сильних і слабких сторін їх діяльності, а відповідно – стимулюють формувати стратегії підвищення конкурентоспроможності у глобальному та національному освітньому просторі;

- для працедавців рейтинги можуть слугувати орієнтиром у вирішенні питань кадрової політики, виборі ЗВО для співпраці у реалізації інноваційних та інших проектів розвитку;

- для політиків, які впливають на розвиток систем вищої освіти країни чи регіону, рейтинги є інструментом для аналізу якості освітньої та інших видів діяльності ЗВО, ефективності їх фінансування, розподілу бюджетних та інших фінансових ресурсів, створення програм підтримки кращих ЗВО та підвищення конкурентоспроможності регіональних і національних систем вищої освіти (СВО).

Поряд із зазначеними вище напрямками використання рейтингів у вищій освіті, такі інтегральні оцінки на міжнародному рівні впливають на національні програми інтернаціоналізації СВО, академічну мобільність і міграційну політику [1].

У табл. 1 систематизовано напрями використання інтегральних оцінок конкурентоспроможності систем вищої освіти різного рівня з урахуванням інтересів і потреб різних груп внутрішніх і зовнішніх стейкхолдерів.

Таблиця 1

Напрями використання інтегральних оцінок/рейтингів у вищій освіті

Об'єкт інтегральної оцінки	Основні завдання оцінювання	Стейкхолдери вищої освіти
Освітні програми, спеціальності у ЗВО	<ul style="list-style-type: none"> – Вибір спеціальності та освітньої програми – Оцінка якості освітніх програм – Стимулювання розробки конкурентних освітніх програм 	<ul style="list-style-type: none"> – Абітурієнти – Студенти – Керівники кафедр, факультетів ЗВО – Працедавці
Викладачі і дослідники ЗВО	<ul style="list-style-type: none"> – Визначення кращих працівників ЗВО – Удосконалення системи мотивації персоналу ЗВО, яка базується на результатах роботи 	<ul style="list-style-type: none"> – Викладачі і дослідники ЗВО – Студенти – Керівники кафедр, факультетів ЗВО

Заклади вищої освіти	<ul style="list-style-type: none"> – Визначення кращих ЗВО, його підрозділів для навчання, наукових досліджень, пошуку потенційних працівників – Удосконалення менеджменту ЗВО, його підрозділів – Розробка стратегій розвитку ЗВО, його підрозділів 	<ul style="list-style-type: none"> – Абітурієнти – Керівники ЗВО – Працедавці – Органи державного і регіонального управління у вищій освіті
Системи вищої освіти регіону, країни	<ul style="list-style-type: none"> – Визначення кращих регіонів і країн для здобуття вищої освіти – Аналіз інтелектуального та інноваційного потенціалу регіону, країни – Вибір інвестиційно привабливих регіонів за критерієм конкурентоспроможності СВО регіону, країни – Розробка стратегій розвитку СВО регіону, країни 	<ul style="list-style-type: none"> – Абітурієнти – Працедавці – Органи державного і регіонального управління у вищій освіті – Центральні і регіональні органи влади

Джерело: складено авторами з використанням [1, 3-6].

Отже, рейтинги конкурентоспроможності ЗВО та освітніх систем національного й регіонального рівнів є особливим інструментом ухвалення рішень у вищій освіті. Водночас суб'єктам публічного управління та менеджерам ЗВО важливо знати, наскільки критерії та показники інтегрального оцінювання у глобальних і національних рейтингах є важливими для забезпечення конкурентоспроможності конкретного ЗВО, особливо з урахуванням масштабів його діяльності, цілей, соціальних та економічних умов розвитку.

Література

1. Гринькевич О. С. Управління конкурентоспроможністю вищої освіти в Україні: інституційний аналіз і моніторинг : монографія / О. С. Гринькевич. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2018. – 462 с.
2. Дослідницькі університети: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні : монографія / [А. Ф. Павленко, Л. Л. Антонюк, Н. В. Василькова та ін.] ; за заг. ред. д.е.н., проф. А. Ф. Павленка, д.е.н., проф. Л. Л. Антонюк. – Київ : КНЕУ, 2014. – 350 с.
3. Global Rankings and the Geopolitics of Higher Education / edited by Ellen Hazelkorn. – Oxford : Routledge, 2017. – 348 p.
4. Hazelkorn E. Rankings and the Reshaping of Higher Education: the Battle for World-Class Excellence / E. Hazelkorn. – London : Palgrave Macmillan, 2017. – 304 p.
5. IREG Guidelines for Stakeholders of Academic Rankings [Electronic resource] / IREG Observatory on Academic Ranking and Excellent (IREG Observatory). – URL : <http://ireg-observatory.org/en/pdf/IREG-Guidelines-04-aug-2015.pdf>.
6. Lim M. A. The building of weak expertise: the work of global university rankers [Electronic resource] / M. A. Lim // Higher Education. – 2017. – Access mode : <https://link.springer.com/article/10.1007/s10734-017-0147-8#citeas>. DOI 10.1007/s10734-017-0147-8.

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ США: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Україна переживає нову потужну хвилю міграції населення. На відміну від попередніх, її специфіка полягає в різкому посиленні вікової структурованості процесу в бік більш молодих груп. Включення у глобальний міграційний процес української молоді пов'язане з конкретними цілями, зокрема, зі здобуттям якісної освіти. На фоні активізації політики відкритості економіки України зростання освітнього міграційного потоку є великим ризиком втрат людського потенціалу. Водночас, при ефективній політиці держави, перш за все щодо створення належних умов для життя та праці українських громадян, ситуація може змінитися. Велику роль може відіграти дієва реформа у сфері освіти. Для її успішного проведення варто скористатися досвідом інших країн.

Для прикладу, у США формування сучасної системи вищої освіти мало своєї закономірності й особливості. Якщо узагальнити інформацію про ті чи інші виклики у житті та розвитку американського суспільства, то можна виокремити історичний, географічний, організаційний, соціально-економічний, культурний, політичний, інституційний, мотиваційний та інші чинники розбудови національної системи освіти.

Історичний чинник. Заснування у США перших штатів має прямий зв'язок з становленням національної системи освіти. Перші 13 колоній, котрі виникли на північно-східному, а згодом і східному узбережжі країни, створили плацдарм для подальшого розвитку й територіальної організації мережі навчальних закладів. Саме освоєння території європейцями започаткувало ідею створення освітніх навчальних центрів, подібних до британських.

Культурний чинник. Нині у США усе східне узбережжя представлене найбільшою кількістю навчальних закладів, які є у країні. Серед пересічних громадян воно зветься «New England» (у перекладі «Нова Англія») і включає такі штати як Коннектикут, Массачусетс, Мен, Нью-Гемпшир, Род-Айленд, Вермонт. Саме в університетах цих штатів організація сучасної системи освіти має місце тяглість процесу передачі досвіду, технологій, людських і інших ресурсів зі Старої Європи. Водночас, час наклав свої особливості. В університетах масово прагнуть вчитися представники таких країн, як Китай та інших азійських країн (на відміну від британських, де посилено представлений мусульманський світ). Це накладає свої штампи на організацію системи освіти.

Економічний чинник. Заклади вищої освіти США мають сьогодні одні з найкращих рейтингів серед навчальних закладів у світі. Одним з дієвих чинників якості їх функціонування є платність освітніх послуг. Цікаво, що найвищі показники вартості освітніх послуг знову ж таки припадають на університети регіону «New England» (хоча є й інші приклади) (табл. 1). При цьому для молоді, яка прагне вчитися, є достатня кількість способів оплатити навчання – від стипендій, грантів, кредитів, до банальної зайнятості на умовах найму у різних сферах економіки у позаурочний час (репетиторство, громадське харчування, торгівля, догляд за хворими і дітьми і т. п.).

Стосовно американської специфіки оплати за навчання варто вказати й таке. США є унікальною країною, де «працює» у цьому питанні фактор розподілу на штати. Це якраз і впливає на оплату навчання. Якщо студент прописаний в іншому

штаті, ніж той, де знаходиться університет (чи пробує поступити у цей університет), то він платить як іноземний громадянин. Іншими словами, дешево за навчання платять лише студенти з того ж штату, в якому знаходиться університет. Це зменшує освітню міграцію, «прив'язує» випускників до тих регіонів, у яких вони формувалися як професіонали.

Таблиця 1

Незалежні економічні показники стану системи освіти у розрізі штатів США*

1	Штат	Загальна кількість:				Середня ціна за навчання (для вихідців з інших штатів)	Співвідношення кількості студентів до навчального персоналу
		поданих заяв	прийнятих заяв	вступників (уже вступили)	заочників		
2	3	4	5	6	7	8	
1	Аляска	339	263	144	2,718	\$ 6,393	10.7
2	Алабама	48,797	36,839	17,795	23,264	\$ 5,368	16.6
3	Арканзас	19,603	17,078	10,808	11,181	\$ 5,161	16.3
4	Арізона	33,276	27,870	10,432	15,615	\$ 7,121	18.6
5	Каліфорнія	266,518	172,911	54,577	82,157	\$ 11,461**	14.4
6	Колорадо	51,705	36,058	14,420	18,811	\$ 8,821	19.7
7	Коннектикут*	60,265	35,503	11,497	18,359	\$ 12,936	12.7
8	Район Колумбії	35,380	16,348	6,201	4,473	\$ 13,989	8.9
9	Делавар	17,334	13,066	4,521	6,980	\$ 7,893	18.2
10	Флорида	77,542	53,498	21,190	56,376	\$ 8,843	16.3
11	Жоржі	95,097	59,786	28,922	36,455	\$ 6,756	15.2
12	Гавайї	5,079	3,382	2,127	3,282	\$ 3,690	13.8
13	Йова	44,683	37,977	15,875	15,137	\$ 10,783	13.8
14	Айдахо	10,945	9,050	5,333	10,292	\$ 6,836	13.9
15	Іллінойс	122,948	86,174	34,133	39,473	\$ 10,202	13.6
16	Індіана	101,685	81,821	37,576	49,032	\$ 9,651	14.4
17	Канзас	28,339	21,788	12,443	16,025	\$ 7,349	14.8
18	Кентуккі	41,229	32,340	16,667	24,066	\$ 6,863	14.5
19	Луїзіана	52,691	45,484	25,335	27,746	\$ 5,744	18.0
20	Массачусетс	159,329	100,911	34,191	46,978	\$ 12,830	13.3
21	Меріленд	63,458	39,904	13,379	19,927	\$ 10,117	13.9
22	Мең	17,376	11,453	4,731	6,674	\$ 9,865	15.9
23	Мічиган	110,967	86,944	37,324	62,464	\$ 9,085	17.7
24	Міннесота	52,159	37,924	19,580	34,144	\$ 10,212	14.5
25	Міссурі	60,632	48,425	22,156	38,318	\$ 8,183	14.9
26	Міссісіпі	29,305	18,985	9,172	8,120	\$ 5,582	16.0
27	Монтана	9,782	8,241	5,045	5,175	\$ 6,692	16.6
28	Пн. Кароліна	127,170	76,746	31,553	27,820	\$ 8,395	13.8
29	Пд. Дакота	7,911	6,546	4,550	3,400	\$ 5,548	16.4
30	Небраска	21,724	20,423	10,792	13,563	\$ 6,808	15.0

31	Нью-Гемпшир	33,547	22,531	6,498	8,689	\$ 12,276	16.2
32	Нью-Джерсі	129,267	66,899	18,576	39,184	\$ 9,094	15.5
33	Нью-Мексико	12,487	10,581	5,469	11,478	\$ 6,071	16.1
34	Невада	3,068	2,569	1,624	2,989	\$ 6,995	11.5
35	Нью-Йорк	336,847	210,346	67,668	94,222	\$ 11,037	14.0
36	Огайо	131,720	103,317	48,317	53,355	\$ 1,117	14.4
37	Оклахома	21,597	18,859	10,540	14,509	\$ 5,803	17.0
38	Орегон	25,936	20,742	7,369	5,034	\$ 12,046	14.2
39	Пенсільванія	226,449	145,665	50,958	56,339	\$ 11,784	13.7
40	Род-Айленд	36,655	21,950	7,106	9,640	\$ 12,896	14.8
41	Пд. Кароліна	45,498	33,852	14,203	12,738	\$ 7,947	15.7
42	Пд.Дакота	8,605	7,719	5,474	4,972	\$ 6,146	16.1
43	Теннессі	59,939	42,992	20,739	25,894	\$ 7,497	14.3
44	Техас	134,473	99,820	53,111	83,262	\$ 6,431	17.0
45	Юта	17,694	14,762	9,834	16,728	\$ 5,505	17.6
46	Вірджинія	118,319	72,610	27,200	21,749	\$ 10,084	13.6
47	Вермонт	19,847	13,944	4,769	4,038	\$ 13,164	11.9
48	Вашингтон	45,755	31,896	12,982	11,046	\$ 10,718	14.9
49	Вісконсин	71,058	55,233	23,701	28,221	\$ 9,722	15.6
50	Зах.Вірджинія	28,214	23,631	10,762	10,803	\$ 7,881	14.6
51	Вайомінг	2,029	1,516	1,073	1,488	\$ 5,988	15.1

Наведено за:

Integrated Postsecondary Education Data System (2016). National Center for Educational Statistics.

National Universities Ranking (2016). U.S. News and World Report. Retrieved February 22, 2016, from <http://colleges.usnews.rankingsandreviews.com/best-colleges>

* у таблиці (колонка 2) фоном виділено назви штатів регіону Нової Англії.

** у таблиці (колонка 7) фоном виділено штати з найвищою вартістю освітніх послуг.

Мотиваційний чинник. Про мотивацію студентів американських університетів до якісного навчання, відповідального ставлення до часу, а також про особливості оцінювання та контролю знань написано у численних працях. Конкретні спостереження наведу з власного досвіду. Так, суть організації процесу навчання студентів полягає у тому, що у кожному закладі існують чіткі та дуже строгі правила поведінки, котрих студент має дотримуватися аби успішно закінчити навчання. Це не означає, що саме навчання є важким чи обтяжливим. Воно показує готовність університету та викладачів викладатися «на повну», допомагати студентам розуміти предмет. Це виражається у повазі та співпраці до викладачів з боку студентів, що навчаються у університеті.

Майже у всіх університетах США (відповідного рівня) є чітке правило щодо боротьби (викорінення) з плагіатством: списування заборонене взагалі із можливим виключенням особи із університету, у разі його порушення. Для порівняння, в Україні студенти можуть «скачати» реферат із Інтернету, що цього викладач може й не помітити. У США кожен зданий чи то реферат, чи простий домашній твір, буде перевірятися викладачем у веб-сайті, котрий йому покаже, чи є хоча би одне таке словосполучення у Інтернеті. Інколи при виявленні плагіатства деякі університети іноді дають додатковий один шанс, в інших можуть вигнати назавжди.

Іншою особливістю організації навчання американських вузів, яка мотивує вчитися, є можливість вибору предметів самим студентом. Так, для отримання бажаного рівня бакалавра студент повинен «взяти» обов'язкові предмети, які він має

вивчити і здати, та додаткові, котрі студент вибирає самостійно. Залежно від складності предмету студент отримує відповідні бали, необхідні для переходу на наступний семестр навчання в університеті. Цей фактор є одним із ключових при навчанні студента, оскільки він накопичує власний потенціал, проте розвивається у тих напрямках, котрі йому цікаві (на протывагу в українських ВНЗ студент часто сидить на нудних парах, котрі не завжди є принципово обов'язковими для опанування професії чи досягнення свого рівня бакалаврату).

Привертає увагу також ставлення викладачів американських закладів освіти до організації контролю навчального процесу. У більшості університетів студенти сидять за партами по-одному, не мають доступу до своїх телефонів чи комп'ютерів (вони просто заборонені). Якщо є приклади, коли дозволяють скористатися гаджетами, то це вже залежить від викладача. Парти переважно маленькі та між партами відстань така, що викладач може спокійно проходити між ними та допомагати студентам під час їхніх практичних робіт. Цим особливо різниться момент освоєння знань студентом в Україні та США. Викладачі самі пропонують свою допомогу та спілкуються із кожним студентом віч-на-віч. Цей процес виховання індивідуалізму в університетах США навчає молодих спеціалістів думати самим за себе та приймати важливі рішення самостійно, що дуже пригодиться у майбутньому житті. При цьому, я б не повністю відкидав принципи організації процесу навчання в Україні, де студенти сидять по двоє, а то й більше людей. Така практика навчає молодь колективізму. Вміти працювати людям разом також є дуже вагомим плюсом. Це просто інша ідеологія виховання молодого покоління (в т.ч. й навчання студентів).

Таким чином, університети США мають тривалу історію і традиції, які пов'язані з організацією навчання, дотриманням принципів академічної доброчесності («плагіаторство карається дуже жорстко; вибір багатьох предметів здійснюється самим студентом; ціни на навчання залежать від штату постійного місця проживання студента»). Україні варто ретельно вивчити уроки успішних країн і на цій основі робити власні стратегії реформування національної системи освіти.

Література

1. Serina Al-Haddad, Shaddad1 Understanding Graduation Rates at Higher Education Institutions: A Forecasting Model / Serina Al-Haddad // International Journal for Business Education. – 2018, April. – Number 158. – SIE3C-ISBE. – P. 7-14.

М.В. Оліховська,

*к.е.н., доцент кафедри менеджменту організації
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Л.І. Лелик,

*к.е.н., доцент, професор Міжнародної Кадрової Академії,
директор Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

THE SPHERE OF RECREATIONAL SERVICES IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION

Summary: Considering the different concepts of the theory the specification the term "recreation" was investigated; also the economic substance of the term was identified. The basic economic parameters and functions of recreational services are highlighted. The

recreation relationship with material production sphere and industrial infrastructure is substantiated. Structural elements of the recreation system functioning are formed, their main tasks of the modern period of development are identified.

Key words: Recreation, the concept of the recreation theory, recreation system, the concept of human potential development, tourism, service sphere, green tourism.

The problem and its connection with an important scientific and practical tasks.

Social production reforming, changing of the work nature, spare time increasing, improving of the environmental situation, and many other processes determine the significant scale of the recreation sphere development. In the consumption structure of residents of industrialized countries, the expenditures on recreation and education are 18 % higher than the cost of buying food and 2.3 times higher than expenditure on the purchase of clothing and footwear [1, s. 116]. Recreation belongs to the needs, which is impossible to refuse from.

According to the scientist O. Bejdyk, recreation is a necessary condition of life, it is a mean of stress compensation. Reproduction of population efficiency is a rather new area of interdisciplinary research (economic, geographical, sociological, mathematical, medical and other). The category "recreation" is the most widespread in the regional economy. In the scientific literature several interpretations of the term can be found. Sometimes the concept "recreation" is identified with the term "recovery", the other scientists 'scientific researches identify it with the concept "rest". In addition, the term is used to characterize the area of national economy, which is related to the development of the territory for rest, treatment (rehabilitation) and tourism; directed on the development, recreation, treatment, improvement of personality [3, p. 28].

The analysis of recent publications about the problem.

An important contribution to the research of formation and development of recreational services sphere were made by such foreign scholars as I. Endzheychyk [12], V. Kvatal'nov [15], V. Saprunova [18], M. Sokolov [19] and others. The historical aspects of recreation and tourism development are highlighted in the works of such domestic scientists as L. Dyachenko [11], T. Tkachenko [20], V. Fedorchenko [21] and others. However, the investigation of the modern recreational services sphere requires clarification and specification of the term "recreation", also it requires selection of the main parameters and substantiation of its main functioning components.

Formulation of the research goals.

The main goals of the scientific research are the specification and definition of the term "recreation"; the selection of its basic economic parameters and functions and substantiation of the structure and objectives of the modern domestic recreation system.

The presentation of the main results and their substantiation.

The conducted analysis of the scientific literature allows distinguishing the political, economic, medical, biological, activity, geographical, technical, economic, anthro-ecological concepts of the recreation theory. According to the fact that there are different definitions of "recreation" concept, the very scope of the analysis also changes.

According to theoretical researches of the scientists who work in this area [2, 3, 4, 14, 19] in some cases the development of certain types of recreational objects is analyzed, in others the operation of certain subsystems is examined, and in other ones the state and prospects of the established part material base of recreation are determined. Although the definition of recreation in the literature is greatly differentiated, all researchers come from the fact that this concept describes consciously created general conditions that provide the reproduction of the population efficiency.

V. Pavlov in his scholarly work provides such basic social functions of recreation as biomedical, socio-cultural, economic and political [17, p. 32]. Scientist says that in the economic group the reproduction of labor takes the main place. The recreation also saves

socially necessary time and is a form of demand for services, which determines the formation of other spheres of economic activity.

In the scientific researches the process of specification of the term "recreation" continues. However, it is methodically clearly revealed that it refers to the material elements, which create the conditions for the effective operation of the social aspects of life and natural landscape conditions. Recreation includes accommodation from the private sector, catering, domestic service of tourists, transport, communications, health care, physical culture and sports, education, culture and art, which are aimed to meet the needs of tourists, provide their vital activity, spiritual and intellectual development.

In our opinion, recreation also performs economic functions, including the expansion of the employment sphere; the acceleration of the economic structure development of the certain territory; the impact on the financial standing of the population; growth of the foreign tourism and receiving foreign currency.

Pavlov V. makes a similar conclusion from these views. He highlights the following economical parameters for recreation:

- Recreation belongs to the non-production sphere, but includes the production (manufacture glassware, products, etc.). The economic effect out from recreational activity is shown in treatment institutions, rest and tourism, as well as on the level of the national economy of the country in the growth of gross national product;

- Recreation is closely related to the natural environment, it develops at the intersection of economy and social sphere and ecology. Therefore, while determining the effect out from the development of recreational activities along with economic factors the environmental and social factors should be also taken into account;

- Economic parameters are closely related to the sort of the recreational resource and, therefore, to the economic characteristics of the recreational areas condition. This relationship is expressed by system of indicators (throughput of recreational areas, the cost of medical resources for one man-day, load capacity and recreational resort areas volume, the level of comfort) [17, p. 33].

Focusing on the economic parameters of recreation, we believe that to the mentioned ones should be added another one:

- Recreation, namely tourism can be considered as a form of human capital, scilicet its intellectual, sensory, cognitive efforts, which are aimed to acquire new social experiences.

Great interest causes the question of the classification of recreation and construction of its structural models. Recreation division into separate units allows exploring further its role in the socio-economic development of regions and, thereby, identifying the impact on the expansion and efficiency improvement of region's economic activities.

P. Hudz complements the similar statement. He believes that the recreation as a reconstructive activity, has as its reconstitution object first of all, human not just as workforce, but one as an object of recreation throughout his/her life cycle - from birth to transition to other dimensions of life; secondly, the natural heritage [7, p. 51]. The authors consider the classification of recreational services differently; in particular substantiate its division criteria.

In his research, the scientist V. Kutsenko emphasize that recreation remains in constant relationship with material production sphere and industrial infrastructure. This relationship has versatile character. Sociologists say that considering the development of different structures in society, outlining the social characteristics of structure and stratification they put at the center a man, man's interests and needs of comprehensive quality satisfaction. This is exactly the social nature and the functioning character of each structure and location of recreation.

Along with this, I. Berezhnaya notes that economists follow the principles used in the separation of the economic sphere – material production or non-production areas. Scilicet, the recreation is classified according to the role of its individual units in creation of the social product [4, 19]. Thus, the recreation relates to the production sphere and its final product is production of services.

From the standpoint of classification, proposed by specialists of economic sphere, it should be noted that this distinction and classification of recreation only to the production sphere, in our opinion, is inappropriate because all recreation institutions are also related to the social infrastructure.

As it is known, the concept of human development is based on four basic principles, which reflect productivity, equity, sustainability and person's capacity-life empowerment. The concept of human development is an alternative view, which only reduces development to economic growth. Economic growth and the increase of recreational usage are not seen as an end in itself but as a means of achieving goals in the human development sphere by the means of tourism. Tourism can receive benefits in competition with rival by some circumstances. Tourism prevents emotional collapse of modern man, who lives at an accelerated rhythm.

M. Birzhakov notes that tourism acts as a service delivery sphere of psychological relief and reproduction of new sensory-emotional sides of man's inner world. Tourism is a necessary way to develop intellectual, sensory, cognitive efforts, which are addressed to gain new social experiences. [5, p. 167].

Along with this while classifying the recreation O. Bejdyk distinguishes Green Tourism, considering it as collection of objects, which create conditions for rest and recreation of society in the countryside. He refers private recreation institutions, organized on the basis of private housing to the Green Tourism. To scientist's mind, Green Tourism objects should be isolated in a separate group, as different from other types of recreation [3, p. 125].

Today the category "Green Tourism" is very common in the scientific literature, although different authors give it an ambiguous interpretation.

For example, V. Kalytyuk notes that including some features of the region recreational resources usage, recreation should be divided into two major components:

- Constant (basing on the health centers);
- Temporary (basing on the objects that are not included in the official recreation process) [14, p.35].

Offered classification of recreation does not affirm to be exhaustive and there is no alternative. Each section of the recreation contains the components that are combined together by functional purpose. Thus, communal recreation component comprises the sphere of life, food, trade. In our opinion, its main function is to meet communal and natural physiological needs of tourists. The component of the engineering construction and environmental protection combines: gas, electricity, water supplies and drainage, roads, environment protection (introduction of control system over sanitary condition of villages, compliance with sanitary norms and rules of management). The social component should combine recreation, culture and art, places of worship, healthcare, physical education and sport. Its function is to develop and meet the cognitive and spiritual needs of tourists, protection and strengthening of health. The main tasks of the structural elements of recreation are represented on Fig. 1.1.

Communal, engineering construction and environmental protection, and social components of the recreation belong to areas of livelihoods, which are developing according to the requirements of nowadays. The functioning of new forms of recreation contributes to the development of paid services sphere and therefore increases the demands of tourists to their quality. Here, the role of science grows its integration with recreation increases.

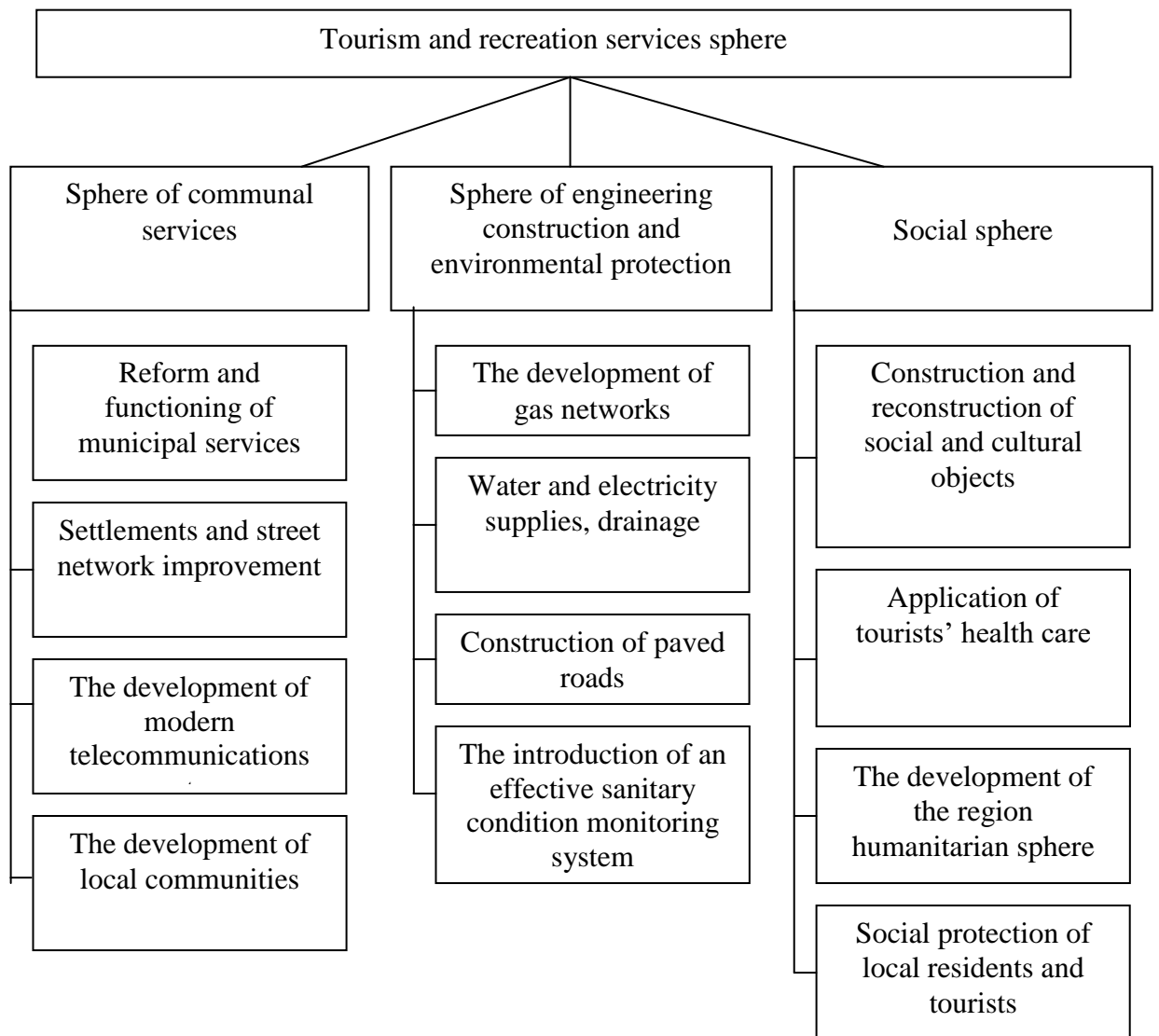

Fig. 1.1. The main tasks of the structural elements of tourism and recreation services*

* Source: formed by author.

It should be noted, that the opportunities and needs of the region in the areas of recreation depend on the number of tourists, scilicet the attractiveness of the region. Due to the large range of principles of the solution of the recreation issue in the region, it is important to find the best ways which will be defined by a plurality of factors of recreation organization. The need for recreation areas closely related to the number of tourists, the nature of recreation objects and the terms of usage of recreational facilities.

In terms of socio-economic transformations in Ukraine the principles of recreation areas development radically changed. This brought in some recreational peculiarities in the formation of the region in general.

In M. Habrel's opinion in the present conditions, the role of interim recreation objects increases. These objects are to be understood as objects near the centers of gravity that meet the purpose of recreation, can be implemented using objects or areas. The places for temporary rest by the period of usage are divided into short stay (1 night), medium (up to 4 days) and long term (over 4 days) [6, p. 58].

The principle of zones' organization is closely related to the research of this issue. It suggests introduction of the variety of areas, including facilities for parking, with the

possibility of extremely short stay of tourists, with differentiated pay, depending on length of stay and so on. That is, the length of stay of tourists is the main criterion in determining the capacity of the area and substantiation of the opportunities of the complex objects services.

R. Ivanukh [13] and V. Kutsenko [16] note that recreational and tourist institutions are divided into private, departmental and combined. We believe that this criterion is a key factor in determining the overall regional strategy of recreation system development because the assessment of patterns of recreation sites by ownership will enable better attract of investment. As the analysis of practices shows, the ownership affect the efficiency of recreational institution usage such as a private object being used only by one owner, which reduces the efficiency of the area usage. In contrast, departmental or combined properties of institution enable the possibility of its usage in combined mode.

M. Dolishnij [9] and A. Romanov [15] in their studies consider the following classification: the objects of recreation by their capacity are classified into: small (50 seats), medium (50-100), big (100-250), large (250-500), larger (over 500). It is interesting that the capacity of an object affects the choice of architectural and planning solutions. Basing on the regulations, it makes possible the placement in a particular area and defines the distance to the residential buildings, utilities and so on.

Similar conclusion makes O. Dudkina, who notes that the distribution of the recreation places in different zones primarily depends on the balance of certain areas of districts and village councils. In particular, those regions where a large proportion of areas of sanitary rupture from the railway, have high rates of placement in these short rest areas [10, p. 5]. Therefore, while predicting the recreation system development, the functional zoning of the entire region and districts should be taken into account.

We agree with the opinion of scientist that temporary rest can be performed by organized or unorganized areas. In particular, there is a clear pattern of allocation, in which the peripheral regions the areas of short rest are united around specific recreational objects, and as we approach the center of recreation zones the capacity of individual objects decreases with the increase of total capacity (by increasing their number) and there is a replacement of address service to complex one [28, p. 9]. It should be notes also that the development of recreation has a distinctly territorial character and it ensures the development of a particular area or organizes its relationship with other regions.

Conclusions and recommendations for further research.

Thus, the system of organizations and the conditions of production of recreational services, which ensure the tourists efficiency reproduction process without worsening the living and working conditions of local residents should be understood under recreation.

Summarizing, we should note that the system of modern social and economic priorities of recreation owns the top spot. Given the significant social, economic and environmental effects, the recreational service sphere during the economic restructuring and European Integration of Ukraine has significant advantages and long-term prospects for the country.

Therefore, the key objectives of modern national recreation should be:

- The improvement of social infrastructure development;
- Formation of a system of people and tourists services by a wide range of high quality services and the creation of new workplaces;
- Preventing further degradation of settlements and territories;
- Ensuring environmentally sustainable development of the region.

In terms of market relations incipience the necessity of the formation and development of effectively working market of recreational services appears. It brings significant peculiarities of the formation of the recreational system of Ukraine.

References

1. Antonyuk, Ya. (2001). The sphere of consumer services for the public: the development status and principles of state regulation at the local level. [In Ukrainian].
2. Beznosyuk, V. D. (2001). Organizational-economic and information maintenance of development of a tourist-improving complex in regions of Ukraine. Master's thesis, Institute of Regional Research of the NAS of Ukraine, Ukraine. Lviv. [In Ukrainian].
3. Bejdyk, O. O. (2001). Recreational and tourist resources of Ukraine: methodology and methods of analysis, terminology, zoning. Kyiv : "Kyiv university". [In Ukrainian].
4. Berezhnaya, I. V. (1997). The forms of organization and the methods of recreational sphere management in the new economic conditions (the case of Crimean region). Master's thesis, Institute of Economic and Legal Research of the NAS of Ukraine, Ukraine. Donetsk. [In Russian].
5. Birzhakov, M. B. (2000). Introduction into tourism. Saint Petersburg : Publishing house "Herda". [In Russian].
6. Habrel, M. M. (2000). Architectural and landscape research of recreation in the region. State and problems of information support. Materials of the International Congress: Problems of informatization of recreational and tourist activities in Ukraine: prospects of cultural and economic development. Truskavets. Pp. 54-59. [In Ukrainian].
7. Hudz, P. V. (2001). Economic problems of resort and recreational areas development. Institute of Economic and Legal Research of the NAS of Ukraine. Donetsk : LLC "Yuho-Vostok", Ltd. [In Ukrainian].
8. Hulych, O. I. (2007). Environmentally sustainable development of resort and recreational areas: theoretical and practical issues. Lviv : Institute of Regional Research of the NAS of Ukraine. [In Ukrainian].
9. Dolishnij, M. I. (2000). The regional policy recreational potential development: principles of formation and implementation mechanisms. – Socio-economic research during the transition period. Recreational industry: experience, problems and prospects of development (annual scientific papers of the Institute of Regional Research of the NAS of Ukraine), XXI, 7-13.[In Ukrainian].
10. Dudkina, O. P. (1999). Regional peculiarities of recreating zones' development (methodical, organizational and economic bases). Master's thesis, Institute of Regional Research of the NAS of Ukraine, Ukraine. Lviv. [In Ukrainian].
11. Dyadechko, L. P. (2007). Economics of tourism: schoolbook. Kyiv : Center of educational literature. [In Ukrainian].
12. Endzhejchyk, I. (2003). Modern tourism business. Ecological strategies in management of a firm. Moscow : Finance and Statistics. [In Russian].
13. Ivanukh, R., Zhuchenko, V. (1998). The strategic issues of development of recreational and tourist complex of Ukraine. Economics of Ukraine, 1, 65-70.[In Russian].
14. Kalytyuk, V. A. (1999). Recreational and tourist complex in the market economy. Lviv. [In Ukrainian].
15. Kvartal'nov, V, Romanov, A. (1998). International tourism: development policy. Moscow : Soviet sport. [In Russian].
16. Kutsenko, V. I. (1994). The sphere of health reproduction of the population (socio-economic and regional aspects). Kyiv : Scientific thought. [In Ukrainian].
17. Pavlov, V. I. Formation of the regional market of recreational services. Materials of the International Congress: Problems of informatization of recreational and tourist activities in Ukraine: prospects of cultural and economic development. Truskavets. Pp. 32-34. [In Ukrainian].

18. Saprunova, V. B. (1998). Tourism: Evolution. Structure. Marketing. Moscow : Os'-89. [In Russian].
19. Sokolova, M. V. (2002). The history of tourism: schoolbook. Moscow : Masterstvo. [In Russian].
20. Tkachenko, T. I. Sustainable development of tourism: theory, methodology, business realities. Kyiv : Kyiv National University of Trade and Economics. [In Ukrainian].
21. Fedorchenko, V. K., D'orova, T. A. (2002). The history of tourism in Ukraine. Kyiv : Vyshcha shkola. [In Ukrainian].

О.Т. Риндзак,

*к.е.н., старший науковий співробітник
відділу соціально-гуманітарного розвитку регіону
ДУ "Інститут регіональних досліджень
імені М.І. Долишнього НАН України"*

ОЦІНКА МІГРАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В СИСТЕМІ МЕХАНІЗМІВ РЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ

Дослідження та аналіз статистики міграційних рухів населення дозволяє ідентифікувати найважливіші проблеми в цій сфері та розробляти відповідні заходи регулюючого механізму щодо їх вирішення. Так, на фіксації міграційних подій базується політика реагування. Натомість, в умовах демографічної та соціально-економічної кризи України, вимогою сьогодення є посилення превентивних заходів державної міграційної політики, спрямованих на збереження, примноження та ефективне використання людського потенціалу держави. Їх розробка та реалізація базується не лише на оцінці реальної ситуації в міграційній сфері, а й на виявленні чинників міграційної активності населення, на прогнозах величини та основних напрямків міграційних потоків, визначенні місця концентрації майбутніх мігрантів. Йдеться про необхідність дослідження не лише реальної, а й потенційної міграції. Зокрема, розробці адекватних механізмів впливу на поведінкові стратегії населення сприятиме вивчення його міграційного потенціалу (МП).

У контексті економічних досліджень та розробки адекватних рекомендацій щодо удосконалення механізмів регулювання міграційних процесів важливо сфокусуватись на міграційному потенціалі саме економічно активного населення. Тобто МП розглядаємо як одну із характеристик, якостей трудового потенціалу. У широкому значенні міграційний потенціал визначаємо як інтегральну сукупність кількісних і якісних характеристик економічно активного населення окремої території з певним рівнем мобільності й цілим спектром мотивацій до зміни місця проживання, способу життя.

Коли йдеться про можливу міграцію, часто у науковій літературі вживається поняття «потенційна міграція». Базуючись на концепції трьох стадій міграційного процесу Л. Л. Рибаківського можна стверджувати, що першу його стадію – вихідну, де відбувається формування готовності до зміни місця праці чи проживання, – фактично становить потенційна міграція. Після цього йде основна (реалізація міграційної готовності, саме переміщення) і заключна (адаптація та інтеграція на новому місці) стадія [3, с. 28]. Таким чином, слід розрізняти поняття потенційної міграції (як стадії міграційного процесу) та міграційного потенціалу (як властивості, якісної характеристики трудового потенціалу).

Відомо, що міграційна поведінка особистості (міграція чи відмова від неї) значною мірою залежить від її міграційних установок. Міграційна установка – це психологічний регулятор поведінки людини, диспозиція, ставлення до міграції та зміни способу життя. Її можна визначити як схильність (або її відсутність) особистості до міграційної активності у певній ситуації чи за відповідних умов. Частка населення з позитивними міграційними установками, але ще не прийнятим рішенням щодо міграції, становить ймовірний міграційний потенціал території. Ядром міграційного потенціалу виступають «тверді» мігранти – особи з наявністю міграційної готовності. На наш погляд, основними її ознаками є психологічний стан готовності людини до виїзду з певного населеного пункту, переселення, прийнятим рішенням щодо міграції та певними діями, пов’язаними з реалізацією цього рішення. При дослідженні міграційного потенціалу регіону необхідно враховувати частку як твердих, так і ймовірних мігрантів (рис. 1).

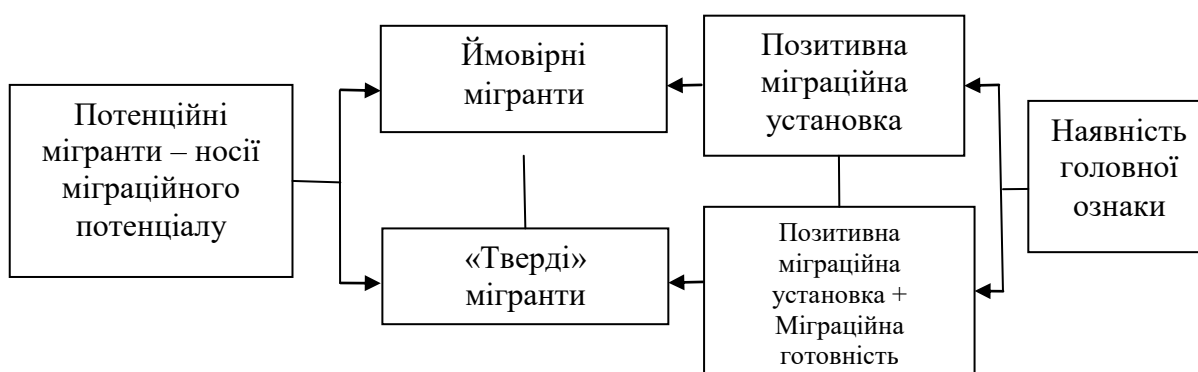

Рис. 1. Понятійний апарат оцінки міграційного потенціалу населення*

*Джерело: складено автором.

Частку «твердих» мігрантів, які становлять основу, ядро міграційного потенціалу певної території, можна визначити за допомогою репрезентативних соціологічних опитувань. Зокрема, прямі запитання щодо чітких планів працевлаштування чи виїзду за кордон у найближчій перспективі дають можливість хоча б орієнтовно оцінити кількість реальних мігрантів. Наприклад, результати всеукраїнських моніторингових соціологічних досліджень Інституту соціології НАН України дозволяють прослідкувати динаміку частки «твердих» мігрантів у нашій державі за останніх 14 років (табл. 1). Як видно з таблиці, упродовж шести досліджуваних років (2004-2012 рр.) ця частка залишалась практично незмінною і коливалась в межах 5,3 %-6,3 % опитаних. У 2013 році вона майже повернулася до значення 2002 року (незначно перевищивши його) і становила 7,2 %. У 2015 і 2016 роках кількість бажаючих працевлаштуватись за кордоном помітно зросла і досягла майже 11 %.

Таблиця 1*

Розподіл відповідей на запитання «Чи плануєте Ви у найближчий рік поїхати за кордон на тимчасові заробітки?»

Відповіді	2002	2004	2005	2006	2008	2010	2012	2013	2014	2015	2016
Так	6,9	5,7	6,3	6,1	6,2	6,2	5,3	7,2	7,4	9,9	10,8
Ні	92,7	94,3	93,6	93,6	93,7	92,9	94	91,8	92,4	89,8	88,2
Не відповіли	0,4	0,3	0,1	0,4	0,1	0,9	0,7	1	0,2	0,3	1

*Джерело: [4, с. 506].

Оскільки міграційний потенціал – це складне, багатогранне і багатовимірне явище, то для оцінки його величини не можна обмежуватись лише виявленням частки осіб, котрі мають твердий намір виїхати за кордон найближчим часом. На наш погляд, МП – це сукупність кількісних і якісних ознак особи, соціальної групи, населення, які характеризують бажання, готовність і здатність до міграції. Отже, це є відносна величина, яка враховує різну ступінь вираження готовності мігрувати.

Для демонстрації авторської методики щодо оцінки міграційного потенціалу скористаємося результатами несудільного анкетного опитування, проведеного автором у складі робочої групи відділу соціально-гуманітарного розвитку регіону (Державна установа «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України») при сприянні Львівського міського центру зайнятості. Оскільки за кордон здебільшого їдуть особи, які не реалізували себе в межах власної країни, тому можна припустити, що найбільш активну групу потенційних мігрантів – «групу ризику» – становлять молоді працездатні громадяни, котрі не мають постійного місця праці. Тому анкетування проводилось серед безробітних осіб, які звертались по допомогу щодо працевлаштування до Львівського міського центру зайнятості, восени 2013, 2014, 2015 та 2016 років. На основі стратифікованої вибірки щороку розповсюджувалось по 500 анкет (гранична похибка вибірки $\Delta=0,05$). Основними ознаками стратифікації стали ті соціально-демографічні характеристики населення, які значною мірою впливають на його міграційний потенціал, а саме: вік, стать та освіта. Враховуючи рівень повернення питальників та їх відсіювання за коректністю заповнення, аналізу підлягало 360 анкет за 2013 рік, 400 – за 2014 рік, 350 – за 2015 та 345 – за 2016 рік. Соціально-демографічні характеристики респондентів за досліджувані роки суттєво не відрізнялися і зберігалися приблизно у такому співвідношенні: 38 % – особи чоловічої статі, 62 % – жіночої. Більшість безробітних мали базову або ж повну вищу освіту (81 %), 13 % – професійно-технічну і лише 6 % – повну середню освіту. Більше половини учасників опитування – це молодь до 35 років (54 %), решта – здебільшого особи у віці 36-60 років.

У процесі соціологічного опитування нами було поставлено запитання: «Якщо б у Вас була можливість працевлаштування за кордоном, то чому б Ви надали перевагу?». Тут пропонувалось шість альтернатив відповіді, які відповідають різним ступеням вираженості міграційного потенціалу: «Виїхав би на постійне місце проживання за кордон» (дуже високий); «Виїхав би на кілька років за кордон, щоб підняти своє матеріальне становище» (високий); «Поїхав би на тимчасові заробітки за кордон» (середній); «Поїхав би за кордон лише з пізнавальною, розважальною метою» (нижче середнього); «Важко відповісти» (невизначений); «Не виїжджав би за кордон взагалі» (відсутній).

Результати дослідження показали, що у 2016 році поїхати за кордон на постійне місце проживання хотів би кожен п'ятий учасник опитування. Підняти своє матеріальне становище за рахунок виїзду за кордон на кілька років виявило бажання 18,6 % респондентів, ще 13,6 % – поїхали би на тимчасові заробітки, а 12,7 % – з розважальною чи пізнавальною метою. Таким чином, можна констатувати наявність позитивних міграційних установок у більш, ніж половини безробітних. Водночас, важливо зауважити, що третина опитаних не виїжджали би за кордон взагалі.

Порівняльний аналіз відповідей респондентів за чотири досліджувані роки показав відчутні зміни намірів учасників опитування лише по одному пункту. Так, у 2014 році частка осіб, котрі висловили бажання виїзду за кордон на постійне місце проживання, знизилась на 10 відсоткових пунктів, порівняно з 2013 роком. У 2015 вона знову зросла майже до показника 2013 року і становила 31,4 %, а у 2016 – знову зменшилась. Кількість бажаючих виїхати за кордон на кілька років, щоб підняти своє матеріальне становище, залишилась майже незмінною в межах 17-19 %. Так само практично не зазнав змін і відсоток респондентів, котрі поїхали би за кордон

лише з пізнавальною, розважальною метою. Натомість, на майже вдвічі за 4 роки зросла частка осіб, котрі надали б перевагу тимчасовим заробіткам за кордоном. Помітним у 2015 році є зростання кількості осіб, котрі вагались з відповіддю на поставлене запитання. Група осіб, котрі взагалі не виїжджали би за кордон, найвищою є у 2016 році і становила третину всіх респондентів.

У зв'язку зі зростанням одних часткових показників міграційного потенціалу і скороченням інших важко дати загальну оцінку розвитку його динаміки. Тому пропонуємо визначити індекс міграційного потенціалу (ІМП) за формулою (1):

$$I_{МП} = \sum_{i=1}^m k_i \times \left(\frac{f_i}{N} \times 100\% \right)$$

де k_i – вагомість вираження міграційного потенціалу, i – ступінь вираження МП; m – кількість показників в оцінюванні МП; f_i – кількість населення (респондентів), які виявляють бажання мігрувати на рівні i ; N – загальна кількість населення (респондентів).

Для знаходження вагомості складових показників вираження міграційного потенціалу k_i (ваговий коефіцієнт) застосуємо формулу Фішбера (2) [1, с. 180]:

$$k_i = \frac{2 \times (m - i + 1)}{m \times (m + 1)}$$

де m – кількість показників в оцінці МП; i – порядковий номер показника за рівнем важливості їх у списку.

У комплексному оцінюванні міграційного потенціалу ми використали шість одиничних показників, які відповідають шістьом запропонованим варіантам відповіді, і на основі формули (2) знайшли їх вагові коефіцієнти. Далі, на основі даних панельного дослідження за формулою (1) обчислили індекси міграційного потенціалу за 2013-2016 рр. Результати розрахунків подано в таблиці 2.

Таблиця 2*

Індекси міграційного потенціалу незайнятого населення Львівщини, %
(2013-2016 рр.)

Порядковий номер показника	Добуток вагового коефіцієнта і частки респондентів, які висловили бажання мігрувати на рівні i $k_i \times d_i$			
	2013	2014	2015	2016
1	9,209	6,807	8,981	6,378
2	4,094	4,165	4,284	4,427
3	1,433	2,101	1,91	2,598
4	2,102	2,360	1,760	1,831
5	0,371	0,133	0,713	0,057
6	1,402	1,431	1,248	1,642
Разом (ІМП)	18,611	16,997	18,896	16,93

*Джерело: розраховано і складено автором.

ІМП можна використовувати як з метою дослідження динаміки розвитку міграційного потенціалу за певний період часу, так і для порівняльного аналізу цього показника між регіонами або між окремими соціально-демографічними, економічними, професійними та іншими групами. Наприклад, розрахунок цього індексу за 2016 рік у статевому розрізі показав, що особи чоловічої статі мають дещо вищий міграційний потенціал, ніж жіночої (17,4 % проти 14,7 %).

Загалом, за досліджувані чотири роки (2013-2016 рр.) величина міграційного потенціалу незайнятого населення не зазнала суттєвих змін. Це може слугувати

підтвердженням висновку донецьких вчених про термін реалізації міграційного потенціалу, який триває 5-7 років [2, с. 9], після чого відбувається зміна міграційних установок населення. Тому плануємо продовжити дане моніторингове обстеження у найближчій перспективі. Крім того було б цікаво провести таке дослідження і в інших областях України з метою здійснення порівняльного аналізу рівнів міграційного потенціалу між регіонами.

Література

1. Бізнес-статистика : навч. посіб. / [Матковський С. О., Гринькевич О. С., Вдовин М. Л., Вільчинська О. М., Марець О. Р., Сорочак О. З.]. – Київ : Алерта. – 280 с.
2. Кіпень В. П. Міграційний потенціал України / В. П. Кіпень, М. В. Авксеньєв. – Донецьк : Східний видавничий дім, 2011. – 128 с.
3. Рыбаковский Л. Л. Миграция населения. Три стадии миграционного процесса. (Очерки теории и методов исследования) / Л. Л. Рыбаковский. – Москва : Наука, 2001. – 114 с.
4. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін / гол. ред. : В. М. Ворона, М. О. Шульга. – Вип. 3 (17). – Київ : Інститут соціології НАН України, 2016. – 550 с.

І.Б. Романич,

*к.е.н., доцент кафедри менеджменту організацій
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

М.М. Кучма,

студент Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

ЗАДАЧІ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МОДЕЛІ УДОСКОНАЛЕННЯ ОПЕРАЦІЙ В ПОШТОВОМУ ЗВ'ЯЗКУ

Сукупність задач, які необхідно вирішити з метою підвищення ефективності логістичного процесу поштово-логістичних компаній в економічній постановці, та пропонувані методи їх вирішення було описано в циклі статей [1-5] з позицій покращення операційної діяльності, використання інноваційних технологій та методів діяльності у ній. Після проведення їх формалізації та структуризації, цю сукупність задач можна представити у вигляді наступного комплексу, що містить п'ять укрупнених компонентів:

1. *Мінімізація транспортних витрат* автотранспортних підприємств і перевізників України. Дослідження особливостей ціноутворення на світлі нафтопродуктів в Україні та закордоном; аналіз тенденції на ринку вантажних автомобільних перевезень, переваги використання книжок МДП. Побудова форм обліку виконаних перевізником магістральних рейсів та розрахунку їх собівартості у національному та міжнародному магістральному сполученні. Вироблення рекомендацій щодо управління автотранспортним підприємством або транспортним підрозділом поштово-логістичної компанії [1].

2. *Загальні принципи побудови підприємства поштової логістики*, що надаватиме послугу кур'єрської доставки оптимально для себе та для споживачів цієї послуги: побудова магістрального руху і адресного обслуговування клієнтів з найменшими витратами та прибутковість послуги кур'єрської доставки [4].

3. *Побудова адекватних економетричних моделей* на основі реальних статистичних даних, дослідження залежностей кількості автотранспортних засобів у парку поштово-логістичної компанії та визначення необхідної кількості магістралей і автотранспортних засобів адресного обслуговування [2].

4. *Організація функціонування мережі філій-підрозділів* підприємств поштового зв'язку: рішення щодо відкриття, закриття, реорганізації, зміни місцезнаходження, розширення або згортання підрозділів з урахуванням факторів логістичного процесу [3].

5. *Визначення основних критеріїв якості послуг* поштово-логістичної компанії, вимірювання ставлення споживачів до якості таких послуг. Побудова форм розрахунку і обліку показників якості надання послуги поштово-логістичною компанією. Аналіз актуальних тенденцій у галузі поштової логістики та впровадження інноваційних технологій поштово-логістичних послуг в операційну діяльність оператора поштового зв'язку.

Компонента № 1 має на меті мінімізацію собівартості перевезень вантажів автомобільним транспортом як в національному, так і в міждержавному сполученні. Автотранспортним підприємствам слід враховувати об'єктивні та суб'єктивні фактори, які впливають на цю собівартість. Будь-яке підприємство, що володіє власним транспортом, повинне вести коректний облік виконаних рейсів та розрахунок їх собівартості на основі форми звіту про відрядження водія (встановленого зразка, подається в бухгалтерію компанії); форми додатку до звіту водія (фінансовий відділ компанії на основі кожного звіту водія, додаючи інші витрати на виконання конкретного рейсу, формує собівартість цього рейсу); форми обліку магістральних рейсів (включає облік витрат, облік доходів та їх розподіл, Департамент транспорту компанії в сукупності формує реєстр магістральних рейсів).

Метою **Компоненти № 2** є вироблення рекомендацій щодо оброблення та систематизації вхідної інформації зовнішнього середовища для побудови моделей оптимізації адресного обслуговування споживачів службами кур'єрської доставки. Іншими словами, для побудови оптимального плану розподілу вантажів та поштових відправлень за кур'єрами та автомобілями, який би забезпечив мінімальні сумарні витрати компанії – поштово-логістичного оператора.

Для досягнення цієї мети необхідно:

- 1) розглянути типову організаційну структуру Операційного департаменту компанії-оператора поштового зв'язку;
- 2) проаналізувати типові форми планування кількості надходження поштових відправлень та вантажів у логістичну систему компанії; принципи побудови та аналізу типових форм планування;
- 3) побудувати схему процесу прийняття управлінських рішень на основі даних форм планування;
- 4) надати рекомендації щодо методів та способів побудови локальних логістичних систем та ланцюгів руху відправлень у загальній логістичній системі компанії-оператора поштового зв'язку.

Таким чином, поштово-логістичний оператор може здійснювати аналіз надходження відправлень в систему та їх доручення отримувачам, аналіз кількості відправлень з ознакою «до складу» чи «до дверей», аналіз завантаження магістрального транспорту тощо за критерієм приналежності відправлень до сегменту бізнесу чи до певного формату.

У цьому зв'язку можемо зробити висновок, що:

- поштова логістика забезпечує управління типовими операціями обробки поштових відправлень і вантажів в умовах ризику та невизначеності з метою забезпечення отримання прибутку компаніями-операторами поштового зв'язку;

- надходження поштових відправлень і вантажів у загальну логістичну систему поштово-логістичного оператора відображаються в різних формах, що мають різний принцип побудови: за основними відправниками, за регіонами прийняття до перевезення;

- надходження поштових відправлень і вантажів у загальну логістичну систему поштово-логістичного оператора слід прогнозувати на щоденній основі; фактичні надходження минулих періодів прогнозування слід фіксувати як історичні дані, на основі яких постійно уточнюється щоденний прогноз;

- на базі інформації щодо надходження поштових відправлень і вантажів протягом поточного операційного дня, операційний менеджмент компанії-оператора поштового зв'язку приймає управлінські рішення щодо руху магістрального транспорту та організації адресного обслуговування кінцевими філіями;

- подальшими дослідженнями в задачах компоненти № 2 є економіко-математичне моделювання оптимального розподілу поштових відправлень та вантажів за маршрутами магістрального транспорту та транспорту адресного обслуговування.

Для досягнення мети **Компоненти № 3** слід розв'язати наступні завдання:

- 1) побудувати множинну лінійну кореляційно-регресійну модель, що відображає залежність кількості магістралей на певну дату від надходження відправлень і вантажів в загальну логістичну систему поштово-логістичної компанії на цю ж дату на основі вибіркової сукупності даних;

- 2) побудувати множинну лінійну кореляційно-регресійну модель, що описує залежність кількості автотранспортних засобів адресного обслуговування на певну дату від надходження в систему оператора поштового зв'язку відправлень та вантажів на цю ж дату на основі вибіркової сукупності даних;

- 3) побудувати множинну лінійну кореляційно-регресійну модель, яка описує залежність кількості автотранспортних засобів адресного обслуговування, що використовуються конкретним підрозділом компанії, від кількості маршрутів адресного обслуговування, закріплених за цим підрозділом, а також середньоденного надходження на цей підрозділ відправлень та вантажів на основі вибіркової сукупності даних.

Окремим завданням подальших досліджень в задачах компоненти № 3 необхідно виділити побудову схеми руху магістрального транспорту для перевезення відправлень між філіями-підрозділами поштово-логістичної компанії за критерієм мінімальних витрат на оплату магістралей з урахуванням: заданого обсягу вантажопотоку між підрозділами; прогнозу вантажопотоку між підрозділами; конкурентних або контрактних термінів доставки до підрозділів та до адрес одержувачів; граничних термінів виїзду та прибуття магістралей; обмежень по часу на вантажні та облікові операції, включаючи часткове розвантаження і завантаження; спадання збереженості відправлень при зростанні кількості їх обробок та часткових розвантажень; технічної оснащеності підрозділів для виконання вантажних робіт з магістралями обраного формату; можливості управління пропускнуою здатністю системи з урахуванням короткострокових та сезонних коливань вантажопотоку; можливості входження в систему нових підрозділів.

Метою **Компоненти № 4** є побудова та аналіз економіко-математичних моделей розвитку та розміщення виробництва та їх застосування до організації діяльності поштово-логістичних компаній. Для реалізації поставленої мети необхідно:

- 1) дослідити взаємозв'язок поштово-логістичної діяльності та економіки регіонів.

Економічний аналіз території передбачає визначення варіантів спеціалізації регіону, доцільності спорудження тих або інших об'єктів. Повинні враховуватись можливості кооперування, комбінування й концентрації виробництва. Важливе значення має аналіз стану виробничої й соціальної інфраструктури, особливо транспортної системи, системи енергопостачання. За результатами природо-ресурсного та економічного аналізів робиться інтегральна оцінка території. Її сутність полягає у визначенні оптимального варіанта використання території для подальшого розвитку й розміщення виробництва й сфери послуг. Інтегральна оцінка містить висновок про найбільш раціональне використання природних і трудових ресурсів, про доцільність і ефективність розміщення галузей у регіоні, визначає у загальних рисах обсяг виробництва, напрям вантажопотоків, прогнозує соціальний та екологічний розвиток регіону. Після аналізу й оцінки території розробляються конкретні рішення про її використання. Для характеристики рівня розвитку економіки регіонів та її ефективності використовуються узагальнюючі показники розміщення продуктивних сил, що мають синтетичний характер: виробництво національного доходу на душу населення, продуктивність суспільної праці, сукупний фонд споживання населенням регіону матеріальних благ та послуг на душу населення, виробництво національного прибутку на одиницю поточних витрат;

2) побудувати економіко-математичну модель підтримки прийняття рішень щодо реорганізації підрозділів поштово-логістичної компанії у випадку зміни структури її філійної мережі. Для підтримки прийняття такого рішення можемо скористатись моделлю типу економіко-математичної моделі розвитку і розміщення виробництва промислового виробничого об'єднання, модифікувавши її певним чином.

Модифікована економіко-математична модель розвитку і розміщення виробництва дає змогу вибрати оптимальний технологічний проект та місце організації нових підрозділів оператора поштового зв'язку, який забезпечує мінімальні сумарні витрати на введення нових потужностей в дію, обробку поштових відправлень як діючими, так і новозбудованими підрозділами, а також доставку поштових відправлень до споживачів.

У разі застосування на практиці модифікацій традиційних моделей розвитку і розміщення виробництва для розв'язку задачі реорганізації філійної мережі поштово-логістичних компаній, необхідно враховувати такі умови:

- кількість факторів діяльності підрозділів логістичних операторів, як правило, надзвичайно велика; такі фактори є як кількісного, так і якісного характеру;
- іноді досить важко сформулювати невідомі змінні моделі, оскільки як деякі фінансові показники, так і обсяги поштового потоку, які традиційно виступають невідомими змінними, можуть бути наперед визначеними;
- методи знаходження розв'язків описаних типів моделей можуть бути невідомими або не достатньо дослідженими;
- отримані результати розв'язків розглянутих моделей є більш дорадчими при прийнятті кінцевих рішень щодо організації філійної мережі, оскільки у менеджменту компанії завжди існують «передумови» і «перестороги» у виборі того чи іншого варіанту створення підрозділу;
- будь-яке потенційне рішення про організацію нового підрозділу повинне пройти фінальну перевірку та коригування на наявність неврахованих у моделі суттєвих обмежень;

3) на основі принципів імітаційного моделювання побудувати методіку розміщення у просторі нового терміналу (роз'єднання на декілька існуючого терміналу) оператора поштового зв'язку.

Ці моделі на практиці дають субоптимальні рішення задачі розміщення нових підрозділів оператора поштового зв'язку та повинні постійно удосконалюватись з урахуванням все нових і нових кількісних й якісних чинників функціонування та особливостей діяльності поштово-логістичних компаній.

Компонента № 5 стосується якості надання послуг поштово-логістичним оператором. Для управління якістю послуг слід виділити види аналізу швидкості доставки вантажів та поштових відправлень для міжнародної та для внутрішньої складової послуг поштово-логістичної компанії. Виокремити фактори якості послуги поштово-логістичної компанії, які не пов'язані зі швидкістю доставки, врахувати ставлення споживачів до швидкості доставки.

На основі досвіду аналізу якості послуг, що надаються, пропонується побудувати такі форми аналізу якості поштово-логістичних послуг:

1) форма, що містить баланс фізичного руху відправлень в логістичній системі компанії за принципом «було → прихід → розхід → стало». Висновки щодо якості діяльності робляться на основі порівняння початкових і кінцевих абсолютних і відносних показників за період.

2) форма, що містить кількості доставлених відправлень за період у відсотковому вираженні в розрізі базових послуг поштово-логістичної компанії. Висновки щодо якості діяльності робляться на базі порівняння даних показників з key performance indicators, прописаними у договорах з основними (ключовими) клієнтами.

3) форма, що містить кількості доставлених відправлень поштово-логістичною компанією з розбиттям за економічними регіонами країни з подальшою декомпозицією щодо своєчасності доставки у кожному регіоні. Висновки щодо якості діяльності робляться на основі порівняння цільових значень цього показника з фактичними за сегментами бізнесу.

4) форма, що містить кількість скарг і відгуків, що надходять у компанію різними комунікаційними каналами по кожному з економічних регіонів країни в розрізі класифікаційних одиниць таких скарг і відгуків. Висновки щодо якості діяльності робляться шляхом аналізу абсолютної кількості даних звернень.

5) форма, що містить кількості отриманих рекламцій відповідними підрозділами поштово-логістичної компанії в розрізі класифікаційних одиниць таких рекламцій за сегментами бізнесу. Висновки щодо якості діяльності робляться на основі аналізу відсоткових показників видів рекламцій в загальній їх структурі за сегментами бізнесу.

Література

1. Романич І. Б. Аналіз формування собівартості автомобільних вантажних перевезень у національному та міжнародному сполученні / Романич І. Б. // Науково-виробничий журнал «Держава та регіони». Серія : Економіка та підприємництво. – № 4. – Запоріжжя, 2011. – С. 137-141.

2. Романич І. Б. Моделювання кількісних характеристик автопарку поштово-логістичної компанії за критерієм наповнення вантажами її загальної логістичної системи / Романич І. Б. // Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка». – № 5 (54). – Тернопіль, 2014. – С. 73-82.

3. Романич І. Б. Моделювання розвитку і розміщення підрозділів поштово-логістичної компанії / Ігор Б. Романич // Науковий економічний журнал «Актуальні проблеми економіки». – № 11 (185). – Київ : ВНЗ «Національна академія управління», 2016. – С. 453-463.

4. Романич І. Б. Поштова логістика: менеджмент і адміністрування операційної діяльності / Романич І. Б. // Наук. вісник Чернівецького ун-ту : збірник наук. праць. Серія : Економіка. – Вип. 717. – Чернівці : ЧНУ, 2014. – С. 82-90.

У.Я. Садова,

д.е.н., професор, професор кафедри теоретичної та прикладної економіки НУ «Львівська політехніка»; керівник Науково-дослідного центру «ДЕМОС»

НОВІ ВИДИ ПРАЦІ ТА ЗАЙНЯТОСТІ У РЕГІОНАЛЬНИХ СТРАТЕГІЯХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Проект Стратегії сталого розвитку України до 2030 року (рамковий документ) та Національний план дій до 2020 року по впровадженню цієї Стратегії до 2020 (у середньостроковій перспективі)¹ є важливими інструментами досягнення цілей збалансованого розвитку держави та її регіонів. Нині такі документи напрацьовуються у всіх областях України. Так, у Львівській області, яка нерідко виступає експериментальною для апробації тих чи інших державних управлінських рішень, процес розробки Плану заходів з реалізації Стратегії у 2019-2020 роках здійснюється на основі цілої низки законодавчих та нормативних актів². В 2018 році розпорядженням Голови ЛОДА затверджена спеціальна робоча група експертів, котрі працюють над відбором проектних пропозицій до плану реалізації Стратегії розвитку Львівщини до 2020 року (№580/0/5-18 від 13.06.2018 р.). Організація роботи експертів включає оцінювання (ранжування) проектних пропозицій з використанням спеціальних критеріїв, зокрема, за важливістю проекту для економіки регіону (відповідність Стратегії, масштаб впливу проекту на територію, спрямованість) та за готовністю проекту до реалізації у вказаний період (статус, наявність співфінансування, ресурсне забезпечення). Такі ініціативи влади мають особливе значення для стратегічного планування території, досягнення ефективності системи управління в державі. Вони дають змогу апробувати ініціаторам проектів власні сили, провести дискурс різних думок та ідей.

Водночас, модернізація економіки, яка б відповідала інноваційній траєкторії розвитку регіону, країни загалом, вимагає програмно-цільових методів вирішення проблем. Йдеться про проведення цілої низки передпланових робіт (проектних прогнозних розрахунків), техніко-економічного обґрунтування показників соціально-економічного розвитку території. Велике значення має стратегічний аналіз ситуації на ринку праці. На жаль, на даний час проектні пропозиції не оцінюються з позиції появи нових видів праці та зайнятості населення.

Нині інформаційна революція диктує кардинальні зміни переліку професій. З цим відбудеться черговий поділ праці та зайнятості. Моніторячи «революційну ситуацію» у працересурсній сфері, американська дослідна фірма «Economic

¹Проведено за підтримки Програми розвитку ООН в Україні та Глобального екологічного фонду в рамках проекту «Інтеграція положень Конвенцій Ріо в національну політику України».

² Закон України «Про місцеві державні адміністрації (п. 9 ст. 39); Порядок розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації (п. 11), а також Порядок проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів, затвердженого постановою Кабміну України №932 від 11.11.2015 р.; Рішення Львівської обласної ради від 29.03.2016 р. № 146 «Про затвердження Стратегії розвитку Львівської області на період до 2020 року» (п. 32).

Modeling Specialists International (EMSI)» провела дослідження ринку праці США, у якому визначила 10 найбільш затребуваних професій майбутнього і 10 спеціальностей, які втратять у скорому часі свою актуальність³ (табл. 1). Економіка США, як одна з найрозвинутіших економік світу, «пропускає» через себе загальні тенденції. Через деякий час локальні тренди обов'язково поширюються в світі, в тому числі приходять в Україну.

Таблиця 1

**Професії на ринку праці майбутнього:
США в горизонті наступного десятиріччя**

ТОП-10 затребуваних професій майбутнього				
професія	Кількість вакансій у США	Прогноз росту до 2026 року	Середня зарплата, тис. дол. у рік	Рівень освіти
Розробник додатків	798233	21,6	97,483	Бакалавр
Аналітик комп'ютерних систем	597812	22	85,08	Бакалавр
Фізіотерапевт	226661	30,4	83,501	Докторський ступінь
Медсестра	145331	32,3	98,288	Спеціаліст (master)
Менеджер системи охорони здоров'я	370863	17,4	93,294	Бакалавр
Асистент терапевта	103422	28,8	98,869	Спеціаліст (master)
Стоматолог-гігієніст	207223	19	73,141	Учена ступінь
Аналітик ринкових досліджень	557031	20,9	61,816	Бакалавр
Персональний фінансовий радник	251715	23,8	86,78	Бакалавр
Логопед	142715	21	73,334	Спеціаліст (master)
Топ-10 професій, які втратять популярність через 10 років				
Оператор машин текстильного виробництва	22173	21,2	27,227	Середня школа
Фотолаборант	23853	19,7	27,324	Середня школа
Фахівець з оздоблення та ремонту взуття	20113	-0,7	28,698	Середня школа
Диктор радіо і телебачення	33202	-10	32,383	Бакалавр
Флорист	53463	-5	23,938	Середня школа

³ Програмою дослідження передбачалася оцінка 785 популярних занять. При оцінці до уваги бралися, зокрема, рівень зарплат, розмір інвестицій в освіту для отримання потрібної кваліфікації і початку роботи, а також потенціал попиту на фахівців відповідного рівня розвитку протягом найближчих 10 років. Деякі професії потрапили в кінець списку через низьку оплату праці, хоча попит на них буде зростати. *Наведено за: 10 Worst Jobs for the Future – Castle Financial [Електронний ресурс].* Спосіб доступу:

<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:fDD0Ti7bzK0J:www.castlefinancial.com/blog/10-worse-jobs-for-the-future+&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua>

Касир на атракціонах і в казино	23111	2	22,97	Середня школа
Правознавець, законодавець	56514	1,5	20,5	Бакалавр
Оператор машин з виробництва металу і пластику	34413	-10,3	30,62	Середня школа
Кур'єр	77462	20,3	21,486	Без освіти
Палітурник і дизайнер книг	52323	-10,2	30,264	Середня школа

В Україні структурні зміни у сфері праці та зайнятості мають свої темпи. Новий поділ праці та зайнятості повинен мати перехідний період. Початок цього переходу фіксується, перш за все, в тих регіонах, які зазнали найбільшої стагнації у передні роки. Прикладом є ринки праці областей Західної України, які демонструють свою залежність від впливу ринків праці інших країн (через міграцію капіталу та робочої сили). Характерними ознаками цих ринків є довготривалі структурні зміни за показниками зайнятості населення й скорочення чисельності працездатного населення з демографічних причин. Діагностуються прискорені зміни в соціально-трудовах відносинах, що пов'язано з посиленням різноманіття, масштабів, форм, типів зайнятості, відмінних від «стандартних».

На Львівщині спеціальне дослідження обсягів та структури економічної активності населення, проведене в 2017 році [1], підтвердило, що можливості економічного росту регіону визначаються як обсягами чисельності населення території, так і його економічною активністю, рівнем професійності працівників, ступенем реалізації людьми власного трудового потенціалу. До уваги бралось й те, що у регіоні мало місце постійне скорочення чисельності економічно активного населення: з 2000 року прямі та непрямі втрати склали майже 115 тисяч осіб. Вражаючою була гендерна невідповідність втрат людського капіталу: з числа чоловіків втрати були у кілька разів нижчими (на 17,6 тисяч осіб), ніж з числа жінок (на 97,2 тисяч осіб). Причиною такої ситуації стало тривале негативне сальдо міграції. Ризики втрат продукувалися й через відсутність ранньої діагностики хвороб й смертність населення у працеактивному віці. Негативна динаміка змін чисельності економічно активного населення розпочалася в 2004 році. Вона триває по даний час (нині активізувалися фактори активної політики зарубіжних країн щодо залучення на власні ринки праці української робочої сили, військові дії на сході української держави). Львівська область за показником вимивання людського капіталу особливо негативно позиціонує себе на загальноукраїнському фоні.

Водночас, починаючи з 2014 року у Львівській області розпочався новий сталий тренд росту зайнятості економічно активного населення (рис. 1). Вже в 2017 році чисельність зайнятих в економіці регіону становила 1033,9 тис. осіб (за офіційними даними органів державної статистики України). Це трохи більше половини кількості тих, хто реально може, і хто нелегально реалізує свій трудовий потенціал. Новою проблемою стало дообліковування тих працівників, які на умовах різних форм укладання договорів праці та зайнятості, почали реалізовувати свій потенціал як у традиційних, так і нових секторах економіки.

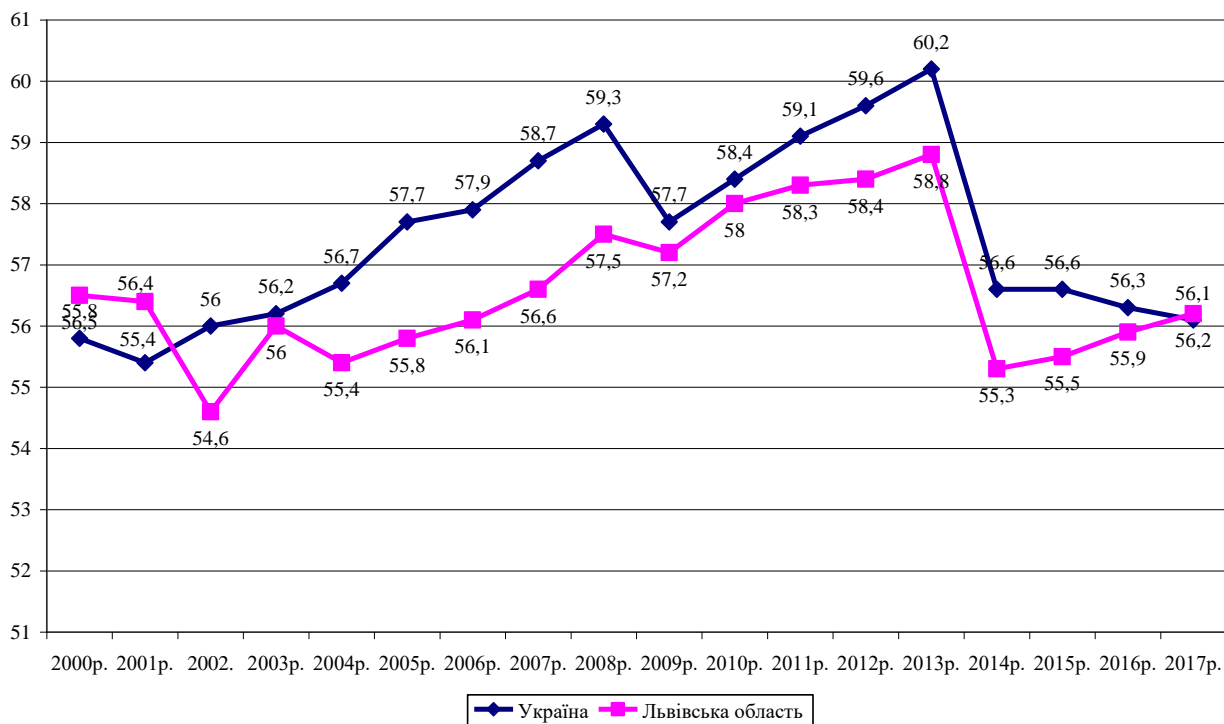

Рис.1. Динаміка рівня зайнятості економічно активного населення України та Львівської області в 2000-2017 роках, %

Постає питання якими є якісні парламенти нового поділу праці та зайнятості. Так, за даними спеціального дослідження економічної активності населення у Львівській області [1] рівень зайнятості мешканців регіону становив на початок 2016 року 66 % (проти 55 % згідно даних ДССУ у Львівській області). Незареєстрований ринок праці складав майже 5 %. При цьому, найвищі показники економічної активності на незареєстрованому ринку праці були в м. Дрогобичі (35,9 %), м. Бориславі (26 %), м. Стрию (24,1 %), м. Самборі (16,3 %), м. Червонограді (18,8 %). Тобто, у тих населених пунктах, де у минулі періоди було розташоване промислове виробництво. Нині міграційний рух населення у районах дислокації цих населених пунктів, крім Сокальського району, має з року в рік значне позитивне сальдо (рееміграція місто-село). Рівень підприємницької активності мешканців цих населених пунктів має достатньо високі значення. Так, якщо по області відсоток фізичних осіб-підприємців, які працюють поза умовами найму, сягає 13,4 %, то у м. Дрогобичі – 20,3 %, м. Бориславі – 15,6 %, м. Стрию – 18,9 %, м. Самборі – 12,5 %, м. Червонограді – 14,9 %. Вказані факти вказують на появу у передгір'ї Карпат специфічного типу бізнес-поведінки і підприємницької активності населення. Формується нова, причому поліцентрична система територіальної організації зайнятості населення (поліцентричної), зі своїми особливостями організації праці та зайнятості населення. Додамо, згідно нашого спеціального експертного обстеження попиту й потреби економіки регіону в кадрах перспективними видами економічної діяльності є зайнятість у переробній галузі (очікуваний ріст зайнятості у найближчі 3 роки складе 27,9 %), в оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспорту (17,4 %), транспорті, складському господарстві, поштовій і кур'єрській діяльності (14,8 %), сільському господарстві (14,5 %), тимчасовому розміщуванні й організації

харчування (12,9 %), будівництві (11,3 %), операціях з нерухомими майном (7,7 %) ⁴. Наступним кроком мала б бути розробка Генеральної Схеми й цільової соціально-економічної програми відродження й створення на Львівщині нових робочих місць, причому на інноваційній основі. На жаль, нині створення нових високотехнологічних виробництв не простежується. Виключенням є Львівський ІТ-кластер, створений у 2010 році (в 2017 році: 192 ІТ-компанії, 13,5-15,1 тис. осіб працюючих, щорічний прогнозований приріст галузі – 20 %, питома вага обороту ІТ-галузі у реалізованій продукції міста – 14,4 %, медіана доходів працюючих – 1736 дол. США) [3].

Звісно, нові високотехнологічні виробництва – це інвестиції. Якщо у світі серед найбільш перспективних галузей наступного десятиліття названо 5 індустрій (роботизація, генетика, криптогроші, кібербезпека, технології, пов'язані з великими даними) [2], то їх слід включати в нові стратегії модернізації національної економіки на різних рівнях її організації, забезпечувати фінансовими ресурсами відповідні програми (в т.ч. й за рахунок підтримки з обласного та місцевих бюджетів). Іноді один інвестиційний проект може визначити майбутнє регіону на роки. В Україні прикладом є цільова інвестиція з державного бюджету на розбудову туристичної інфраструктури Івано-Франківській області в 1992 році.

Показово, що нині Урядом України чітко окреслено чинники, які впливатимуть на формування потреби у кадрах у короткостроковій перспективі (йдеться про створення сприятливого середовища для залучення інвестицій до *об'єднаних територіальних громад*; створення *робочих місць* за рахунок залучення іноземних інвестицій, впровадження *енергоефективних технологій* в усіх сферах економічної діяльності; розвиток *промислового комплексу*, у тому числі на замовлення «Укроборонпрому»; створення сучасної інфраструктури, у т.ч. масштабне *будівництво доріг*; розвиток інноваційних галузей економіки, зокрема *ІТ-сфери та телекомунікацій*; відновлення *машинобудівної галузі* за рахунок модернізації та технічного переозброєння, випуску сучасної продукції, орієнтованої на нові ринки збуту; модернізація сфери *житлово-комунального господарства*; запровадження реформ в *освіті та у галузі медицини*; продовження *реформ* у сфері державного управління, Збройних Силах України та правоохоронних органах) [4]. Зрозуміло, що саме ці напрямки мають корелювати регіональними стратегіями модернізації економіки, з проектними пропозиціями щодо реалізації Плану заходів з реалізації Стратегії України у 2019-2020 роках.

Існує ще один блок питань, пов'язаних зі структурними змінами у сфері праці та зайнятості населення Львівщини та їх місцем в досягненні цілей стратегічного розвитку. Це тема трудової міграції власної робочої сили й нових біженців, котрі наповнили Європу. Вона обов'язково фігуруватиме в регіональних стратегіях модернізації економіки, особливо коли йдеться про області західного регіону України.

Нині трудова міграція охопила чверть населення Львівської області. Одне з останніх досліджень Львівського обласного державного центру зайнятості ще раз наголошує, що трудовими мігрантами є як некваліфіковані, так і кваліфіковані працівники [5]. Так, в 2017 році на момент виїзду за кордон 29,5 % трудових мігрантів регіону працювала на низькокваліфікованих роботах; 21 % – кваліфікованими робітниками з інструментом; 15 % – в сфері торгівлі та побутових

---

⁴ *Примітка.* Складено за результатами спеціального дослідження НДЦ «Демос» (НУ «Львівська політехніка», ДУ «ІРД ім. М. Долишнього НАНУ», ЛНУ імені Івана Франка) на тему «Оцінка та прогноз потреб в кадрах для підприємств Львівської області». Обсяг вибірки – 1730 підприємств Львівської області. Час проведення дослідження – квітень-травень 2017 року. Договір про виконання робіт № 627 від 05 травня 2007 року.

послуг, 12 % займали посади фахівців; 10 % працювали операторами та складальниками устаткування і машин⁵. Це той потенціал людських ресурсів, який ще може повернутися на батьківщину. Звісно, для цих осіб зайнятість в нових умовах – це нова мотивація, доходи, досвід. Повернення цих громадян на батьківщину є похідним від ефективності економічних реформ в Україні.

Щодо такої категорії громадян як біженці, то Україна, її західні регіони наразі не мають таких проблем як Італія, Німеччина, Чехія, інші розвинені країни (крім вимушено переміщених осіб). Проте вони абсолютно ймовірні у майбутньому, коли економіка почне зростати вищими темпами. Тема біженців вимагатиме додаткових досліджень. У рамках даної публікації можна лише зауважити, що найбільш ймовірними сценаріями реалізації регіональних стратегій модернізації економіки буде:

- боротьба не із самими біженцями, а з тими учасниками тіньових схем, котрі організують й обслуговують трафік через кордон України до країн ЄС чи СНД. В Україні має місце функціонування потужного ринку міграційних послуг, який послуговується усіма видами ресурсів – матеріальних, людських, фінансових, інформаційних. Для прикладу, ціна послуг забезпечення клієнтів підобраними паспортами, транспортом до кордону, супровід до моменту перетину кордону складає від 4 до 5 тис. дол. США [6];

- проведення інституційних змін в Державній міграційній службі, виділивши окремий підрозділ для обслуговування біженців з інших країн (вивчення їх потреб, організація допомоги, т.п.);

- розробка Програм інтеграції біженців в українське суспільство (в Україні існує План заходів щодо інтеграції біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, в українське суспільство на період до 2020 року, проте не працює) [7];

- напрацювання механізмів використання праці біженців у тих видах економічної діяльності та секторах економіки, які показуватимуть сталу висхідну динаміку. Так, покращання економічної ситуації в Україні вказує на ймовірність рееміграції українських трудових мігрантів на батьківщину. Це означає, що люди зможуть вкладати зароблені кошти, досвід, технології, отримані за кордоном, у відкриття та організацію власного виробництва. Дефіцит робочої сили, який уже нині є значним, може покриватися за рахунок використання трудових мігрантів з інших країн. При цьому, одна справа, коли йтиметься про низько кваліфіковану робочу силу. Інша, коли нові технології «потягнуть» ріст потреби в кваліфікованих кадрах. Вихід із ситуації підказує досвід країн ЄС: для залучення в економіку високопрофесійних фахівців запроваджена «синя карта».

Таким чином, вирішення проблем стратегічного планування розвитку території тісно пов'язане з організацією використання наявного й залученого працересурсного потенціалу, з аналізом й використанням новітніх тенденцій у сфері розвитку інноваційної зайнятості, з врахуванням глобалізаційних впливів на ринок праці сучасних міграцій. Розробка стратегій модернізації економіки регіонів вимагає консолідації інтелектуальної проактивної спільноти українських науковців, цивілізованого бізнесу та дієвих місцевих громад [8].

Література

1. Економічна активність населення Львівської області: формальна та неформальна зайнятість / Садова У. Я., Гринькевич О. С., Матковський С. О. [та

---

⁵ За даними форми №1-ПА «Інформація про кількість працевлаштованих громадян суб'єктами господарювання, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні та здійснюють наймання працівників для подальшого виконання ними робіт в Україні в інших роботодавців»).

ін.] ; за заг. ред. д.е.н., проф. Садової У. Я. – Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», 2017. – 48 с.

2. Alec Ross The Industries of the Future / Alec Ross (Алек Росс Індустрії майбутнього) [Електронний ресурс]. – Київ : Наш формат. – Режим доступу : https://mind.ua/publications/20180992-industriyi-majbutnogo-5-najperspektivnishih-galuzej-nastupnogo-desyatilittya?utm_medium=social&utm_source=facebook.com&utm_campaign=industriyi-majbutnogo-5-najperspektivnishih-galuzej-nastupnogo-desyatilittya

3. Львівський ІТ Кластер (Lviv IT Cluster) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://itcluster.lviv.ua/>

4. Державна служба зайнятості України. Аналітична і статистична інформація. Попит та пропозиція на ринку праці у розрізі професій та видів діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.dcz.gov.ua/analitics/67>

5. Зареєстрована трудова міграція у 2017 році. Аналітична записка (26.01.2018) [Електронний ресурс] // Львівський обласний центр зайнятості. – Режим доступу : <https://lviv.dcz.gov.ua/analitics/65>

6. У столиці затримали групу, яка організувала незаконний трафік через кордон (1.04.2018) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ternopillive.com.ua/u-stolitsi-zatrimali-grupu-yaka-nezakonniy-trafik-cherez-kordon/>

7. Про затвердження плану заходів щодо інтеграції біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, в українське суспільство на період до 2020 року [Електронний ресурс] : розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 серп. 2012 р. № 605-р. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/ua/nras/245522329>

8. Пост-реліз: 14 червня відбувся Національний Форум «Україна 2030» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukraine2030.org/article/125-Post-reliz-14-cheravnja-vidbuvsja-Nacionalnij-Forum-Ukrayina-2030>

Суспільні трансформації і безпека: людина, держава, соціум

*Матеріали доповідей Всеукраїнської
науково-практичної конференції
(м. Львів, 14 червня 2018 р.)*

Оргкомітет не завжди поділяє думку та погляди авторів.
Відповідальність за достовірність фактів, власних імен, географічних назв,
цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

Підписано до друку 30 серпня 2018 р.

Формат 60x84 1/16

Папір офсетний

Друк офсетний

Замовлення _____

Тираж 100

**Львівський інститут МАУП
79059 м. Львів, вул. Гетьмана Мазепи, 29**